

ZUON

Najstarejša slovenska revija
za kulturo in družbo

2015, letnik XVIII, številka 5

Uredništvo

Jože Faganel
Alenka Veber
Edvard Kovač
Marko Tavčar
Mojca Seliškar
(lektoriranje)
Tereza Mohar

Oblikovanje

Jurij Jančič

Prelom

Lidija Murenc in Rok Ločniškar

Marketing

Simon Ozvatič
simono@celjska-mohorjeva.si

Rokopisi

mohorjeva@siol.net

Naslov uredništva

Nazorjeva 1
Ljubljana
Tel.: 01/244 36 70

Naročniška služba

Lidija Koštomaj
info@celjska-mohorjeva.si
Tel.: 03/426-48-00

Založili

Društvo Mohorjeva družba
(zanj Jože Planinšek)
Celjska Mohorjeva družba d. o. o.
(zanjo Jože Faganel)
in Goriška Mohorjeva družba
(zanjo Renato Podbersič)

Tisk

Dravski tisk d. o. o., Maribor

Cena

Posamezna številka

5,40 EUR

Letna naročnina

27 EUR

Letna naročnina za tujino

45 EUR

Revijo sofinancira Javna agencija
za knjigo Republike Slovenije

www.mohorjeva.org

Uvodnik

- 3** Boj za slovensko avtonomijo
Janko Prunk

Leposlovje

- 6** Dvogovor
Zorko Simčič
- 8** Poletje na Madeiri 2
Lev Detela
- 10** Skriti zapis preroške ure 1
Janez Kajzer
- 17** Junak
Pierre Lemaitre

Esej

- 25** Samota
Miha Pintarič

Iz nastajajočih knjig

- 29** Deset tez o osebi
Viktor E. Frankl
- 33** Človek – trpeče bitje
Sebastijan Kristovič
- 36** Na poteh k Bogu
Henri de Lubac

Pogovor

- 40** Igor Škamperle: Človeštvo je osamljeno na
tej Zemlji, kljub zaneseni mobilizaciji
Ivan Puc

Zapiski in ocene

- 48** Mrak v luči
Jože Snoj
- 51** Slovenski razpis za očeta Browna
Justin Stanovnik
- 54** Ivan Blagus: Druga pot
Jernej Terseglav
- 55** Janez Kajzer: Krik
Hrabroslav Lokošek
- 56** Janez Suhadolc: Stoli/Chairs 4
Samorecenzent

Na naslovnici: Viktor E. Frankl, Portret (40. leta)

IZJAVA.

Slovenski kulturni delavci so bili od nekdaj glasniki narodnega in državnega edinstva Jugoslovanov. Oni so duševno pripravljali to, kar sta ustvarila v svetovni vojni meč in politika, zato smatrajo Jugoslavijo za utelešenje svojega ideala, ki ga je treba braniti proti zunanjim in notranjim sovražnikom kot najvišjo izmed posvetnih dobrin naroda.

Združenje vseh treh plemen v eni državi z eno suvereno oblastjo na zunaj in znotraj smatrajo slovenski kulturni delavci za politično nujnost mednarodne varnosti in s tem narodne svobode.

Na drugi strani pa uvidevajo potrebo, da država ne absorbira mehansko vseh individualnosti, ki so doslej vodile posamezne pokrajine in prebivalce. Ne glede na plemensko, versko ali strankarsko pripadnost ne moremo v imenu prirodnega gospodarsko-kulturnega razvoja nasiloma in hipoma pretrgati vse kontinuitete, ako nočemo zadeti države pri korenini. Zakaj država ni po svojem bistvu sama sebi namen, ampak le doslej najvišja oblika družabnega življenja. Narodno in državno edinstvo ne vsebuje nujno mehanske unifikacije, nasprotno razmere v Jugoslaviji zahtevajo organičen razvoj, ki računa z dosedanjo strukturo gospodarskega in kulturnega življenja in na njeni podlagi zida dalje v smeri višje sinteze. V imenu mirnega medsebojnega delovanja in napredovanja, medsebojne bratske edinosti zagovarjajo slovenski kulturni delavci takšno ustavo, ki daje državi potrebno moč na zunaj, a ob enem možnost razvoja imanentnim silam posameznikov in posameznih gospodarsko-kulturnih edinic na znotraj.

Glede na vse to se izrekajo podpisani slovenski kulturni delavci za avtonomijo slovenskega, že itak dovolj razkosanega ozemlja in sicer v takem obsegu, ki bi ne stabil moči države, ampak jo krepi, dajajoč razmah individualnim silam edinic.

V Ljubljani, meseca svečana 1921.

Albrecht Fran, pesnik.
Berneker Franc, akad. kipar.
Dr. Cankar Izidor, univ. docent.
Cerar-Danilo Anton, režiser kr. nar. gledišča.
Debeljak Anton, pisatelj.
Dr. Detela Franc, pisatelj.
Erjavec Fran, publicist.
Finžgar Fran Ser., pisatelj.
Funtek Anton, pesnik in pisatelj.
Gaspari Maksim, akad. slikar.
Dr. Glonar Joža, kritik in urednik.
Dr. Kidrič Franc, literarni zgodovinar.
Dr. Kimovec Franc, skladatelj.
Kmetova Marija, pisateljica.
Dr. Kos Milko, kustos stud. knjižnice.
Dr. Kraigher Alojz, pisatelj.
Lajovic Anton, skladatelj.
Dr. Lavrenčič Josip, pesnik.
Dr. Lončar Dragotin, profesor.
Dr. Mantuani Josip, univ. profesor.
Dr. Majcen Stanko, pisatelj.

Meško Fran Ksaver, pisatelj.
Dr. Ozvald Karl, univ. profesor.
Dr. Plečnik Ivan, univ. profesor.
Podrekar Fran, akad. slikar.
Premrl Stanko, skladatelj.
Prepeluh Albin, publicist.
Dr. Prijatelj Ivan, univ. profesor.
Dr. Puntar Josip, profesor.
Ravnik Janko, skladatelj.
Dr. Regali Josip, pisatelj.
Sternen Matija, akad. slikar.
Dr. Srebrnič Josip, univ. profesor.
Dr. Šerko Alfred, univ. profesor.
Dr. Stele Franc, urednik, umetnostni zgodovinar.
Dr. Šmalc Matej, univ. sekretar.
Dr. Ušeničnik Aleš, univ. profesor.
Velikonja Narte, pisatelj.
Vurnik Ivan, arhitekt, univ. docent.
Zajec Ivan, akad. kipar.
Zorec Ivan, pisatelj.
Zorman Ivan, založnik.
Dr. Žigon August, ravnatelj stud. knjižnice.

Boj za slovensko avtonomijo

Janko Prunk

O tem, da gre verski vnemi Primoža Trubarja zasluga, da smo Slovenci dobili svoj knjižni jezik in na njem gradili svojo kulturo in narodno individualnost, ne more biti nobenega dvoma. Njegov namen razkriva njegova izjava: »Lubim Slovence mir, gnado, milost inu pravo spoznanje božje skuži našega guspuda Jezusa Kristusa prosim.«

Slovenski narod je bil dobesedno rojen iz Besede, kakor je za rojstvo sveta zapisano v Svetem pismu. Tako je bila za slovenski narodni razvoj zavezanost svojemu jeziku in v njem temelječi kulturi osnovno sidrišče. Trubarjevo poslanstvo so utrjevali narodni preporoditelji z Linhartom in Vodnikom. Prešeren pa je slovenski jezik kultiviral do te mere, da je postal enakovreden drugim evropskim za izražanje znanstvenih spoznanj in umetniških dosežkov.

Tudi prvi narodnopolitični program, Program Zedinjene Slovenije iz leta 1848 je kot prvo najpomembnejše točko postavil zahtevo po veljavnosti slovenskega jezika v vseh deželah, kjer se govori slovensko, in združitev teh dežel v eno skupno združeno slovensko deželo, ki naj se upravlja avtonomno.

Slovenski narod si je v naslednjih desetletjih veliko prizadeval za dvig izobrazbe in kulture in pred koncem 19. stoletja dosegel, kljub manjši gospodarski in socialni razvitosti, takšen nivo, da je impresioniral celo nemškonalno orientiranega sociologa Ludwiga Gumplowicz (profesorja na univerzi v Gradcu), da je izjavil, da so Slovenci s takšnim razvojem dokazali življenjsko sposobnost in svojo pravico do svojega narodnega življenja v habsburški monarhiji.

Žal se politika vladajočega nemškega naroda v monarhiji ni ozirala na takšne znanstvene ugotovitve in Slovence ni hotela izpolniti njihove temeljne zahteve po avtonomni združeni Sloveniji. Slovenski narod je imel to smolo, da v konstelaciji sil, ki so bile v monarhiji, ni mogel za svojo zahtevo po narodni avtonomiji na osnovi naravnega narodnega prava pridobiti nobenega zaveznika niti ne »bratskih« Čehov.

Tako se je čisto ob koncu 19. stoletja naslovil na edinega možnega zaveznika, na hrvaško Stranko prava, ki je bila pripravljena Slovence vključiti v svoj hrvaški državnopравни program. Ob tem pa je nastal velik problem. Hrvati so računali, da bodo v takšni zvezi Slovence pohrvatili, Slovenci pa so upali, da se bodo v hrvaški državi lahko ohranili in realizirali avtonomno Zedinjeno Slovenijo.

Slovenci so poznali pravaške hrvaške nacionalne aspiracije, zato niso od začetka 20. stoletja nič kaj dosti poudarjali Zedinjene Slovenije, ampak le »narodno edinstvo s Hrvati,« računajoč, da se je treba najprej osvoboditi nemškega jarma, potem pa se bodo že nekako sporazumeli s Hrvati za slovensko avtonomijo. V takšnem narodno političnem primežu so se nekateri zelo pametni Slovenci nagibali celo v smer kulturne asimilacije s Hrvati. To je bil pojav novoilirizma, ki pa med slovenskim ljudstvom ni našel odmeva. Modri ljubljanski škof Jeglič, ki je med Slovenci najboljše poznal Hrvate, je leta 1905 ob priliki odpiranja Katoliškega posvetnega doma v Kamniku, kamor so bili povabljeni tudi Hrvati, v svoj dnevnik napisal, da on za to bratenje s Hrvati prav nič ne mara, kajti »oni bi želeli, da se Slovenci pohrvatimo«.

Tudi najpomembnejša kulturna glava med Slovenci, Ivan Cankar je nasprotoval kulturnemu jugoslovanstvu.

V politični zahtevi med prvo svetovno vojno, v majniški deklaraciji 30. maja 1917, ki so jo skupaj sestavili Slovenci in večinoma pravaški Hrvatje ter dva dalmatinska Srba in jo je v dunajskem parlamentu prebral načelnik jugoslovanskega poslanskega kluba dr. Anton Korošec, je bil govor le o jugoslovanskem narodnem 'edinstvu' in o državi vseh Jugoslovanov Habsburške monarhije. Zedinjena Slovenija ni bila posebej omenjena. Ideja se je pojavila v načrtu ustavnopravnega odseka Narodnega sveta za Slovenijo septembra 1918, mišljena kot del skupne države Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki je že bila na vidiku. Toda še preden je prišlo do proglastitve te države 29. oktobra 1918, istočasno na seji hrvaškega sabora v Zagrebu in na velikem ljudskem zborovanju v Ljubljani, se je med Slovenci vnela polemika med katoliškimi in liberalnimi politikami. Katoliške poglede je v štirih nadaljevanjih z naslovom *V zaželeni deželi v Slovincu* v prvi polovici oktobra predstavil Fran Šuklje z odobritvijo dr. Antona Korošca. Zavzel se je za decentralizirano državo, v kateri bi bile tri avtonomne enote, ki bi narodom omogočale nadaljnji naravni obstoj in razvoj. Ena bi bila Zedinjena Slovenija, ki bi vključevala tudi Istro. Tu se je Slovenska ljudska stranka pokazala za bolj modro in daljnovidno od liberalcev. Ti so (dr. Ivan Tavčar in Ivan Hribar) ta koncept ostro zavrnil in zahtevali centralistično upravno ureditev nove države, da bo lažje zbrisala vse stare narodne razlike in meje. Največje presenečenje je bil Ivan Tavčar, od katerega bi pričakovali najbolj zrelo in občutljivo narodno zavest. Toda mož je v članku pribil, da se je treba postaviti na jugoslovansko unitarno stališče, da »na noben način ne pustimo veljati, da v jugoslovanskih pokrajinah živi več narodov«.

To je bil začetek hudega spora med zagovorniki slovenske narodne individualnosti in slovenske upravne avtonomije, ki jo je v začetku zagovarjala samo katoliška Slovenska ljudska stranka. Malo pozneje pa so se na avtonomistično stališče postavile še nekatere manjše demokratične politične skupine in posamezniki. Nekateri med njimi so prvič omenjali celo pravico in potrebo Slovencev po samostojni državi, toda upoštevajoč realne razmere so zaenkrat pristajali na njen avtonomni status v federalizirani Jugoslaviji. Naj omenim le slovenske komuniste v letih njihove povezave v Zvezo delovnega ljudstva 1922/23, liberalnega kmečkega republikanca dr. Antona Novačana 1923, križarja Boža Voduška 1926/27 in liberalnega narodnega demokrata Lojzeta Udeta. Slovenski komunisti so v naslednjih letih propagirali slovensko sovjetsko republiko v srednjeevropski ali balkanski sovjetski federaciji. Kulturno unitaristične in upravno centralistične poglede pa je zagovarjala slovenska liberalna stranka.

Spor je trajal ves čas prve Jugoslavije in slabil politično moč Slovencev v njihovem boju z Beogradom. Danes je slovensko zgodovinsko razvozlalo to nerazumno početje liberalcev.

Po eni strani je temeljilo v napačnem kulturnoantropološkem prepričanju, da bi še mogel nastati enoten jugoslovanski narod, še bolj pa v političnem računu, da bi slovenski liberalci v centralizirani jugoslovanski državi lažje politično konkurirali in obračunavali s katoliško Slovensko ljudsko stranko.

V slovenskem notranjepolitičnem razvoju je leta 1920 igrala veliko vlogo zunanjepolitična katastrofa, zgubljen koroški plebiscit in Rapalska pogodba med Kraljevino Italijo in Kraljevino SHS, s katero smo Slovenci izgubili Primorsko in del Kranjske. Slovenski liberalci in še nekatere manjše protiklerikalne stranke so bili prepričani, da bo slovensko narodno ozemlje moč enkrat združiti v jugoslovanski državi, če bo ta močna. Močna pa naj bi bila po njihovem samo unitaristična in centralistična. Takšno razpoloženje je odločilo volitve v jugoslovansko konstituiranje. SLS je izgubila svojo absolutno večino izpred prve svetovne vojne in postala s 36 % samo relativno najmočnejša slovenska stranka.

Toda v naslednji etapi političnega razvoja v državi je bila najpomembnejša zagovornica slovenske narodne individualnosti in slovenske avtonomije. To je zahtevala tudi v razpravi o ustavnem načrtu Kraljevine SHS. Edino pravo neposredno podporo za takšno politiko je dobila februarja 1921 od skupine disidentov socialdemokratske stranke (dr. Dragotin Lončar, Albin Prepeluh in Fran Erjavec), ki so v svojem glasilu Naši zapiski objavili tako imenovano Avtonomistično izjavo. Izjavo je podpisalo 49 najvidnejših slovenskih kulturnih delavcev iz vseh političnih taborov. Umanjkal je le podpis Otona Župančiča, ki o narodni

orientaciji žal ni imel jasnih pojmov. Izjava se je zavzela za ohranitev slovenske narodne individualnosti in za avtonomijo slovenskega naroda, takole: »Slovenski kulturni delavci se izrekajo za avtonomijo slovenskega že itak dovolj razkosanega ozemlja, in sicer v obsegu, ki bi ne slabil moči države, ampak jo krepil, dajajoč razmah individualnim silam edinic.«

Boj za slovensko avtonomijo znotraj jugoslovanske države je postal glavno področje slovenske narodne politike v prvi Jugoslaviji. To prizadevanje je potekalo skozi nekaj faz, v katerih so se avtonomizmu priključevale manjše demokratične politične skupine. Glavna avtonomistična sila, SLS, je v tem prizadevanju včasih malo zdrknila v oportunistem in se zopet pobrala. Konstantno pa sta bila proti avtonomiji liberalni establišment, vključen v vsejugoslovansko liberalno unitaristično stranko, ki je menjala imena, in slovenski socialni demokrati. Za takšno držo jih je zgodovina kaznovala, z vsakimi volitvami so izgubljali delež med slovenskimi volivci.

Višek avtonomizma Slovenske ljudske stranke je bila konec leta 1932, v obdobju diktature kralja Aleksandra, njena Slovenska deklaracija oziroma punktacija, kot so jo tudi imenovali, zlasti nasprotniki. Deklaracija je govorila o usodni razkosanosti slovenskega naroda na štiri države in poudarjala, da je njegova temeljna potreba združitev v eni državi, da »se le tako obvaruje in si zagotovi splošni napredek«. Zato si mora matica naroda v Jugoslaviji pridobiti tako samostojen položaj, da bo neprestano privlačna sila za ostale dele naroda v drugih državah«. V Jugoslaviji si mora zagotoviti ohranitev narodne individualnosti, finančno samostojnost, politično in kulturno svobodo, radikalno socialno zakonodajo. Za dosego tega je potreben svoboden sporazum med Slovenci, Hrvati in Srbi na demokratični podlagi, ki naj ustvari državo »samoupravnih enot«, katerih ena naj bo Slovenija.

Slovenski liberalci so to deklaracijo ostro napadli in jo v Beogradu denuncirali kot separatistično. Toda bila je v svojem času prav pogumna, izražala je prave potrebe naroda in pravo perspektivo. Danes jo nekateri slovenski ideološko obremenjeni zgodovinarji ocenjujejo za utopično. Toda ravno to ne vzdrži. Vsebina deklaracije je bila realizirana v času protiokupatorskega odpora, res pa predvsem od drugega zgodovinskega nosilca.

Neproduktivno vztrajanje liberalne stranke v jalovem in škodljivem jugoslovanskem unitarizmu je leta 1932 nagnilo skupino liberalnih kulturnih delavcev, da je takšno politiko javno napadla in zapustila liberalno stranko (Josip Vidmar, Ferdo Kozak in še nekateri). Zbrali so se v novi reviji Sodobnost, ki je začela izhajati v začetku leta 1933.

Ob spremembi jugoslovanske notranje politike in odstranitvi liberalcev z oblasti je mladi slovenski svobodomiselní zgodovinar Fran Zwitter napisal zelo kritično oceno slovenskega liberalizma, ki jo je vredno citirati: »Slovenski liberalizem ne končuje danes v viharjih in prevratih kot nositelj velikih miselnih in etičnih vrednot, pač pa se nacionalno in socialno izkoreninjen razkraja v praznoti duha in v cinični borbi za grobo korist.« Takšen politični liberalizem tudi ni mogel v usodnem času slovenskega naroda v letih 1941–1945 odigrati kakšne vidnejše vloge. Slovenski liberalci so ovirali povezovanje s katoliškimi narodnjaki iz ideoloških razlogov, zlasti pa s poudarjanjem jalovega jugoslovanskega unitarizma. Katoliški narodnjaki pa so vztrajali pri svoji absolutno dominantni vlogi. Tako sprti med seboj so bili lahek nasprotnik slovenskih komunistov, ki so od samega začetka protiokupatorskega boja začeli s komunistično revolucijo. Uzurpirali so si vodstvo narodnega odpora in uveljavili svoj politični in narodni koncept.

Dvogovor

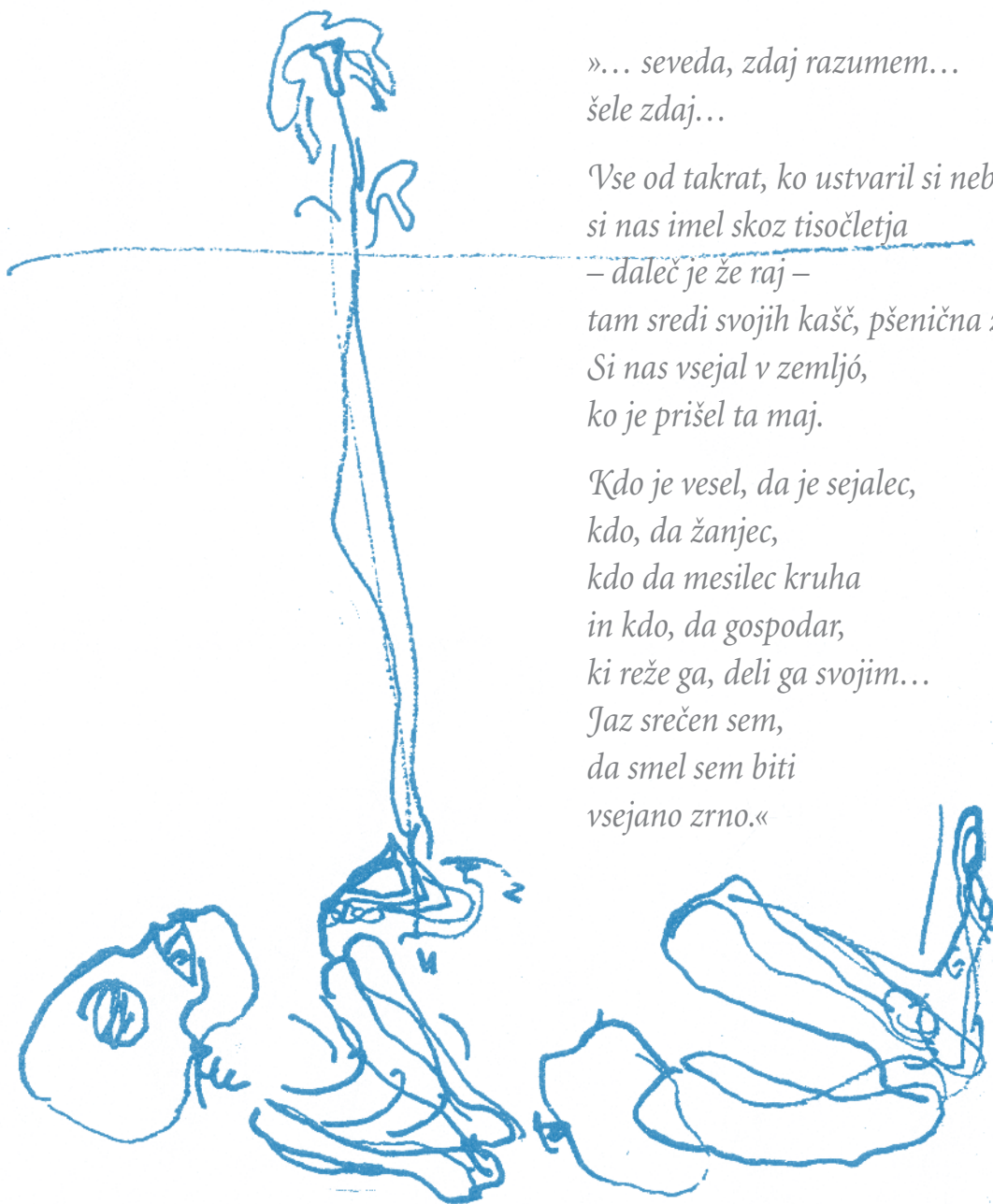
(Iz zbirke *Korenine večnosti*, 1974)

Vrnjeni v maju govori Bogu

»... seveda, zdaj razumem...
šele zdaj...

Vse od takrat, ko ustvaril si nebo in zemljo,
si nas imel skoz tisočletja
– daleč je že raj –
tam sredi svojih kašč, pšenična zrna.
Si nas vsejal v zemljo,
ko je prišel ta maj.

Kdo je vesel, da je sejalec,
kdo, da žanjec,
kdo da mesilec kruha
in kdo, da gospodar,
ki reže ga, deli ga svojim...
Jaz srečen sem,
da smel sem biti
vsejano zrno.«

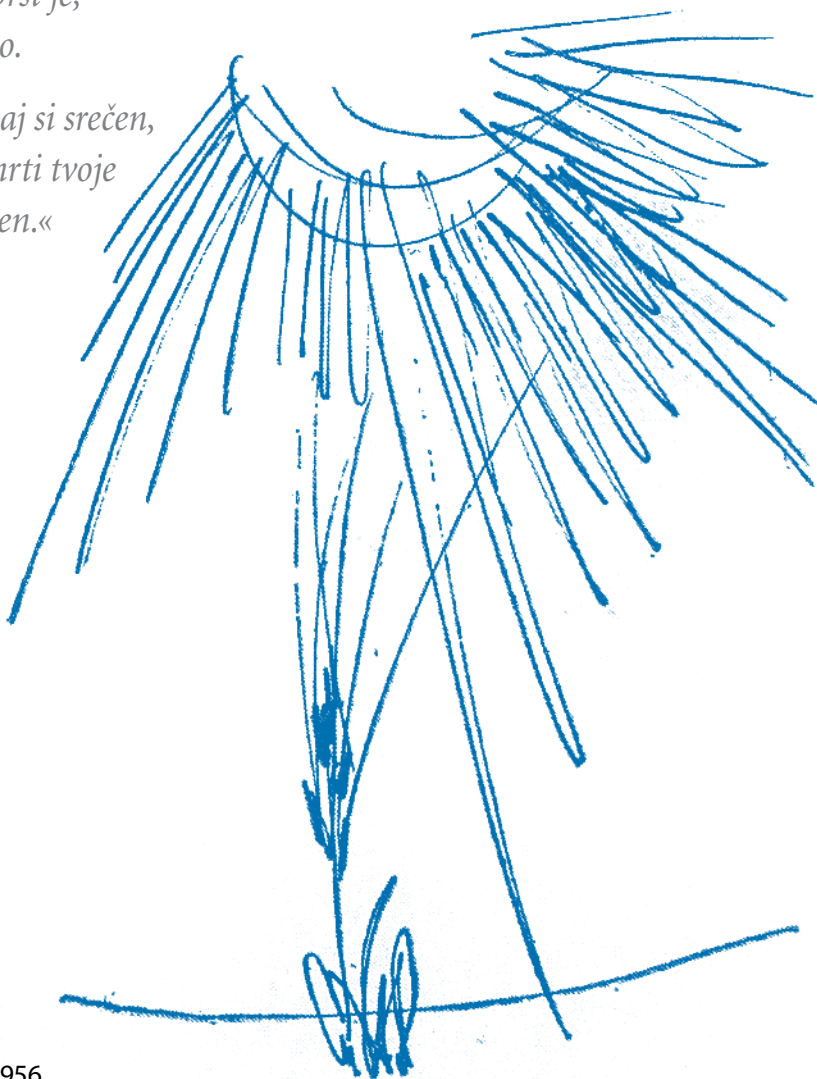
Bog govori vrnjenemu v maju

»Glej, sin, telesa, ki ti padlo je pod streli,
ni več. Ni več sledov od žice krog zapestij,
ni več sledov nobenih, glej, niti za žico...
... a ti si. Ti, ves si. In to sedaj ob Meni.

Vse ti je daleč zdaj: tvoj rod, še oče, mati,
zdaj sva le midva, kot da sva samá.
A že ko v večnosti sva – in ne teče čas –
povedal bom, kar slišati so želel spodaj:

premnoga ljudstva so bilá in so... odšla.
Tvoj narod pa sedaj dosegel črno prst je,
ko, korenine večnosti ste legli vanjo.

Zdaj ti prav vse je daleč, daleč, zdaj si srečen,
pa vendar zvedi tudi to: zaradi smrti tvoje
tvoj narod milost je dobil – bo večn.«

Poletje na Madeiri 2

Portugalska balada

*zaman je čakal frederico magalhaes
med belim cvetjem na mlado nevesto
zapuščeni berač pri samovoljni katedrali
brez upanja na dvajset centov miloščine*

*z napol zaprtimi očmi se je utapljal
v kolobarjih usode med hrupom ulice
in trdimi vijugami razočaranja
temni ogenj v duši mu je naraščal v požar*

*kot prevarani felismini tu na otoku pred sto leti
ki je čudoviti joao na vsem lepem ni več imel za mar
se mu je od žalosti razlomila duša
ljubezen je utonila v temnorumeni barvi večera*

*med starimi melodijami iz solz in bridkosti
je obupanec zbežal daleč proti razpenjenemu morju
in se kot poroča diario de noticias
z bledim nasmehom vrgel s skale v globine*

*med številnimi prijatelji in sorodniki
je preplah rodil nerazumevanje
vsekakor je samomor sramotno dejanje
trdi pater vicente vaz ki je pesnik*

Funchal, avgust 2012

Ob treh popoldne

*trioglato petje
z rumenimi metulji
in nemogočimi vprašanji
v strminah avgusta*

*glasno petje
ob treh popoldne
med sončnimi barvami
in širokoglavim cvetjem*

*petje v vročem zraku
ob zvokih zakrite prihodnosti
ko veter z iskrečimi zamahi
preizkuša dušo otoka*

*nekaj buči nad razburjenim morjem
in zanaša med rdeče pike
med barve
med te zelene pike
med te barve
čudotvorno melodijo*

*nekaj me muči
in povzroča nemir*

nekaj me zelo muči

Funchal, avgust 2012

Zlati brošč

ne vprašaj
zakaj je priletel zlati brošč
na cvet in sad
pod teraso pri vrtu

na vprašaj
zakaj igra nori brošč
na krilato harfo
preveč vroče in zanosno

ne vprašaj
zakaj mu ves čas
prelestno utripajo
žareča krila

ne vprašaj
zakaj tako vneto
mežika z mrežastimi očmi
samovoljne otoške žuželke

čeprav igra na harfo
nekateri menijo
da na citricah
moli za boljšo prihodnost

povem vam
ta dan je preveč nenavaden

Funchal, avgust 2012

Zvečer

vodne lilije na vrtu
in madeira na mizici pri pletenem stolu

v qiunti sao joao
sanja dona constanca
skupaj s tulpami
in ovenelo svetlobo
srečo v tihih rečeh

na obzorju nad morjem
se za veliko ladjo
svetlika obris nečesa
popolnoma nerazumljivega

Funchal, avgust 2012

Noč na oceanu

čakaš
na vesoljni potop
stvarnost zamolklo diši
po ribah

iščeš panoramski motiv
v temi

noč je brez meseca
in zvezd

pod črnim nebom
odpira ocean
brezbrežno žrelo

Noč na ladji Lobo Marinho med otokoma
Porto Santo in Madeira, 22. avgusta 2012

Skriti zapis preroške ure

Nocoj se odpravljam na petdesetletnico gimnazijske mature– z nekoliko mešanimi občutki. Srečanje se lahko sprevrže v dolgočasno vlečenje niti iz davnega časa. Da bi pričakovano nelagodno počutje razblinil, pripravljam posebno presenečenje. Pred preživeli sošolci, ki so zdaj vsi sivolasi in belolasi, bom razgrnil pol stoletja skriti materialni dokaz o nekem dogodku (dogajanju), ki se je nekoč mogočno dotaknil vsakega izmed nas, a je razviharil tudi druge sodobnike.

Bilo je davno, v predzadnjem razredu gimnazije. Skozi velika okna se v učilnico nasilno vsipa spomladanska svetloba. Kakih trideset fantov in deklet se nas pred začetkom ure nemirno prestopa ali preseda. Ne glede na posamični status, ki ga glede na svojo inteligenco, znanje in prizadevanje ima kdo izmed nas, predstavljamo neločljiv družbeni skupek, ki odšteva enajsto leto svojega drgnjenja šolskih klopi. Morebitni nadaljnji študij na univerzi, poklicna usmerjenost in sploh odraslo življenje so še onkraj. Tudi če kdo sam zase za trenutek pomisli na katero omenjenih stvari, mu niti na misel ne pride, da bi o tem razpravljal, še celo s svojim prijateljem ne. Obvladujejo nas vsakdanje majhnosti in danosti šolskega delovnika: pozorno ali pa raztreseno sledenje predavanjem, nenehno zapisovanje v šolske zvezke, tesnobne napetosti pri pisanju šolskih nalog, veselje nad možnostjo vsakodnevnega razkazovanja svojega znanja, zaskrbljenost in tesnoba zaradi nenehne možnosti delnega ali popolnega poraza. In nekakšen nemir, ki je zasajen v doraščajnikih.

V takšno zabetonirano vsakdanjost in hkрати puščobnost je planil profesor psihologije Vi-

dečnik. Zamahnil z roko: Sedite že! Ustrezen ropot drsajočih stolov. Nobenega vznemirjenja. Pred njegovimi urami ni bilo napetosti. Nobenega strahu pred spraševanjem in ocenjevanjem. V skrajni sili ga je bilo mogoče opozoriti na svoje slabše počutje in mu predlagati, naj te vpraša kdaj drugič. Eden najbolj razumevaljših pedagogov. Nobenega dvignjenega glasu, nobenih nasilnih kretenj, nobene histerije, ki se je kdaj razlegala s katedra. Tradicionalno ura za odpočitek.

Odprli smo zvezke, da bi si skicirali njegovo razčlenjevanje psiholoških pojmov. Z roko nam je dal znamenje, naj jih zapremo. Pojasnil je, da to ne bo navadna učna ura, ampak ura zunaj rednega programa, pravzaprav bolj pogovor kot predavanje. Z nami naj bi se pravzaprav pogovarjala razredničarka, kajti te vrste ure so bolj v njeni pristojnosti, a ga je prosila, naj bi kot psiholog to opravil on. Čeprav je do konca našega gimnazijskega študija na voljo še veliko časa, več kot eno leto, je vendarle čas, da nekoliko razmislimo o naši prihodnosti. Ne, ne, je zamahnil z roko, ne bo nas poučeval, z ničimer nas ne bo silil, ne bo nam pridigal, niti svetoval! Priho-

dnost je povsem v naših rokah in o tem bomo odločali sami. On nam bo posredoval samo nekaj splošnih izhodišč, nekaj pogledov, opozoril nas bo na nekaj nespremenljivk, ki zadevajo prihodnost. Ne, ne, je spet zamahnil z roko, ne bo nam prerokoval prihodnosti! Toda prihodnost je pred nami, bližamo se ločnici med tradicionalnim in urejenim gimnazijskim študijem in med veliko svobodnejšim, vsekakor pa drugačnim univerzitetnim študijem. In za tistim študijem nas čaka vstop v življenje; mi da si morda mislimo, kako daleč je še to, v resnici pa je na drugi strani vrat. O tem bi se pogovarjali, povsem neobvezno. In vsekakor ne bi govoril samo on, ampak pričakuje, da bo stekel med nami ploden dialog.

V učilnici je nekoliko završalo, njegove besede so priklicale na obraze nekaj nasmehov. Sošolci in sošolke so sprostili togo šolsko držo, odrinili knjige in zvezke. Sam pa sem nasprotno potegnil iz aktovke nepopisan zvezek in si pripravil nalivno pero. Sklepal sem, da bo ura zanimiva in bi si bilo vredno kaj zapisati.

Da ne bo ura brezimna, se je veselo zasmel profesor, jo imenujmo *Futurum ante portas* (Prihodnost pred vrati). Na naslovnico novega zvezka sem torej zapisal v verzalkah:

FUTURUM ANTE PORTAS.

Ko je psiholog opazil moje dejanje, je pokazal name in med smehom povedal: Očitno imamo tudi zapisnikarja, ki bo to uro ovekovečil. Tako kot v kakšnem filmu!

Pogledi sošolcev so oplazili najprej mene, potem moj zvezek. Nekaj nasmehov, morda vmes komaj slišen vzdih: Glej ga, spet dela cirkus!

Ne da bi si kaj rekli, smo vsi kot eden občutili, da se bomo imenitno zabavali. Profesor psihologije Videčnik ni bil kakšen tečež, ki bi kar naprej preverjal naše znanje, po drugi strani pa tudi ni bil kakšen čvekač, ki bi zapravljal čas s praznim govoričenjem.

Tudi tokrat je takoj začel s svojim izvajanjem. Opozoril je na dejstvo, da nas je trideset sošolcev in sošolk tukaj zbranih glede na nekatere

zakonitosti. Najprej nas združuje približno ista letnica rojstva in večino tudi kraj rojstva oziroma kraj bivanja, pa materni jezik

in dejstvo, da smo se po osnovnem šolanju odločili za gimnazijski študij in tako vsak zase izrazili osebni interes po poglobljenem razgledovanju sveta, ki nas obdaja; izrazili pa smo tudi ambicijo, da v ta svet dejavno posežemo, ko bo čas za to. Seveda nas povezuje tudi doba, v kateri živimo, pa zgodovina naših prednikov in različne druge danosti. O vsem tem smo morda razmislili že sami. Naj mu ne zamerimo, če nas na tej točki opozori, da je približno dvajset let starejši od nas, da ima torej širše razglede, več izkušenj in skratka boljši razgled na družbo, v kateri živimo, in da torej nekatere stvari vidi hitreje in prodorneje, kot jih s svojimi izkustvi in s svojim vedenjem zmoremo videti sami.

O tem, kaj nas združuje in kaj nas ločuje

Hitel sem si zapisovati njegove misli, kolikor hitro sem le mogel. Zaslutil sem, da bo tale *FUTURUM ANTE PORTAS* zanimivejši, kot sem predvideval, in tudi dalekosežnejši, čeprav s slednjim izrazom nisem imel v mislih nič konkretnega. Profesor Videčnik je tisti hip govoril o našem enotnem skupnem počutju. Na to vpliva vrsta dejavnikov, je rekel in zakrožil z roko, kot da nas hoče ujeti v krožnico, ki jo je zarisal. Dejstvo, da se vsak dan ob isti uri zberemo tu, proučujemo iste učbenike, poslušamo iste profesorje in si zapisujemo v zvezke, da imamo torej enak glavni skupen cilj, ustvarja enotnost in občutje popolne enakosti, ne glede na to, da smo nekateri pri pridobivanju znanja uspešnejši, drugi pa manj uspešni. Vsi da imamo vtis, kot da smo iz istega testa in da bomo zrasli v isto drevo. Vnaprej se opravičuje, da nas bo prizadel ali morda celo ranil, je rekel. Po premolku, med katerim smo vprašujoče čakali, kaj bo sledilo, je rekel, da je ta vtis monolitne enotnosti lažen. Zaradi dejstva, da smo vpisani v isto šolo, da sedimo v isti učilnici in prežvekujemo (ja, rekel je *prežvekujemo*) isti šolski učni program, ni

smo nič bolj enotni. V resnici smo si zelo različni. Različni so že naši interesi, ki jih imamo, in ki jih nekateri vidno izražamo, drugi pa še skrivamo zase. Tudi tisti med vami, nam je rekel, ki je v očeh drugih povsem brezbrizen in ga ne zanima nič drugega zunaj obveznega, nosi v sebi povsem izdelane interese, in začudili bi se, če bi se nam nenadoma razkril. Različni pa smo tudi zaradi marsičesa drugega. Čeprav živimo v času, ki še posebej poudarja splošno enakost in enakopravnost ter enaka izhodišča za vsakega izmed nas, nas vendar ločuje veliko razlik. Ni vseeno, ali je nekdo rojen v delavski ali v izobraženski družini, ali morda v kmečki. Naj družbeni *propagandisti* (uporabil je prav ta določni izraz) govorijo ali pišejo karkoli, je vendarle tako, da izobraženska družina nudi otroku več možnosti, boljša izhodišča, ta otrok ima na voljo več knjig, na voljo mu je tudi védenje staršev, svoje mu daje tudi okolje, v katerem se gibljejo ti starši. Širše vpogled nudi svojemu otroku tudi kmečka družina, njeni delovni in bivanjski interesi so kar se da široki, pogled na življenje ob vsakodnevnem srečavanju z naravo in njenimi zakonitostmi poglobljen. Seveda pa otroku iz delavske družine zato ni treba vreči puške v koruzo. Morda ga bo prav pomanjkanje kulturnega izročila pognalo v agresivno hlastanje za njim in bo lahko dosegel še več kot vrstniki, ki sta jim vednost in ostra presoja na dosegu roke. Tovrstna različnost je lahko celo pozitivna.

Razen porekla pa nas ločuje tudi družbeni status naših staršev, je nadaljeval. Glede na ne tako oddaljeno zgodovinsko prelomnico je ta status zdaj še posebej poudarjen. (Ni razložil, kaj je zanj zgodovinska prelomnica. Je imel v mislih konec prve svetovne vojne in oster prehod iz nekdanj mogočne Avstro-Ogrske v kraljevino Jugoslavijo? Ali pa morda še ostrejši prehod v Federativno ljudsko republiko Jugoslavijo? Je mislil, kar bi bilo tudi mogoče, na politični prelom s Stalinom?) Večina ljudi, je nadaljeval, je politično lojalnih, in taki so tudi vaši starši. Strinjajo se z našo politično ureditvijo in

z našim razločnim odnosom do preostalega sveta, gojijo patriotična čustva do svoje domovine, tako do ožje kot do širše, kot lojalni državljani se udeležujejo volitev in tako potrjujejo uveljavljeno pravilo, da nas usmerjajo in vodijo ter generalno skrbijo za nas izvoljeni funkcionarji na vseh ravneh. Takih, ki bi nasprotovali naši družbeni ureditvi, skoraj ni: tisto malo, kar jih vendarle je, ždi v svojih luknjah in si niti črhiniti ne upa, ali pa si dajejo duška v daljnih emigracijah. Toda večina volivcev, da tako rečemo, ki dejavno sodeluje v našem družbenem življenju, se udeležuje sestankov, izreka pripombe ali hvali ukrepe oblasti, se udeležuje proslav, mitingov, parad ali pa se rade volje poda na ulice, kadar je napovedan mimovoz predsednika države, vendarle razpada na dva dela: na drugi del, ki je večinski, in na prvega, ki je maloštevilen, toda v vsem bližji oblasti in novemu družbenemu redu. V ta prvi del vsekakor spadajo predvojni komunisti, med njimi tudi nekateri tako imenovani španski borci, nadalje prvoborci, spomeničarji in sploh vsi udeleženci enobeja in aktivisti Osvobodilne fronte in ilegalci in gotovo tudi pregnanci, taboriščniki pa vsi drugi, ki so po končani vojni zavihali rokave in se udeleževali številnih prostovoljnih delovnih akcij, bodisi da so gradili ceste, pokončevali kolordskega hrošča ali razmočvirjali močvirja. Že dejstvo, da so vse to počeli radi, z zanosom in navdušenjem, jih je napolnjevalo s pozitivnim razpoloženjem in jim dajalo občutek, da so gradniki nove družbe. V nasprotju s tistimi, ki so isto počeli z večjim ali manjšim odporom, torej z nejevoljo. Vse družbe svoje privrženca nagrajujejo, kolikor zmorejo: s pohvalno, prijazno besedo; z drobnimi in manj drobnimi privilegiji; z uzakonjenimi častmi, ki se izkazujejo ob različnih življenjskih prelomnicah vključno tja do pogreba. Ne bi govoril o tem, je rekel profesor, če vas vse to ne bi zadevalo. Tale hip ste še nepopisani beli listi, a že jutri, ko boste družbo seznanili s svojimi interesi, s svojimi cilji in tudi s svojimi zahtevami, se bodo listi obarvali,

za začetek z barvami vaših staršev. Poistovetili vas bodo z njimi, ne glede na to, da boste nekateri vzpostavili do njih kritično distanco. Ko že govorim o tem, v vaših letih smo radi kritični do svojih staršev, radi jim nasprotujemo. S svojo vednostjo naj vas opozorim, da takšna distanca ne traja dolgo, prej ko slej ravnanje svojih staršev razumemo in sprejemamo, najpogosteje so nam s svojo držo, naj je ta skladna s trenutnimi družbenimi hotenji ali ne, celo za zgled. Da se razumemo, o vaših starših ne vem skoraj ničesar. Poznam le statistične vzorce človeških skupnosti in vzorce njihovega obnašanja. Sklepam, da so v te vzorce vključeni tudi vaši starši, drugače tudi ne more biti. Ob to boste vsekakor trčili, bodisi da vaši predniki pripadajo eliti naše družbe bodisi da se zanjo ne zmenijo, ona pa ne zanje in še celo, če so, čeprav v neznatni meri, njeni oporečniki.

A bi se radi videli, na primer čez dvajset let? Ne želite si tega, v vsakem primeru boste razočarani. Želje za prihodnost in predstave o njej so vedno dokaj v zraku. Realnost je kruta. A kljub temu vam bom skušal naslikati, kaj boste postali in kaj boste dosegli tja do svojih najzrejših let. Ne smejte se, nisem videc (čeprav se pišem Videčnik, se je zasmel). Vse, kar vam bom prikazal, izvira preprosto iz statistike, iz spoznanega, razčlenjenega, preštetega. Skušal vas bom ugle dati, ne vsakega posebej, ampak vse skupaj, kot celoto, denimo čez kakšnih dvajset let, ko boste stari toliko, kot sem zdaj jaz. Tega ne počnem zato, ker bi vam rad priredil nekakšno predstavo, še najmanj cirkuško, ampak zato, da bi vas zdramil. Na videz boste dosegli samo to, kar vam pripada, kar vam bo dano; za celoto to drži, vsi skupaj boste v povprečju res dosegli prav to; vsak posameznik izmed vas pa bo iz te celote vzel le to, do česar bo na podlagi svojega znanja upravičen. Torej ne bo šlo brez lastnega prizadevanja, ne bo šlo brez boja. A vas dolgočasim?

Neee! smo zavpili v en glas.

O čem je razlagal zatem? Da je v Sloveniji toliko in toliko zdravnikov. Glede na to število bo

vsaj eden med nami postal zdravnik. Pogledovali smo naokrog, kdo bi to lahko bil. Nismo ga našli. A naj izdam, čeprav tale hip tega še ne bi smel. Imel je prav: eden je postal zdravnik. Sedel je med nami in ni bil deležen nobenega pogleda. Še v sanjah ne bi uganili, da bo to on. Tudi on sam ne bi uganil, kot mi je povedal mnogo pozneje. Takrat je, tako kot mnogi drugi, sanjal o tekstilnem inženirstvu.

Povedal nam je, da, statistično vzeto, sede med nami štirje bodoči profesorji. Dva bosta zaposlena v osnovnem šolstvu, od preostalih dveh morda eden v srednji šoli, drugi pa, ali morda kar oba, na univerzi. In prav tako statistično vzeto, bo tisti na univerzi hkrati predstojnik fakultete.

Hm! Le kdo so ti?

Inženirjev bo več, menda največ, morda šest ali sedem. Še več, večina od teh bo zavzela položaje direktorjev podjetij. Vsaj eden se bo znašel na čelu enega največjih podjetij pri nas sploh. Slišalo se je kot pravljica. Profesor pa je nadaljeval: Prvi od inženirjev bo imenovan na direktorsko mesto že čez osem let, takoj po odsluženem vojaškem roku. Šel bi kaj staviti, da bo tako! No, tega mu nismo verjeli, a se je zgodilo.

Ena od sošolk bo menda medicinska sestra! Le katera? Naši pogledi so hiteli od ene do druge, a se niso ustavili na nobeni.

Eden izmed vas se bo zaposlil v Nemčiji, je rekel.

No, ta si izmišljuje. Kako bi se lahko zaposlil v Nemčiji, ko nimamo nemščine?

Vsaj dva se bosta znašla v umetniških poklicih!

Nikomur ne bi prisodili smisla za kakršnokoli umetnost, vsaj na zunaj ni tega pokazal nihče.

In seveda je treba računati s tem, da se kdo izmed vas sploh ne bo vpisal na univerzo, že iz kakšnih vzrokov, nekateri se bodo z začetnega študija prepisali na drugega, dva ali trije pa študija ne bodo končali in se bodo v življenju že kako znašli. Ni rečeno, da bodo zato prikrajšani ali da bodo užili manj sreče.

Hm!

Po teh konkretnih naštevanjih, ki se niso zdeli najbolj prepričljiva, je rekel, da naša prihodnost ne bo odvisna samo od naziva, ki si ga bomo prislužili, ampak tudi od povsem drugih, težko izmerljivih stvari. Na primer od zakonca. Čeprav si ga bomo izbrali po svojih nagnjenjih in sorodnostih, bo vendarle lahko vplival na nas, na naše interese in cilje, nas zavrl ali pa pospešil naša prizadevanja.

Po kratkem premolku je izrekel še eno zapomljivo misel, ki je obstala nekje na dnu spominske žerjavice. Nekako obotavlja se je napovedal, da zakonske zveze, ki jih za zdaj še ne načrtujemo, a jih vendarle nekako zaznavamo v oddaljeni prihodnosti, ne bodo vse srečne, nekateri pari, ki bodo sprva žareli v ljubezenski sreči, morda celo leta in desetletja, se bodo že iz kakšnih vzrokov celo razšli. A ni rečeno, da se bodo protagonisti utopili v žalosti, pač pa bodo svojo osebno srečo in dobro počutje poskusili z novimi partnerji.

Privlačen, toda čudno tuj svet

Tisti hip smo začutili, mislim, da lahko govorim v prvi osebi množine, da je tam zunaj za temi mrkimi zidovi učilnice neki čisto drugačen svet, v katerega bomo zdaj zdaj vstopili; zanimiv, a nas navdaja s tesnobo, privlačen, toda čudno tuj, nevaren, celo sovražen. Šola, karkoli se že razume pod tem pojmom, je bila dotlej za vse nas nekaj večnega in nespremenljivega, za nekatere prijetnega, za nekatere neznosnega, za večino indiferentna danost. Počutili smo se kot padalci pred odprtimi vrati letala, iz katerega jih bodo vsak hip potisnili v neobvladljivo strašno globočino. Da bi si ohranili življenje, bomo morali o pravem trenutku sprostiti padalo, obvladati telo, ukrepati ob pristanku. Kaj če bomo v hudi tremi zgubili razsodnost in bodo zračni vrtinci zavrteli naša nemočna telesa kot odpadlo jesensko listje?

Profesor je za hip pogledal v svojo beležnico, očitno si je vsaj glavne točke svojega predavanja zapisal. Nato se je zazrl v nas in nas začel seznanjati z novo resnico oziroma z novim dognanjem. Zatrdil nam je, da se gotovo ne moti, če reče, da je za nas življenje dokaj statično, nespremenljivo. Vidimo ga takšnega, kot smo ga ujeli pred nekaj leti, ko smo se ga začeli zavedati v njegovi polnosti, ali pa, bolje rečeno, kot je ono ujelo nas. Pripadniki majhnega naroda smo, kot nam nenehno poudarjajo, in jezik, ki ga govorimo, ni materni jezik niti dveh milijonov državljanov sveta. Ti dve dejstvi tlačijo v nas, kot da bi bili usodni. Sta značilni in sta zanimivi in morda povzročata kakšno težavo. Po drugi strani pa nam morda prinašata kakšno prednost. A ne glede na to, tudi pripadniki maloštevilnega naroda smo državljani sveta, prebivalci planeta, živimo, mislimo in delamo podobno kot vsi drugi Svetovljani, v vsem delimo z njimi našo skupno usodo. Ljudje izza naših državnih meja niso tujek, na katerega bi morali zreti bodisi sovražno bodisi prijateljsko, ampak so preprosto ljudje, kot smo mi. Vedno so bili, vedno bodo. Koliko nas že je?

Nekaj nerazločnih glasov je omenjalo dve milijardi in pol.

Glejte, je rekel, prav imate. Po ljudskih štetjih in ocenah nas je zdaj blizu tri milijarde. To je podatek, ki ga dan za dnem ponavljajo v časopisih. Zdajle pa vam bom povedal nekaj, kar vas bo presenetilo in vam morda dalo misliti. Zdaj nas je tri milijarde. Ko pa sem bil sam dijak, smo se pri geografiji učili, da nas je le dve milijardi. Kaj to pomeni! Da boste čez leta lahko prebrali, da nas je štiri milijarde, pet milijard, sedem milijard! Smejete se, odkimavate, zdi se vam nemogoče. A je čisto logično. Človeško življenje je vsak dan daljše, pogoji zanj vsemu navkljub mnogo boljši. Normalno je, da je prišlo do eksplozije prebivalstva in da se bo ta eksplozija še nadaljevala. Morda ne večno, morda do neke skrajne zmogljivosti, o tem ne bi vedel.

Po kratkem postanku je rekel, naj pravkar povedano vzamemo samo kot droben izziv za globlji premislek o tistem, kar nam bo zdaj povedal. Tako kot se nenehoma spreminja število Zemljanov, je rekel, se spreminja tudi vse drugo. Nič ni trajnega, večnega, čeprav sodobniki, zlasti državniki radi pridigajo, da je družbeni red, kakršnega so nam omogočili, edino sprejemljiv, najboljši in da je edino, kar je še mogoče storiti, njegovo vsestransko dopolnjevanje. Hkrati nas učijo, da so bili vsi poprejšnji družbeni redi neznosni, do mnogih krivični in da so bili zapisani ni propadu.

Gotovo je, je rekel, da so bili za koga neznosni, zato je, na primer, nekoč prišlo do kmečkih uporov. Gotovo so bile mnogim ljudem storjene krivice. Toda do spremembe družbenih redov ni prišlo zaradi teh posamičnih dejstev, pač pa zaradi silnega razraščanja človekovega razmišljanja, snovanja, izumljanja in posledično zaradi ustrezne rasti gospodarstva, in seveda tudi zaradi razraščanja ter celo eksplozije rasne, ideološke in tudi verske nestrpnosti, kar nam najbolj nazorno kažejo druga svetovna vojna, nemirni konfliktni čas pred njo in končno nova razdelitev sveta.

Kot mimogrede nas je opozoril, da smo nekakšna mejna država med enim in drugim svetovnim sistemom. Rekel je, naj dvignemo roke tisti, ki imamo potne liste in smo torej že kdaj prestopili državno mejo.

Nihče je ni dvignil.

Opozoril nas je, da je ta meja samo sto kilometrov od tod, dve uri vožnje z vlakom, manj kot nič. Zdelo se je, kot da nam je povedal nekaj osupljivega. Toda o tem nismo posebej razmišljali. Nihče od nas ni sanjal, da bi kdaj gledal tisti svet zunaj naših meja. Končno je bila država, ki smo ji pripadali, velika, in večina od nas ni še nikoli prestopila niti republiške meje, no, če izvamemo, da nam je vsaj nekaterim uspelo prebiti kakšen dan na severnih obalah Jadranskega morja.

Tam zunaj ni svet čisto nič drugačen

Profesor je poslej govoril z nekakšno posebno strastjo. Tam zunaj, je rekel, ni svet čisto nič drugačen kot pri nas. Tudi ljudje niso drugačni. V preteklosti se je zgodilo marsikaj, mislim predvsem na fašizem in nacizem, je rekel, kar nas je razdvojilo. Toda s tem je zgodovina opravila, je poudaril: krvavo, tako kot vedno. Nato pa je rekel, da to, kar bo zdaj povedal, morda ni čisto na liniji, a si kot pedagog in človek ne more kaj, da ne bi šel iz kože in nam razodel, kaj si v resnici misli o vsem tem, ne ravno misli, ampak želi. Želi si, je rekel, da bi bile državne meje zarisane le še na zemljevidih. Da bi potni listi, vizumi in vsa druga dovoljenja, ki otežujejo medsebojne stike Zemljanov, postali samo še zanimiva preteklost. Poučil nas je, kar ni bilo v naši zavesti, da so trdno zastražene in ponekod celo z bodečo žico obdane državne meje sorazmerno nova pridobitev, tja do začetka prve svetovne vojne so lahko naši predniki potovali vsepovsod le s tako imenovano domovnico, z osebno izkaznico torej. Svet je bil neznansko bolj odprt kot sedaj. Razumljivo je, da se je v razmerah svetovne vojne docela zaprl in da je v razmerah tako imenovane hladne vojne ostajal zaprt. Toda to se ne more nadaljevati v neskončnost, prej ko slej bo prišlo do preloma in do novih povezav z ljudstvi, ki živijo zraven nas. Nič usodnega ne bo to, je razpredal svoje misli, nobenih izjemnih sovražnosti ali ljubeznivosti ne bo, ne na tej ne na oni strani, toda svoje bo prinesel že občutek odprtosti in dostopnosti.

Občutek, da se je svet ustavil, je govoril bolj zase kot nam, je lažen. Nenehoma se vrti, nenehoma se spreminja. Navkljub trdnim državnim mejam in politični razdeljenosti sveta smo njegov neločljivi sestavni del in podlegamo skupnim zakonitostim. Želje nekaterih, da bi vsi državljani razmišljali in ravnali enako, niso nove. Pozna jih vsa zgodovina. Te želje, ki sicer stremijo k boljšemu življenju, si nekateri zamišljajo kot nekakšno piramido; ko se vzpenja-

jo po njej, se iz stopnice do stopnice počutijo bolje. Prepričani so, da te trdne kamnite piramide nihče ne more spodmakniti, saj je trdno zasidrana v tleh. Toda glejte, najtrdnejša piramida se sčasoma sesuje vase, se zravnava s tlemi; čez mnoga leta, ko na njenih temeljih poganja zelenje in drevje, ni več mogoče slutiti, da je bilo tam nekoč nekaj mogočnega, v nebo segajočega. O tem govorijo arheološke študije, o tem priča vsa zgodovina, v novejši dobi je veliko mogoče razbrati iz statistike. Lahko bi rekli, da je prihodnost že znana, skrita je v neštetih številkah, zabeleženih v različnih časih, s pravo enačbo jo je mogoče preprosto izračunati. Ta prihodnost, je rekel profesor, v mojih očeh ni temna ali svetla, vsekakor pa bo drugačna, kot se na splošno domneva, in zanimiva.

V ne ravno preveč zgovorni debati, ki je sledila, se je oglašil razredni filozof in opozoril na sklepe pravkaršnjega Sedmega kongresa Zveze komunistov Jugoslavije, ki je potekal v našem mestu. Kakor jih je on razumel, je rekel, govore prav o teh stvareh, ki jih je razvijal profesor, namreč o boljši prihodnosti, oprti na tesno sodelovanje delavskih množic in intelektualnih elit.

Profesor se je za spoznanje skremžil. Pojasnil je, da njegovo razmišljanje ni bilo tako aktualistično, ampak je bilo postavljeno bolj globalno in nadčasovno, in neobvezno. Seveda pa so gotovo značilni in zanimivi tudi konkretni sklepi politične elite.

O morebitni usodi obeliska

Sošolec, ki je s svojimi globokoumnimi pripombami tudi sicer rad opozarjal na svojo večjo

»razgledanost«, je pripomnil, da imajo aktualistični sklepi kongresa vendarle globlji pomen, ki so ga mestne oblasti želele še posebej poudariti s postavitvijo nadvse visokega betonskega obeliska na Gospodarskem razstavišču, kjer se je kongres (s 1795 delegati) odvijal.

Profesor se je nekoliko zasmel in menil, da je naš sošolec s svojo opombo gotovo zadel žeblico na glavico. Usode spomenikov pa so, kakor je znano, različne. Najbolj čaščeni spomeniki izginejo kot kafa, komaj da se ve, kje so stali. Drugi vztrajajo. Tretje sčasoma uporabijo kot temelje za druge spomenike. Kdo ve, ali bodo čez pol stoletja še vedeli, zakaj so postavili omejnjeni steber. Ker je res visok, se ne bi čudil, če bi ga nekoč uporabili kot kažipot ali pa na njem razobesili kakšno reklamno geslo.

Hitel sem si zapisovati. Profesor, ki se je med svojim nenavadnim predavanjem sprehajal med klopami, mi je čez hrbet pogledal v zvezek in me vprašal: Si si utegnil vse zapisati?

Nekaj že! sem zamomljal.

Po predavanju smo se, vsak zase nekoliko zatonjeni v svoje misli, hitro razšli. Tudi hitro pozabili na njegovo vsebino. Trije ali štirje sošolci, ki smo radi komentirali dogajanje, smo se ga za hip spomnili in skupaj menili, da je šel psiholog tokrat malce iz kože. S to metaforo smo želeli njegovo izvajanje pohvaliti. Mimo večine sošolcev in sošolk pa je predavanje, se je zdelo, pihnilo tako kot vsa druga učna snov.

(se nadaljuje)

Junak

Prevedla Mojca Seliškar

Zamisel za novelo sem dobil v odličnem članku Petra Turrinija, objavljenem v Die Presse, 7. novembra 2008. Odkritje in prevod članka dolgujem prijateljici Magali Jourdan.

Turrini opisuje razburljiv prenos posmrtnih ostankov pesnika in dramatika Ödona von Horvatha, ki je umrl leta 1938 v Parizu blizu Elizejskih poljan, kjer ga je med nevihto zadel veja. Dunajski občinski svet se je 50 let pozneje odločil, da ga prekoplje in mu postavi nagrobnik na pokopališču Heiligenstadt, kamor pa so zagrebli tri kosti, ki so prešle pesnikovo popotovanje iz Pariza do Dunaja.

V noveli je nekaj literarnih namigov, predvsem na Marcela Ayméja, Alexandra Dumasa in Saula Bellowa.

Tistega leta volitve nikakor niso obetale presenečenja. Očitno predvidljiv nevšečni dogodek je bil Isidorju Chartieru razlog več za jezo: medtem ko so povsod obdržali iztekajoča se županovanja, je imel vse možnosti za poraz.

Kot bojevnik velike vojne se je za izvolitev leta 1919 oprl na srčno bolezen, o kateri je trdil, da so jo povzročile bitke, in na leseno nogo, vendar pa je bil kot povprečen uradnik in nesposoben šef leta 1925 ponovno izvoljen le z enajstimi glasovi prednosti in ni mogel upati, da bi se po štirih letih ponovil enak čudež.

Povsem je opustil županske obveznosti in se je, kot dosti politikov, ves posvetil iskanju primerne rešitve, kako bi si zagotovil ponovno izvolitev. Končno se je domislil: rešitev bi prišla iz Madžarske, točneje iz Miškolca, ki leži sto petdeset kilometrov severno od Budimpešte. Tam je 18. septembra 1849 umrl Paul-Rémy Delprat.

Ta človek je bil, kakor bi rekli danes, izredno nadarjen. Pri 21-ih je postal profesor filozofije in je zapustil nekaj precej pomembnih matematičnih razprav o približni vrednosti korenov

številskih enačb. Ni pa se ohranil noben izvod pesniške zbirke, ki jo je izdal leta 1829, a njegov prijatelj Nerval je leta 1840 zapisal, da je po njegovem dosegel »sam vrh«. Vsestranski fant torej, nadarjen skoraj za vse. Na edini znani gravuri je mladenič nežnega obraza, črnih oči, ustnice zarisujejo čustven lok, zdi se precej ženski in prav ustreza predstavi, ki si jo zamišljamo o romantiku s konca stoletja. Kako zelo napak, saj je bil Delprat v resnici bojevit. 25. februarja 1830 je sodeloval kot okrepitev v znameniti bitki za Hernani, ker je že slovel kot pretepač. Théophile Gautier, ki tudi ni bil reva, je zagotavljal, da je »ta lump ognjevitež in da udari za štiri«. V zvezi s tem navaja pariška policija v letih 1824 do 1834 več kot petdeset aretacij zaradi pretepanja, nasilja, nočnega razgrajanja, celo zased: povprečno štirje pozivi na leto niso zgolj slučajni. Umre nekje na Madžarskem med revolucijo v precej nejasnih okoliščinah.

Kakšna je povezava med Isidorjem Chartierom, županom, ki ga čaka skoraj zanesljiv poraz, in Paulom-Rémyjem Delpratom, umrlim osem-

deset let prej? Stičišče je v tem, da se je Delprat rodil v Saint-Sauverju (bolj naključno, starša sta bila na poti in sta ostala manj kot štirinajst dni, a to ni važno) in kolikor daleč je mogoče seči, je bil edini, prav edini pomembnež, s katerim bi se ponášalo mesto. Saint-Sauveur je bil vedno strašno dolgočasen, ničesar za premlevanje, v treh stoletjih niti najmanjše tragične vesti, niti najmanjšega škandala, celo zakonskega umora, kar je že nekaj, ne. Ničesar. Medtem ko so sosednje vasi prekipevale od pedofilskih duhovnikov, goljufivih notarjev, tepenih otrok in tatov vseh vrst, je otopeli Saint-Sauveur hromel v čemerosti kot izčrpan zaradi lastne nepomembnosti. Revolucija 1789 je prešla mesto kakor veter, komaj so jo opazili. Tukaj je bilo življenje, dolgočasno kot nedelja v raju, precej podobno smrti.

Isidor Chartier je celotno zamisel zasnoval na spoznanju te splošne oslabelosti. Paul-Rémy Delprat je umrl in bil pokopan na drugem koncu Evrope, poskrbel bo, da se vrne. Ob povratku čudežnega otroka bi pripravili slovesnost, ki jo bodo pomnili, speči ponos mesta se bo zdramil. Za edini dogodek, ki bi ga Saint-Sauveur doživel v treh stoletjih, bodo dolžni njemu, Isidorju Chartieru. Zagotovljena izvolitev. A ne sme izgubljati časa.

Chartier se je z vlakom odpeljal v Pariz. Izkoristil je svojo vojaško preteklost, boleče razkazoval leseno nogo, sopihal kot tjulenj in si otiral čelo, ko se je vzpenjal po stopniških ministrstev, zaradi česar so nekdanji borci, uslužbenci uradov, dali vse od sebe in čez teden je bila zadeva urejena. Francija je zahtevala truplo Paula-Rémyja Delprata.

Župan se je vrnil v Saint-Sauveur, sklical izredno sejo občinskega sveta in jim pomolil izjavo, s katero je francoska vlada zahtevala od madžarske vlade vrnitev trupla svojega junaka, potrjeno in podpisano na madžarskem veleposlaništvu. Opozicija je prebledela. Nihče si ni predstavljal, da bi tako neznana dežela, kot je Madžarska (dejansko niso vedeli, kje se nahaja, tam nekje, kazali so proti vzhodu), mogla zavr-

niti zahtevo Francije, ovenčane z zmago v veliki vojni.

Zdaj je bilo treba le tja po truplo. Rabili bi prostovoljca. Svetniki so enodušno potonili v globok molk, nobena roka se ni dvignila.

Isidore Chartier se je nasmehnil, pot v Pariz in nazaj mu je okrepila domišljajske sposobnosti. Ker je šlo za povratek mrtvega, je bilo najbolje poslati človeka, ki se spozna na zadevo, strokovnjaka. Grobarja. Josepha Merlina.

Mogoče se ga spomnite, starejšega, rogovi-lastega, tečnobnega, izredno močnega moža. Kar bali so se ga, se ga izogibali, ker je bil precej umazan. Povrh pa še mračnega značaja, nedostopen. Imel je velike šape, velike obrvi, debel trebuh, a zelo majhno glavo in prišiljeno brado. Nihče ga ni maral, bil je neprijeten in svojeglav, nikoli ni imel prijatelja. Najbolj velikodušni so mu pripisovali nesrečno ljubezen, kdo bi vedel, nikoli ni pozdravil, videti je bil jezen na ves svet, omajal je dobro voljo. V Saint-Sauveur je prišel s slabim spričevalom: kot nadzornik pokojninskega ministrstva je pred nekaj meseci razkril vrsto goljufij, poneverb in poskusov korupcije, zaradi katerih je prišlo do odmevnega procesa. Zamajala se je vlada, pa so ga zaposlili: nestrpnost so čakali, da bo nemir končno dosegel še Saint-Sauveur.

Vendar je Merlin karseda ravnodušno nastopil službo na pokopališču, nato ga niso videvali, razen ob pol osmih zjutraj, ko je prihajal po kruh, in na dan pogrebov, ko se je zadrževal za jamo, stoje, prekrižanih rok na lopati, z nogo na železu (znan je bil po največjih gojzarjih, kar si jih je mogoče misliti, da si se vprašal, kje je mogel dobiti tako neverjetno številko).

Madžarska torej.

– Ne, je siknil Merlin.

V prejšnjih časih bi ga Isidore Chartier poskušal prepričati, ga pridobiti, prestrašiti, a zdaj mu je šlo za izvolitev.

– Odpuščeni ste, je odsekal.

Merlin se je ozrl. Župan je že odhajal s pokopališča, silovito šepal z leseno nogo, redko so ga

videli tako odločnega. Merlinu se je zdelo, da odhaja njegovo življenje samo, nenavadno sta se ujemala popolnoma povprečni izvoljenec in njegovo lastno življenje, ki je bilo zgolj dolgo zaporedje porazov. Ko je zaključil delovno dobo natanko na enaki stopnji, kakor jo je zastavil pred štiridesetimi leti, je zapustil javno službo z robantenjem nad žaljivo pokojnino, ki ga je pehala v revščino. Saint-Sauveur je bil nepričakovano zavetje. Bivališče, ki mu ga je nudilo mesto, simbolična, a vseeno nekaj vredna plača ... Joseph Merlin je pogledal okrog sebe. Njegovo življenje je bilo omejeno na pokopališče, ki se ga je bal izgubiti. Bil je neizmerno žalosten.

– Kam pa, na Madžarsko?

Merlin je odpotoval iz Saint-Sauverja 1. marca 1929 s poverilnim pismom zunanjega ministrstva, pretirano uslužnim županovim pismom kolegu v Miškolcu, z zabojem šestih steklenic kislega in rezkega vina, ponosa Saint-Sauverja, s 400 franki, namenjenimi nakupu krste za vrnitev Delpratovega trupla, in z izvodom Spominov nekega Jónása Takacsa, ki je posvetil poglavje Paulu-Rémyju Delpratu, za katerega si je domišljjal, da ga je dobro poznal. To je bila zelo zaprašena knjiga, vezana v perkalin. Papir je bil porumenel, umazan, natrgan, tisk droben. Merlin se je Spominov lotil v vlaku za Pariz.

Takacs je pričel spomine z oživljanjem revolucionarnih dni julija 1830, pri katerih ni sodeloval, posredoval jih je po Delpratovem pripovedovanju. Mladeniča spremljamo štiri dni, ki jih je preživel v družbi pobesnelega Alexandra Dumasa, oboroženega z lovsko puško in s kakimi dvesto naboji. Skupinica je streljala ob mestni hiši, ko pa se je znašla iz oči v oči s kraljevim polkom, je zbežala po Orfèvrskem nabrežju, na mostu Notre-Dame jo je razbil top, ki je streljal s trga Grève ... Nato jih srečamo v Tuilerijah, kamor je Delprat sledil Dumasu, ko je ta z množico vdrl v kraljeve sobane, zatem v ulico Artois k bankirju Laffitu, kjer je pisatelj spregovoril pred poslanci, zbranimi v navzočnosti La Fayettea.

Merlin ni bil nikoli vnet bralec, z izjemo Dumasove trilogije, ki jo je vse življenje prebiral znova in znova. Drugod ni nikoli iskal novih doživetij. D'Artagnanova usoda je bila nekoliko podobna njegovi, kajti čeprav ni maral očarljivih in razburljivih junakov Treh mušketirjev, se je nasprotno čutil zelo blizu ostarelemu vojaku, neutolažljivem ob izgubi edine ljubezni, in nemočno spremljal razpad vseh njegovih utvar. Tako je srečanje s Paulom-Rémyjem Delpratom kot bojnim tovarišem Alexandra Dumasa napravilo nanj velik vtis.

Začuda je ta, katerega posmrtno ostanke je moral vrniti v domovino, polagoma postajal nekdo, ki je živ.

Jónás Takacs je nato preskočil daleč v leto 1847, ko je spoznal Delprata v Budimpešti, kjer se je Francoz zblížal s prelepo Madžarko, ki ji je bilo ime Terezia. Pisec spominov je, očitno prevzet, ustvaril podobo dekleta kot popolne svetlolaske zapeljivega pogleda in privlačnih oblik, kar se je boleče ujemalo z Merlinovim olepšanim spominom na Francine, ki ga je prizadela pred štiridesetimi leti, ko je zbežala s topniškim stotnikom.

Potovanje se je vleкло. Minili so časi, ko je Francoz lahko prešel meje z eno samo vizitko, zdaj so bili uradi malenkostni, čutilo se je, da je na pohodu nova Evropa. Merlin je prispel na Madžarsko v oblačnem vremenu. Zelo malo je spal, štiri dni se ni umil, kar ni bilo nič izjemnega. Smrdel je kot dihur.

Merlin se je že istega dne, ko je prišel v Miškolc, oglasil v mestni hiši. Od pisarne do pisarne in gor in dol po stavbi je kazal pismo, ki ga je župan Saint-Sauverja naslovil svojemu kolegu, toda nihče ni razumel francosko. Zato se je precej nejevoljen odpravil na pokopališče, kjer mu je bila sreča bolj naklonjena: uslužbenec v pisarni je premogel prgišče francoskih besed in dve ali tri nenavadno izgovorjene rečenice, ki jih je navrgel redko, a se je zdelo, da so mu zelo pri srcu. Merlin je pokazal zahtevo ministrstva za zunanje zadeve in z debelim kazalcem poudaril

podpis madžarskega veleposlaništva v Parizu.

»Jabolko ne vara dolgo drevesa,« je razumevajoče izjavil uradnik.

Po pogovoru gluhih, ki je sledil, in vpitju ostalih zaposlenih, je začel Merlin s palico glasno tolči po pultu, ki ga je ločil od sogovornika. V vseh deželah po svetu vsak razume besedo »policija« ali njej podobno. Merlinovo poslanstvo bi utegnilo propasti, zato se je umiril, vsaj navidezno.

Končno so ga povedli na neko stezo in ga prepustili grobarjevi skrbi, bilo je prvič, da je srečal tujega kolega. Na hitro ga je premeril, se zasukal, odšel v hotel in se vrnil z zabojem steklenic. Sporazumevanje je postalo veliko lažje. Dogovorila sta se: grobar se loti iskanja posmrtnih ostankov Paula-Rémyja Delprata, medtem pa gre Merlin priskrbet krsto za prevoz trupla. Namrščeni Merlin je želel videti Delpratov grob, vendar je bilo pozno, pokopališče so zapirali, domenila sta se za popoldne naslednjega dne.

Miškolc je bil prav privlačno mesto, polno šarma in presenečenj. Merlin, ki ga ni nič zanimalo, se je vrnil v hotel. Tam je jedel nemarno, kot je bil vajen, se sklanjal globoko v krožnik kot kak jetnik, ki se boji, da mu bodo ukradli hrano, kanček olike ga je le zadržal, da ni, kot je sicer počel, v kozarcu splaknil proteze, preden je vstal od mize. Jutri poišče krsto. Povzpel se je do sobe, kjer je ob slabotni svetlobi ponovno prebiral (Merlin je bil tudi hudo obsesiven) zadnje strani Jónása Takacsa, posvečene Paulu-Rémyju Delpratu.

Delprat je na Madžarskem podžigal narodni boj za svobodo in se mu hitro pridružil. Povsod ga je spremljala lepa Terezia. Par je postal nekakšna maskota revolucionarnega gibanja, vse dokler ni Delprata doletela smrt v nejasnih, a nedvomno tragičnih okoliščinah. Edino zanesljivo je le, da so ga z nekaj tovariši pokopali na pokopališču v Miškolcu.

Josepha Merlina se ni dotaknilo Delpratovo delovanje, ki je izhajalo iz idej (Merlina jih je bilo groza) in iz politike (ki jo je Merlin pre-

ziral). Ne, srce mu je strlo, da so se Takacsovi Spomini, ko so opustili Delpratov življenjepis (odpravljen na devetnajstih straneh!), posvečali izključno načinu, kako si je njihov pisec prizadeval tolažiti prelepo Terezio, vse dokler se ni poročil z njo (nato smo priča enoličnim opisom Terezijinih devetih nosečnosti in porodov, ki so bili piscu spominov v ponos).

Merlin je spal trdno, kar je bilo pri njem slabo znamenje. Dostikrat so ga v spanju mučile more. V Saint-Sauverju je nemalokrat vstal in šel sredi noči grabit stezo, prestavit kamen ali prirezat orodje, a kaj naj bi tukaj, v tej žalostni sobi na drugem koncu Evrope. Merlin je sanjal o Paulu-Rémyju Delpratu. Skupaj sta pomagala Dumasu. Kakor on je videl, kako zaročenka odhaja z madžarskim piscem spominov, oblečenim v uniformo topniškega stotnika. Ob treh zjutraj je Merlin sedel povsem buden v postelji in si ponavljal stavek vikonta de Bragelonna, ki se ga je spomnil: »Starost je pred vrati in smrt z njo, globoko v mojo hišo gleda.«

Bilo je prvič, da so v Saint-Sauverju komaj čakali Josepha Merlina, predvsem Isidore Chartier, ki je vso svojo prihodnost položil v grobarjev roke in se včasih vprašal, ali naj v tem prepozna kakšno znamenje. Mar se ne bi moral sam odpraviti po junaka, toda z leseno nogo, bolnim srcem, z bolečinami, že potovanje v Pariz je bilo kalvarija, no, kaj šele Madžarska ...

Župan je sklenil zaupati svoji srečni zvezdi in se namenil pripravljat slovesnost.

Sin domovine bo prispel z vlakom. Nato bodo pred zbranimi meščani na oder na glavnem trgu, prav pred izhodom s postaje, dvignili krsto, prekrito s francosko zastavo. Potrebovali bi fanfaro, primerno dogodku. Navzoč bo prefekt, župan, opasan s tribarvnico, bo imel govor, da ga bodo pomnili. Dobrodošel bi bil kak pesnik, to je vedno v redu, ali župnik, ne, ne župnik, ti pokvarijo slovesnost ... Lep županov govor in izvirna elegija, tako. Šli so iskat fanfaro in domačega rimača, povabili so prefekta, pritegnili šole, naročili bele srjace za kakih tride-

set otrok, ki bi v polkrogu pod odrom zapeli himno, treba je bilo vaditi, ne izgubljeni časa.

Za pot s postaje do pokopališča bi rabili tudi slovesen mrtvaški voz. Isidore Chartier si je to zabeležil v notes. In zgodovinarja za slavospev junaku. Res so zelo malo vedeli o Paulu-Rémyju Delpratu, tako rekoč ničesar, vendar to ne ovira pravega zgodovinarja; njegova vloga bi bila, da očrta obširno podobo dobe, predvsem pa poudari Saint-Sauver, zibelko velikana izrednega pomena. Odposlali so pisma, se obrnili na Akademijo, Isidore Chartier je bil navzoč povsod hkrati. Ljudstvo je bilo vznemirjeno. Člani opozicijske stranke so prebledevali od dne do dne: verjetnost zmage na volitvah je bila vnaprej izgubljena in se je oddaljevala tem bolj, kot je napredoval občinski načrt.

Merlin je v središču Miškolca našel mizarja, ki je imel neverjetno zalogo krst, epidemije španske gripe namreč še niso povsod zatrli. Kupil je hrastovo s pozlačenimi ročaji za ceno 160 frankov v madžarskem denarju. Bila je ogromna, kot bi bila namenjena paru. Merlin se je pozanimal in nekako razumel, da se mora tukaj razkošnost krste ujemati z velikostjo. Prav. Notranjost je prekrival čeden vijoličast saten z veliko obrobljeno blazino in celo z nekakšnim počivalnikom za noge, videti je bilo zelo udobno, toda, kdove zakaj, Merlinu je bilo zoprno. »Ne skoparite, stari,« mu je rekel župan v Saint-Sauverju. Merlin je naročil takojšen prevoz krste na mestno pokopališče in doplačal še 13 frankov.

Nato je šel na postajo in se mukoma pogodil za natovorjenje krste v vlak do Pariza preko Budimpešte, nakar je, izčrpan, ker se je moral dogovarjati z ljudmi, ki niso znali niti besede omikanega jezika, odšel na pokopališče.

Tam mu je grobar na dnu vedra prinesel nekaj kosti.

Merlin ga je zgrabil za ovratnik in ga dvignil s tal.

Grobar ga je med kašljanjem in kolcanjem povedel k odprtemu grobu in Merlin je presemetljivo gibčno skočil vanj. Hitro je poznaval-

sko pregledal stanje, ni bilo kaj reči. Zlezal je iz jame, pobral kos križa, ki ga je njegov tovariš izpulil, da je izkopal luknjo, ga obrisal z rokavom, razločil nekaj črk, zbledelih v času, nejasno se je dalo prebrati priimek Delprat. Toda je to prava jama? Je bil del križa nalašč vržen sem, da bi ga preslepil? Če bi hotel preveriti, bi bilo treba prekopati celotno pokopališče, bili bi tedni, meseci dela ... Ne da bi se prepričal o nasprotnem, je moral sprejeti, da je to, kar je videl na dnu pločevinastega vedra, pač vse, kar je ostalo od Paula-Rémyja Delprata.

Uradnik, s katerim bi se Merlin ob prihodu skoraj stepel, se je vzel nekaj centimetrov nad pult, da bi ocenil kakovost krste, ki so jo pravkar dostavili, nato se je namuznil ob pogledu na sedem z zemljo zamazanih kosti, razvrščenih na izvodu lokalnega časopisa prejšnjega dne. Rabili so več kot uro, da so našli slovar, potem si je uradnik nadel očala in se lotil pisanja podrobnega zapisnika z natančnim opisom kosti, ki so pripadale truplu, razvrščene so bile vsaka z latinskim imenom, kot sledi:

tretje vratno vretence (corpus columnae vertebralis cervicales III)

leva ključnica (os clavicularis sinistra)

dimeljnica (os pubis)

desna stegnenica (os femoral)

druga stopalnica (os metatarsale secundum)

koželjnica (radius)

deveto rebro (costa IX)

Merlinu bi skoraj vzelo sapo, ko so, potem ko so pritisnili štiri različne žige, zahtevali protivrednost 220 frankov. Brez potrdila. Nasmeh.

– Samo z lupino kuha eno jajco ..., (mišljen je star francoski pregovor: Misli, da kuha jajce, a ima samo lupino, op. prev.) je komentiral madžarski uradnik.

Merlin je dobil 50 frankov popusta za vrnjeno prazno krsto, vendar jih je moral dati 12 za nabavo lesenega zabojevka v velikosti škatle za čevlje, v katerega je zložil ostanke Paula-Rémyja Delprata.

Saint-Sauverju je Isidore Chartier do potankosti pripravil proslavo. Krsto bodo po prihodu s

postaje namestili na oder, tam bodo ob rajnem junaku zbrani veljaki iz mesta in okrožja. »Fanfara, govor, prefekt, vse živo ...« je mrmral župan. Majhen problem je predstavljala vožnja s kočijo, kajti pokopališče je bilo tik postaje in ne bi bilo treba iti dalj kot sto metrov, vendar je Chartier odredil, da bo peljala po mestu, podpisal je celo odločbo o prometni zaporu ulic, po katerih itak ni nikoli peljalo nobeno vozilo. Vse je bilo odločeno, župana pa je mučilo bistveno vprašanje glede kočije. Domače pogrebno podjetje je imelo eno samo, namenjeno rednim pogrebom, ubogo, obupno skromno stvar. Isidorja Chartiera je med iskanjem vozila, primerne dogodka, obšla blazna moč, delovna sposobnost, kakršne ni nikoli naklonil svojemu mestu in ki je je bil po zaslugi čudežnega naključja zdaj deležen.

– Imeli bomo, je naznanil občinskemu svetu, tisto, ki je 1. junija 1885 peljala v Panteon ... Veste koga, gospodje?

Opozicija se je sesedla.

– Samega Victorja Hugoja! je zatulil župan.

Dejansko je razkošno vozilo, ki je služilo zgodovinski priliki, obtičalo, ne ve se, kako, v neki garaži v Issy-les-Moulineaux, kjer ga je Isidore Chartier odkril v bednem stanju, zaprašeno, opraskano, toda vozno.

Malo prebarvamo, pa bo ... si je rekel župan.

Čeprav novice o prihodu kočije, katere obnovo je Isidore Chartier naročil v neki pariški delavnici, nikakor niso razglašali, je bil na trgu velik del mesta, ko so jo dostavili. Predstavljajte si ogromno vozilo z visokima zadnjima kolesoma in manjšima sprednjima, s črno žametno zaveso s čipkami, pretkano z belimi vrvicami, z vratcem za vstop ob strani, z zvezdastimi tapetami in vsepovsod resice. Pet črnih pernatih omel, zaplčenih v streho v obliki pokrova za bonbonjero, je povezalo celoto v veličastje brez primere. Isidore Chartier je tu in tam kaj dopolnil: kočijažovo livrejo, nekakšno uniformo mestnega stražnika z dvorogeljnikom iz bobrovine, s trakom in perjanico, in siva konja častitljive starosti, ki pa nista imela naporne naloge.

Vsi so čutili, da se dogaja nekaj posebnega. Isidore Chartier je bil veselo razburjen, srce mu je razbijalo, lesena noga ga ni več ovirala, kajti novice so bile več kot odlične. Ob pomoči uslužbenca je splezal na rob mestnega vodnjaka, z veličastno kretnjo pokazal na kočijo, v katero sta bila vprežena siva konja hropečih prsi, in vihteč papir, ki ga nihče ni mogel brati, naznanil:

– Dragi someščani! Naš predstavnik, gospod Merlin, je telegrafiral iz daljne Madžarske ... Je na poti k svojemu ljubljenu mestu Saint-Sauver!

Čutilo se je vznemirjenje ljudstva.

– In ... spremlja truplo našega junaka.

Gromko ploskanje, na katero je župan odgovoril skromno in zadržano.

Joseph Merlin je bil precej napet. Ne toliko zato, ker se je z nakupom velikanske krste za pest kosti osmešil kot bedak – tako se mu je dogajalo vse življenje – pač pa, kar je huje, trpel je. D>Artagnan (večni poraženec), Dumas (tako zaničevan za časa življenja), ubogi Paul-Rémy Delprat (čigar ljubica je spočela devet otrok z njegovim namestnikom) in pa on, Merlin, vse se je strnilo v eno samo podobo in se boleče stisnilo v leseni zaboj, na katerega je madžarska uprava udarila štiri pečate in znotraj katerega se je ob najmanjšem sunku slišalo kotaljenje kosti, kot bi bile biljardne krogle. Merlin ga je postavil nadse, v mrežo za prtljago, bil je kot Damoklejev meč, nenehno je pričakoval, da se bo odprl in bodo kosti padle nanj. Kot dež.

Samo peljal se je, ni gledal pokrajine. Ta človek je bil, naj je počel karkoli, zaprt vase, njegovo življenje se je od nekdanj vrtelo okrog lastne osi, vse od prve žalosti, prve bolečine, začelo se je že davno.

Začudil se je, ko se je vlak nenadoma ustavil skoraj sredi polja, bila je madžarska carina.

Cariniki so vstopali v vagone, pregledovali prtljago, zahtevali pojasnila. In čeprav se jim škata ni zdela nič posebnega, je moral Merlin izstopiti z njo in se v prostoru, kjer se je gnetlo ducat razvnetih vojakov, soočiti s sumničanjem do brezumja tankovestnega vojaka, nevšečnost,

da nista govorila istega jezika, je iz minute v minuto poglobljala prepad med madžarskim uradnikom in francoskim grobarjem. Potresli so zabojček, zaskrbljeno poslušali, kar se je kotlilo v njem, Merlin je dojel, da njegova potrdila ne bodo zalegla, sicer pa kaj za to, če bi bilo treba kljub pečatom odpreti zaboj, vseeno, že je postajal nekoliko filozofski.

Sam je s krettno povabil k žrtvovanju, uradnik je izvlekel nož, vsi so prišli bliže, pečati so se razlomili, vsebino so previdno stresli na umazano pisalno mizo. Bile so kosti, ne tisto, kar so si predstavljali ... Kosti? Ah, da, uradnik jih je razvrstil po pisalni mizi, vseh sedem, tedaj pa se je zgodil presenetljiv pripetljaj v podobi psa, enega tistih garjavih mešancev, ki se klattijo po postajah, skladiščih, kmečkih dvoriščih, ta je bil rjav, mršav in živahen, skočil je na mizo, pograbil levo ključnico (*clavicularis sinistra*) in zbežal, nihče se ni utegnil zganiti.

Skupina je planila v krohot. Merlin jih je vse odrinil. Ko je pritekel na peron, je bil pes daleč, bilo je prepozno.

Z narejeno previdnostjo so vrnili šest preostalih kosti v zaboj in ga zaprli, kolikor se je dalo, nekdo je predlagal, da bi ga zabili, prinesli so kladivo, Merlin je pograbil vse skupaj in se povzpел na vlak.

Izvlekel je robec in si obrisal oči, občutil je veliko praznino.

V Pariz je prispel v prelepem večeru, ki bi marsikoga zvalil na sprehod. Povezavo za Saint-Sauveur je imel šele opoldne naslednjega dne, zato je poiskal tretjerazredni pariški hotel, primeren malenkosti denarja, ki mu je preostala. Zaradi nedvoumnih prihajanj in odhajanj je vso noč prebedel. Gostje so eden za drugim udarjali s petami po hodnikih, vstopali v sosednje sobe, kjer so ropotaje odvrgli čevlje na škripajoči parket. Sledili so prepiri o cenah, uslugah, vpili so, in končno, ko so se nekako pogodili, so se slišali hripavi vzdih, hropenje, nato pa znova, v obratnem vrstnem redu, podrsavanje ponošenih čevljev, v odhodih se je čutilo obžalovanje.

Merlin je nepremično strmел skozi okno, dogodek s ključnico, ki jo je odnesel pes, mu ni dal miru.

Ves izčrpan je šel zjutraj dol popit kavo in nekaj pojest, mudilo se mu je nazaj na njegovo pokopališče, domov, ni se dobro počutil. Zaboj je potisnil pod posteljo, kamor si že desetletja ni drznilo nobeno omelo, tam je bilo tako varno kot v železni blagajni.

S pošte je poslal telegram županstvu v Saint-Sauverju, da je potrdil svoj prihod, potem se je podal do nabrežja. Pri stojnicah bukinistov je pomislil na Spomine Jónása Takacsa, bolje bo, da se vrne, zahteva račun, gre na postajo, kjer bo čakal, nič drugega mu ni treba.

Ko je prišel gor, je bila soba pospravljena, postelja poslana, bilo je pometeno in zaboj je izginil.

Predstavljajmo si Merlinovo ogorčenje, šefinja je grozila, da bo poklicala policijo, Merlin je zahteval snažilko, vendar je že odšla. Preostalo mu je samo pregledovanje smetnjakov. Stiskali so se v notranjem dvorišču s smetnjaki sosednjih treh stavb, bilo je dva ducata pločevinastih smetnjakov s pokrovkami kakor za lonce. Šefinja mu je zaželela veliko uspeha in se vrnila v vratarnico preštrevat nočni izkupiček. Merlin se je, nervozen zaradi voznega reda, vdal v brskanje za kostmi Paula-Rémyja Delprata, brodil z rokami po neverjetnih količinah zelenjavnih olupkov, kavne gošče, pomešane s skisanim mlekom, svinjske masti, svitkov prahu, perutninskih okostij, dokler ni končno izkopal nekaj kosti. Zaboj pa je izginil. Prevrnil je vse in kleče previdno odstranjeval smeti; iskal je šest kosti, našel je štiri. Manjkali sta tretje vratno vretence (*corpus columnae vertebralis cervicales III*) in deveto rebro (*costa IX*). Merlin se je s silo obupanca spopadel s preostalimi smetnjaki. Čez eno uro je moral žalostno ugotoviti: Paul-Rémy Delprat je bil v celoti iz štirih kosti. Merlin je zajokal. To je bilo zanj zelo nenadejano. Zbral se je, spral kosti, pobral kovček in se napotil na postajo.

Mesto je bilo že zarana na nogah. Vlak naj bi pripeljal ob 15.20, vozni red je bil odličen, ven-

dar je bilo treba še toliko postoriti. Vsi so poprijeli, župan je bil povsod, nadzoroval je vse. In čudno, zgodaj popoldne je bil trg, ves v cvetnih kitah, tako rekoč prazen, z izjemo nekaj občinskih delavcev, ki so se prestopali, in kot prekla dolgega pesnika s pretirano pentljo okrog vratu, ki je korakal gor in dol z velikim pergamentnim zvitkom v nervoznih rokah, trg je skratka vzbujal vtis, da je dan po 14. juliju.

Potem se je, malo pred 15. uro, prizorišče dočela spremenilo: z odra so odstranili zaščitno prevleko, velikanska kočija, ki sta jo vlekla siva, betežna, a s pregrinjali pokrita konja, je pripeljala pred postajo, odkrili so govorniški oder, dva nedeljsko pripravljena učitelja sta privedla kakih štirideset najstnikov v brezmadežnih srajcah in jih razvrstila v polkrog, v čakalnico so prinesli skrbno zloženo francosko zastavo za prekritje junakove krste, prišel je prefekt. Tudi trije poročevalci s fotografi. Nato se je prikazal s tribarvnico opasani Isidore Chantier, nizko je šepal (napor, gospodje, napor, a kakšen dogodek!). Učenci so ponovili prvo pesem, pesnik se je postavil za oder, nasproti publiko, ki se je stekala iz vseh okoliških vasi, treba je bilo zapreti dostop do trga, da bi se vozila ustavila izven svetega območja.

Na peron so poslali šest mestnih delavcev v krajevni noši, da bi nesli krsto skozi postajo, potem do trga in jo postavili na oder, kjer bi čakala občinska uslužbenca s francosko zastavo na iztegnjenih rokah.

Od daleč so zagledali dim lokomotive, vzdušje je doseglo vrhunec.

Župan je neučakan ukazal, naj zaigra godba.

Delavci na peronu so se spraševali, na kateri del naj se postavijo, niso jim določili.

Izstopali so potniki in se čudili, ker so s trga spodaj slišali fanfaro. Delavci so pomislili, da mora biti krsta v zadnjih vagonih, a preden so se pomaknili tja, so videli, da se je iz kupeja prikazal blede, mrki Joseph Merlin, šel s stisnjenimi pestmi v žepih zdelanega površnika molče mimo njih in z dolgimi, težkimi koraki prečkal halo.

Vsi so se zdrznili, ko so namesto delavcev, ki naj bi nosili krsto, zagledali med vrati veliko postavo Josepha Merlina, ki je stal kot vkopan in jezno gledal vso množico ...

Nekaj ni bilo v redu.

Radovedni novinarji so prišli bliže, začudeni gledalci so se spogledovali. Prefekt se je osuplo zastrmel v vhod postaje. Končno se je župan odločil. Planil je naprej v istem hipu kot Merlin, moža sta se znašla pred odrom sredi trga.

– Toda ... kje je?

– Tule, je zadržano odgovoril Merlin.

In iz žepa je izvlekel star, pomečkan izvod Gauloisa in ga razvil na odru. Prikazale so se štiri kosti. Prihiteli so fotografi. Še vedno lahko vidimo klišeje. Župan se je z rokami zgrabil za prsi, nato se je gromko zgrudil. Lesena noga je zadela stojalo, ki je podpiralo oder, ki se je podrl.

Štiri kosti so padle na tla.

Vse mesto, prefekt, pesnik, šolarji, gledalci so lahko videli, kako se je tretje vratno vretence (corpus columnae vertebralis cervicales III) skotalilo po tlaku in izginilo v kanalu.

Prevod Mojca Seliškar

Miha Pintarič

Samota

Kako veličasten je mir v tišini, ki ga človek prepozna po tem, da sebe v njem ne občuti. Kakor da bi se mir čutil v sebi in človeka sploh ne bi potreboval. Niti Goethejeva slavna pesem »Über allen Gipfeln« (Nad vsemi vrhovi) ne more izraziti tega občutja, ampak ga odmika v sicer bližnjo prihodnost. No, ni vrag, da mora človek prav tedaj kihiniti ali zakašljati. Če bi ga samo zasrbelo, popraskal bi se, vsaj tišina bi bila rešena. Toda ne, kašelj se sliši in tišine ni več. Kašelj spomni na telo, telo je konkretna prisotnost posamičnega, zavimo se sebe in dejstva, da narava ni sama, temveč jo spremlja naš pogled, brez katerega je konec koncev niti ne bi bilo. V odnosu človeka do narave je šlo očitno nekaj narobe.

Dokler potrebujemo naravo kot okolje za svoje dejavnosti, športne in druge, tega ne občutimo, saj dajemo tedaj poudarek svoji fizični prisotnosti v naravi in nas ne kihanje ne kašljanje ne moti. Čim pa začnemo naravo občudovati, najsi bo na romantičen ali kakršen koli drug način, ali v njej celo meditirati, nas začne naša fizična prisotnost v njej motiti (kaj šele prisotnost drugih). Dokler imamo namreč občutek, da nas ni, oziroma da smo zgolj v pogledu, je vse v najlepšem redu. Ko pa se neizogibno vrne občutek telesne prisotnosti, najsi že se to zgodi s kašljanjem, kihanjem ali kako drugače, gre to na račun duhovne prisotnosti ali se vsaj tako zdi. Naša kontemplativnost se izkaže za poceni robo, bolj čustveno kakor duhovno.

»Bežimo pred smrtjo, toda bežimo v edini smeri, ki nam je odprta, bežimo naprej, naravnost njej v naročje.«

S tem, ko se vrne telo, se vrne tudi čas, občutenje časa, z njim pa minevanja. Kihanje ali kašljanje v tišini narave nas spomnita na telo, to pa na našo končnost, torej na smrt. Konec je tedaj našega miru v naravi, tišine in kontemplativnega občudovanja njene lepote. Nekaj nas neustavljivo potegne naprej, v akcijo. V beg. Bežimo pred smrtjo, toda bežimo v edini smeri, ki nam je odprta, bežimo naprej, naravnost njej v naročje. Če nas tedaj zaustavi neka sila, ki je močnejša od tega impetusa, imamo občutek, kakor da bi nas strpali v zapor. Tedaj se naša tako imenovana duhovna plat skoraj skriva, izniči, se zdi, in jo nadomesti občutek strahu in klavstrofobije, ki z njo nima na videz ničesar skupnega. Seveda ne, ker tudi sama ni imela pravih temeljev, poreče tisti, ki se mu še ni zgodilo, da bi zakašljaval v tišini narave. Socializirana oblika takšnega občutka je dolgčas (za razliko od naveliča-

nosti). Občudovanje in kontemplacija narave se v danem trenutku, ki je lahko trenutek, ko zakašljamo, ni pa nujno, spremeni v dolgčas, ta pa je trajanje telesa, ki ga nič (ali nihče) ne povzema in ne usmerja, oziroma mu ne daje možnosti za iskanje smisla. Francoški filozof *Blaise Pascal* se s svojim prepričanjem, da do vseh nesreč tega sveta prihaja zato, ker ljudje ne znamo biti pri miru v svoji sobi, očitno nanaša na čas pred »kašljem«, ki pa je hipotetičen. Časa po-tem, ko je človek že zunaj svoje sobe in veselo koraka usodi naproti, filozof ne priznava (kakšen filozof bi pa bil, če bi ga?). In vendar predpostavka človeka, sposobnega ostati v sobi – v sebi – in se ne podati na pot iskanja smisla, ni krščanska, kar je vsaj malce čudno za filozofa, ki velja za »krščanskega«.

»Križarjenja so še danes priljubljena, ker te vedno (no, skoraj vedno) vrnejo v izhodiščno destinacijo, od koder si lahko ponovno oziroma še naprej tisto, kar si bil, in se lahko še naprej nemoteno dolgočasiš.«

Koliko takšnih in drugačnih izrazov za dolgčas oziroma za naveličanost je človek izumil v zgodovini, niti na misel mi ne pride, da bi sestavljal kakšen izčrpen seznam, naj omenim samo nekatere, trubadurski *ennui*, samostanski *tedium vite*, romantični *ennui*, *Baudelairejev spleen* itd. Mnogo izrazov za (negativni) »dolgčas«. Obstajajo pa tudi pozitivno mišljeni izrazi, četudi jih je manj in niso enoznačni, na primer *Eckhartov, gelassenheit*, ali pa alegorična oseba iz srednjeveškega *Romana o Vrtnici*, Dame Oiseuse (pozitivna za srednji vek, načeloma pa precej manj za nas). Toda iz te *Eckhartove »opuščenosti«*, ne gre namreč za »naveličanost«, izvira dejavnost, kajti to stanje nikakor ni samo sebi namen. Če tedaj namreč revež potrka na vrata, boš vstal in mu dal jesti. Ne gre za vzročno-posledično poveza-

vo, temveč za nekakšno »meta-vzročno«, saj ne boš storil dejanja ljubezni do bližnjega zaradi stanja zamaknjenosti, v katerem si, temveč temu navkljub, iz ljubezni same, ki je večja od zamaknjenosti. V tem primeru ne gre za mehanizem bega pred smrtjo, saj zakašlja drugi, s tem pa ti daje možnost, da stopiš iz pascalske kamrice predegotripa neposredno na pot smisla. Podobno, četudi še zdaleč ne na isti način, velja za Oiseuse. V bistvu mora zakašljati drugi, če naj bi se človek podal na pot, ki naj bi ga morda kam pripeljala. Če kašljaš sam, lahko slediš zgolj lastnemu odmevu in se v najboljšem primeru vrneš na svojo ltako. (*itak!*) Ta seveda ni nič boljša, lepša, krepostnejša, kot je bila, ko si jo bil zapustil. Križarjenja so še danes priljubljena, ker te vedno (no, skoraj vedno) vrnejo v izhodiščno destinacijo, od koder si lahko ponovno oziroma še naprej tisto, kar si bil, in se lahko še naprej nemoteno dolgočasiš. Ludvik XIII. je bil bolan od napadov dolgočasia, če le držijo anekdote o njem. Tedaj je pred njim trepetal vesoljni svet, kajti prvi dvorjan, ki ga je srečal, je moral na povabilo, »Gospod, pridite, se bova skupaj dolgočasila«, ostati pri njem in z njim deliti usodo, kolikor dolgo se je kralju že zdelo. Najpogosteje sta skupaj gledala skozi okno.

Stari svet, ki se je še v moji mladosti končeval za vogalom sosednje hiše, si je dolgčas torej priznaval. Kdor si nekaj prizna, to uzavesti in v najboljšem primeru naredi razpoložljivo. Včasih so ljudje, starejši, upokojeni, bolni, preprosto – gledali skozi okno. To je bil njihov način deleženja, participacije, edini način, ki so ga zmogli, ki pa ga je okolica sprejemala kakor nekaj samoumevnega. Gledali so svet, ki je hodil mimo, odzdravljali mimoidočim, ki so jih pozdravili, ali se jim je tako le zdelo, in potem, nekoč, izginili s tistih oken, kakor da se ni nič zgodilo, kot da ni nihče opazil. O, pa so opazili. Samo nihče ni vprašal, na glas, kje pa je gospa Štrumbljeva, ali gospod ta in ta (res je povečini šlo za ženske, brez zamere). Nismo vprašali, kajti hodili smo po preveč svežih stopinjah za njimi. Tega danes ni več. Ljudje ne gledajo več skozi okno. Dokler lahko kaj počnejo, okno tako in tako ne pride v poštev, potem pa tega zamenjajo z oknom v barvah, pred katerim lahko nemoteno tudi zaspijo, česar si pred onim niso mogli dovoliti. Kdo pa sme zaspiti na straži? Tisto okno je zaradi stika z živimi ljudmi terjalo vsaj minimalen napor in dostojanstvo, ki ga televizijski ekran ne zahteva. Verjetno ni nihče teh od življenja utrujenih samotnikov (generični moški spol) niti pomislil, da je bil v tistih trenutkih podoben nekeму francoskemu kralju.

Kot toliko reči, ki po stoletjih kontinuirane prisotnosti drsijo v pozabo, tudi ta navada, ki je povezovala francoske kralje z vogalom naše ulice, doživlja isto usodo. Če torej zakašljate v samotni, imate možnost in, seveda, nujo odhiteti naprej po poti, za katero misli-

te, da je vaša. Če ste francoski kralj, le s težavo najdete, na osebнем področju, kar koli vrednega prizadevanja, zato verjetno lastnega kašljanja sploh ne slišite. Kajti če ste res francoski kralj, potem ste morali lastni kašelji tolikokrat preslišati, da ste se ga navadili ignorirati. Če ste starka ob oknu, morate prav tako pogosto preslišati svoj kašelji, ker pač veste, da si lahko dušo izkašljate, pa ne bo zunanega odziva, oziroma nikogar ne bo blizu. Če ste res starka ob oknu (ugotovili pa smo, da takšnih ni več), zato le po malem pokašljujete, sem ter tja pokimate, ljudje pa vam z lahnim nagibom glave in, če imate srečo, z nasmeškom odzdravijo.

Vse v redu, toda ... kaj pa, če ste nekdo, ki je fizično omejen na določen prostor, tako da ne more izvažati svoje naveličanosti, zraven pa ni niti francoski kralj niti starka na koncu življenjske poti, ki gleda skozi okno? Recimo, da gre za svetilničarja, ki mu postane dolgčas, ker se ne vidi več v svojem svetilniku, ker je iz bogve kakšnega razloga izgubil pripadnost do njega? Za svetilničarja, ki na samotnem otoku prav tako lahko kašlja, kakor ga je volja, pa ne bo slišal niti lastnega odmeva? Kaj, če se odloči ladjice potapljat? Zanimiva dejavnost, ni kaj, vendar za družbo, v kateri mora vladati red, nedopustna in pogubna. In ko je škoda storjena, ne gre več za to, kako ga bo družba kaznovala, temveč za večno spraševanje, kaj smo oziroma česa nismo storili, da bi to »dejavnost« preprečili. Svetilničar je očitno izbral pot, ki mu bodisi ni bila namenjena bodisi on ni bil namenjen mestu, na katerem se je znašel, kar je eno in isto. Kdo je kriv? Ni pomembno, saj gre za hipotetičen primer, ki ni terjal nobene žrtve, ker se pač ni zgodil. Pomembno je dejstvo, da je svetilnikov povsod okrog nas, kolikor hočete. In svetilničarjev v njih. Tudi proti lastni volji, saj so lahko ujetniki življenja. Oni ne kašljajo, kot smo predpostavljali doslej. Oni tulijo. In vendar jih nihče ne sliši, oziroma njihov glas – namenoma? – zamenjujejo z zavijanjem vetra. Njihovi svetilniki, ki bi morali biti luč, so že zdavnaj ugasnili. Edina svetloba, ki medlo prihaja iz njih, je svetloba ekranov. Skoznje gledajo v svet, ki jim ne vrne niti pozdrava niti nasmeha.

Mi pa se vrnimo v izhodišče, torej v naravo, kjer smo se znašli, preden smo zakašljali. Kašelji je mila oblika »izvirnega greha«, a saj je tako in tako prisposoda.

E: Ad m, z k j kšljš?	A: Z l t s m j.
E: A j? K j p?	A: Ah, nč, t l... j b k.
E: Pr s m? N slš m t d b r.	A: T l j b k, k s m g d l, n, m g j d l Ev...
E: Ad m...	A: Ja?
E: K t r j b k?	A: Kh m, kh m... pr h d l s m s.
E: S s, j, p j d k z d r v n k.	A: T g m p n s d l.

»Sem mislil, da ne boš potreboval. Ampak tvoj prehlad je metafizičen, prav tako tvoj kašelj. Za to pa ni zdravnika na zemlji.«

Potem se je pač zgodilo, kar se je. Od raja na zemlji pa do danes Adam vleče svoj kašelj za seboj. Kar pomeni, da tudi Eden ni bil tako popoln, kot si včasih mislimo. Vse zlo modernega časa je bilo vsebovano že v tistem kašlju in v tisti laži, ki je bila njegova posledica. In vsakokrat, ko nam kašelj prekine kontemplativno vzdušje v naravi, mi pa zbežimo stran in koncu naproti, v kompulzivnem obredu ponavljamo tragi-komično situacijo Adama in Eve. Kakor da bi iskali njuno ltako! Saj verjetno jo ...

Človek se naveliča, ko začne razmišljati o tem, kar počne. Tedaj že ni več pri stvari in misli mu začno uhajati na druge reči. Ni več v sedanjem trenutku oziroma z njim ni več zadovoljen, opazuje se in zavest mu kakor uhaja nekam, ne v prihodnost, ki je ni, temveč v nekakšen nedefiniran prostor, od koder opazuje svoj sedanj trenutek, v katerem se razrašča naveličanost. Ta je v bistvu odsotnost smisla njegove dejavnosti. Kdor razmišlja o tem, kar dela, pravzaprav razmišlja o smislu svojega početja in, onkraj tega, o smislu svojega življenja. Če smisla ne najde oziroma ne uvidi, se naveliča delati, pa tudi živeti. To še posebej velja za konstruktivne dejavnosti, saj destruktivne same po sebi vsebujejo oziroma so oblike protesta. Pri njih gre torej za »narobe obrnjen smisel«, s katerim je lahko človek zadovoljen pogojno, no, pogoj pa ni takšne narave, da bi mu bil nujno v čast. »Čemù?« – To vprašanje si postavlja samo prvi, tisti, ki se ukvarja z nečim konstruktivnim. Drugi, destruktivec, se verjetno sploh ničesar ne sprašuje, če pa se, se sprašuje zgolj: »Zakaj?« Kdor med enim in drugim vprašanjem zaznava razliko v časovnosti (preteklost-prihodnost, oziroma obrnjeno), se verjetno ni zmotil. »Čemù?« postavlja pod vprašaj cilj, ki ga še ni, ker še ni dosežen, in po katerem se tisti, ki si zanj prizadeva, povsem legitimno sprašuje. Zaveda se, da je do cilja še dolga pot in da mu je morda niti ni usojeno prehoditi. »Zakaj?«, po drugi strani, pa relativizira sedanost kot posledico preteklosti, zahteva dovršen cilj tukaj in zdaj, kar je seveda nemogoče.

»Tudi družbi se namreč zgodi, da zakašlja tedaj, ko bi morala biti tiho. Tudi družbo tak trenutek spomni na njeno materialno podstat, njeno »telo«, kar jo v strahu za svoj obstoj požene naprej, v beg in naravnost v naročje smrti.«

Destruktivnost je pogosto posledica prevelikega idealizma, četudi ne nujno paradne inteligence. Prav zato konstruktivno naravnani in razočarani človek rad za-

pade v naveličanost, ki se manifestira kot destrukcija. To velja tudi za družbo kot celoto. Tudi družbi se namreč zgodi, da zakašlja tedaj, ko bi morala biti tiho. Tudi družbo tak trenutek spomni na njeno materialno podstat, njeno »telo«, kar jo v strahu za svoj obstoj požene naprej, v beg in naravnost v naročje smrti. Beg pred smrtjo zaznamo marsikje, predvsem pa v škandalozni in voajerski želji po »biti zraven«, videti, dotakniti se, ki se skriva za skoraj vsako medijsko novico, še posebej pa za tistimi na prvih straneh. Lahko bi bil jaz ... zakaj to nisem jaz? Kajti za filozofa je najstarejši in miselno nepremostljiv škandal obstoj dvojine (kar je Slovencu morda malce sprejemljivejše od drugih, ali pa tudi ne). Zakaj dva? Zakaj ne eno? V enem ni ljubezni. Ljubezni, ki rešuje dvojino (kakor, po drugi strani, dvojina rešuje njo). Kdor to sprejema, sprejema smisel. Ljubezen je nadgradnja misli, dva je nadgradnja enega.

Ljubezen, *Penia*, je pomanjkanje, ki ga posameznik uvidi v drugem. Toda morda se niti ne zaveda, da ga tudi drugi uvidi v njem. Mar ne ljubimo tistega, kar nam manjka, česar nimamo sami dovolj ali sploh ne? Drug preko drugega tako vstopata v prostor odrešenja, kjer malo postaja veliko, bogastvo pa revščina. Tu se ustavi večni beg v naročje smrti, seveda pod pogojem, da je ljubezen pristna in da ne gre za slepomišenje in izmikanje, ki želi biti vedno na začetku in je zato, nezrelo in neodgovorno, že v začetku tudi obsojeno na konec. Ustavi se, beg namreč, ker ga sprejmemo, ne ker ga ne bi več bilo.

Ni pa večjega pomanjkanja od samote, najsi je samozadostna in se je posameznik zaveda ali ne (v tem primeru jo imenujemo »osamljenost«). Antična drža, stoiška, na primer, poleg toliko drugih, je v najboljšem primeru samozadostna, vsaj teži po tem. Človek mora stati sam, to je ideal, plemenit v antičnih časih in dandanes, četudi dandanes malo manj. Antika pač ni poznala »drugega« v modernem pomenu besede, še manj »Drugega«, ki svojo človeško podobo utemeljuje ne na kakšen formalno antropomorfičen način, temveč v ljubezni. Če nisi (nikdar bil) romantik, kar je sicer zelo ne-antična drža, te kašljanje v tišini narave ni motilo. Do narave sploh nisi imel kakšnega (p) osebnega odnosa, v tišini si vztrajal v vsakem primeru, saj je samota v bistvu tišina, ki poseljuje osamljenca. Le-ta je osmišljala tvoja prizadevanja za sublimno dostojanstvo brez kakšne konkretne luči odrešitve. V tem smislu je težko primerjati stoiško držo celo, denimo, s kartuzijansko. Mar ni naslov neke izjemno lepe črno-bele monografije o pleterski kartuziji – *Zgovorna tišina?* Tišina, ki ima sporočilno vrednost. Tudi stoiška tišina jo ima, menda ne bomo tega zanikali? No, seveda, vendar se tam s tišino vse konča, tu pa tišina govori, kar pomeni, da tistega, ki je prišel tako daleč, pošlje še nekam naprej, nekam, kamor navadni človek, kakršen sem jaz, ne more več, ker tja več ne vidi.

Morda tudi menihi ne »vidijo«, ampak njihova vera je trdna, mar tako trdna, da skoraj zadošča tudi zame? To je seveda varljivo, vera je ljubezen, ljubiti namesto tebe pa ne more nihče. Od kod torej toliko pokvarjenih svetilnikov, iz katerih prihaja samo medla svetloba ekrana, ki ne kaže poti nikomur, saj je prevzel vlogo Narcisovega ogledala, ta pa luč kvečjemu požira, od sebe pa ne da ničesar? Svetilnikov, ki jih antika v takšni *obliki* ni poznala? Znameniti aleksandrijski svetilnik in še nekaj takšnih iz starega veka kakor da bi ponazarjali stoiške modrece, tiste, ki so prišli najbliže cilju na poti odrekanja temu, kar danes imenujemo »jaz«. Ni jih bilo veliko, niti stoikov niti svetilnikov. Svetilniki so bili povečini monumentalni, prav tako kakor stoiške osebnosti.

Monumentalni svetilniki in osebnosti, ki so bile sposobne stati same, so v naslednjih obdobjih izginiili z obličja zemlje. Tisto, kar še ni bil »jaz«, je prekrila beseda o »Drugem« in za lep čas ustavila vse poskuse samostojnosti, intelektualne, čustvene in duhovne, ki naj za referenco ne bi imeli le-tega. Današnji »svetilniki« niso monumentalni, temveč majhni, pretenciozni in kičasti, v njih pa ne sveti luč, ampak njen borni nadomestek in karikatura. Ob takšni trditvi se človek nehote vpraša, ja, pa menda ne vsi, gotovo je kje kakšna izjema ... Verjetno je, seveda, koliko pa ste jih srečali? Ali slišali zanje? O njih brali? Ena na deset let ... pravi svetilniki, *vrais phares*, kaj če obstajajo zato, da ne izgubimo vere in upanja, da je kaj takšnega sploh mogoče, medtem ko nam istočasno dokazujejo, kako je nemogoče postati svetilnik, če to že nisi, oziroma brez nekega posebnega daru, ki je komaj še človeški. Resnični svetilniki so bili namenjeni vsem, vsaj tistim, ki so jih hoteli videti in se po njih ravnati. Bilo jih je malo, ker jih veliko ni moglo biti. Danes bi bil vsak rad sam sebi svetilnik. Namesto da bi iskal luč tam, kjer je, bodisi luč umetniškega navdih ali zdrave pameti, znanosti ali politike, je obrnjen stran od nje in brska po sebi kot kokoš po stokrat prečesanem gnojišču. Luči pa ne vidi oziroma je noče videti, kajti luč je skupni imenovalc vseh poti iskanja smisla, če osvetljuje mojo, ta ni več le moja, ampak je tudi skupna. Dokler sem prepričan o nasprotnem, namreč, da je moja pot samo moja in da »drugi« pri njej nima ničesar, bom verjetno taval v samoti in samoizključenosti svetilničarja, ki je pozabil na svoj poklic.

»Besedilo je v bistvu osamljenost sama, takšna, ki te spreleti namesto občutka sublimnega, ko se zazreš v zvezdnato nebo. Tesnoba neurejenega.«

Tole je pravzaprav esej o osamljenosti, bolj kakor o samoti. Besedilo je v bistvu osamljenost sama, ta-

kšna, ki te spreleti namesto občutka sublimnega, ko se zazreš v zvezdnato nebo. Tesnoba neurejenega. Je pa tudi okno, skozi katero gledam svet in ga poskušam razumeti, ne da bi pri tem povsem razumel sebe. Seveda, tudi sam imam svoj svetilnik. In tudi sam sem pozabil na svoj poklic; dejstvo, da enako velja skoraj za vse ljudi, mi sicer služi za kamuflažo, nikakor pa ne za opravičilo pred samim seboj. Pod krinko iskanja izgubljenega raja »Adam v meni« išče izgubljeno jabolko. Namesto sreče išče védenje. Med njim in svetom je zrasel nepremostljiv prepad, ki ga tudi tišina sama po sebi ne odreši. Zato ga poskuša napolniti z besedo. S časom. Z informacijo in s komunikacijo. »Informirati« je bil sicer žlahtni sholastični glagol, toliko bolj, če pomislimo, kako redka je bila v sholastiki ta slovnična kategorija, vendar je do danes kaj malo ostalo od pomena, ki je bil včasih bistven. »Dati formo« je namreč pomenilo prav toliko kot »dati življenje«. Danes pomeni vse kaj drugega, tako določenege s časom, tako minljivega. »Komunikacija« pa, ki naj bi bila dvosmerna in, predvsem, smiselna, nas vsaj od *lonesca* in *Becketta* naprej ne more več prepričati o čem takšnem. Brez smisla pa je seveda tudi njena dvosmernost ne samo vprašljiva, temveč nemogoča, videzu navkljub. To pomeni, da je z besedami polniti prepad med »Adamom v meni« in svetom Sifovo delo. Razumeti in razložiti ne bom mogel nikdar. Ljubiti, morda. Vendar le pod pogojem, da uzrem luč, ki »formira« prostor in daje življenje. Luč, ki napolni prostor-prepad, kakor da ga nikdar ne bi bilo ali kakor da bi ga zašila in za njo ne bi ostal niti najmanjši šiv. Večna igra svetlobe in teme, ki smo jo priigrali do konca ali skoraj. Manevskega prostora je vedno manj, nekdo bo prej ko slej stopil na minsko polje in prepad, ki bo ostal za njim, velik do obzorja, bo pogoltnil ne luči, temveč tisto medlo svetlobo, ki prihaja iz svetilnikov, z njimi in s svetilničarji vred.

Morda se pa ne bo zgodilo tako, apokaliptičnih napovedi je bilo vedno preveč, in jih je še zmeraj. Morda bo luč vendarle močnejša, in bo Adam v nas z ljubeznijo premostil temo prepada. Ali pa ... bomo še nadaljnje milijone let opazovali naravo in se delali, kako uživamo v njej, kar bo sicer vedno teže, kajti v tako zasvinjanem okolju, kakršno je naše, bo prav kašelj dominantna reakcija človeka v svojem habitatu. Kaj to pomeni, vemo. Samota in tišina vladata v naravi, kakršna je bila, pa tudi v takšni, kakršna bo. Verjetno se razlike med njima dobro zaveda vsak posameznik. Vprašanje pa je, kdo se zaveda dejstva, da v človeku vlada enaka razlika, ki se v sedanosti in prihodnosti kaže kot osamljenost in odsotnost ljubezni, to je prave »informacije« in prave »komunikacije«. Morda pa gospa Štrumbljeva sploh še ni odšla s svojega okna, ampak še naprej čaka. Koga? Ja, nas ... če bomo imeli srečo.

Viktor E. Frankl

Deset tez o osebi

Prevedla Tadeja Petrovčič Jerina

To besedilo še ni bilo objavljeno v knjigi Zdravnik in duša. Gre za predelan referat, ki ga je imel Frankl v okviru Salzburških visokošolskih tednov kot uvodno predavanje k pogovoru (z dr. p. Ildefonsom Betschardom OSB, dr. Aloisom Dempfom in ddr. Leom Gabrielom). Deset tez o osebi sodi med filozofsko-antropološka temeljna besedila logoterapije in bivanjske analize: Frankl v njih pogloblja ontološkorazsežno podobo o človeku, katere daljnosežne filozofske in antropološke implikacije povzema v desetih tezah. Med drugim se Frankl v referatu loti nadrobne argumentirane izpeljave osrednjih dveh logoterapevtskih postulatov: psihoterapevtskega creda in psihiatričnega creda. Postulata sta sicer zastavljena in vnaprej pojasnjena že v sami vsebini knjige Zdravnik in duša, v Desetih tezah o osebi pa sta dodatno umeščena v širši kontekst Franklove filozofske in psihološke antropologije.

Vselej, kadar je govor o osebi, to nehote povezujemo z drugim pojmom, ki se s pojmom osebe prekriva – s pojmom »individuuma«. Dejansko – in to je tudi že prva teza, ki jo s tem postavljamo, – je

1.

oseba *individuum*: oseba je nekaj nedeljivega – ne da se je nadalje deliti, cepiti, in sicer zato ne, ker je enovitost. Niti v tako imenovani shizofreniji, »blodnji razcepljenosti« v resnici ne pride do razcepljenosti osebe. Pa tudi z ozirom na nekatera druga bolezenska stanja v klinični psihiatriji ne govorimo o razcepljenosti osebnosti, prav res, danes še o »*double conscience*« ne, ampak dosti bolj le o izmenjavajočem se zavedanju. Že takrat, ko je Bleuler skoval pojem shizofrenija, je komajda ali ne tako zelo mislil na pravo razcepljenost osebnosti, ampak dosti bolj na odcepitev določenih asociativnih kompleksov neke možnosti, o katerih so bili v njegovem času prepričani pod vplivom tedaj aktualne asociativne psihologije.

2.

Oseba ni le *in-dividuum*, oseba je tudi *in-summa-bile*; tj. ni le nedeljiva, ampak se tudi ne more zliti, to pa zato, ker ni le enovitost, ampak je tudi celovitost. Kot taka se tudi na višjih stopnjah ne more povsem zliti – ne znotraj množice, razreda, rase: vse te osebi nadrejene »enovitosti« oz. »celovitosti« niso nikakršne osebne entitete, ampak kvečjemu psevdoosebne. Človek, ki meni, da se z njimi zliva, se v njih dejansko izgublja in se sam sebi pravzaprav odpove.

Zelo dobro deljivo in stapljajoče pa je, v nasprotju z osebo, organsko življenje. Tako so nam vsaj pokazali in

dokazali znani Drieschovi poskusi na jajčecih morskega ježka. Da, celo več kot to: deljivost in stapljanje sta celo pogoj in predpostavka za nekaj takega, kot je razmnoževanje. Iz tega sledi nič več in nič manj kot to, da se osebe kot take ne da razmnoževati: vsakokrat je to, kar se razmnoži, kar je ustvarjeno – s strani starejših organizmov –, le organizem; oseba, osebni duh, duhovno bivanje – tega pa človek ne more predati naprej.

3.

Vsaka posamezna oseba je popolni *novum*. Kar pomislimo: oče *post coitum* tehtja nekaj gramov, mati pa *post partum* nekaj kilogramov manj; duh pa se tu izkaže kot pravi *imponderabile*. Ali pa so nemara starši, ko z njihovim otrokom nastane nov duh, osiromašeni za nekaj svojega duha? Ali morejo starši, ko v njihovem otroku nastane neki novi Ti – novo bitje, ki zmore samemu sebi reči »jaz« –, zato sami sebi količkaj manj reči »jaz«? Zdaj že vidimo: z vsakim človekom, ki pride na svet, je v bivanje, v resničnost postavljen popolni *novum*; duhovni obstoj je napreč neprenosljiv in se ne more razplojevati s staršev na otroka. Prenosljivi so le gradniki – ne pa tudi graditelj.

4.

Oseba je duhovna. In kot taka je duhovna oseba v hevrističnem in fakultativnem nasprotju s psihofizičnim organizmom. Ta, namreč organizem, je skupek organov, kar pomeni orodij. Funkcija organizma – naloga, ki jo mora izpolniti za njega nosečo (in od njega nošeno) osebo – je tako najprej instrumentalna – in, preko te, ekspresivna: oseba potrebuje svoj organizem, da lahko deluje in se izraža. Kot orodje, kar v tem

smislu je, je organizem sredstvo za dosego cilja in ima kot tak uporabno vrednost. Uporabni vrednosti nasprotni je pojem dostojanstva; dostojanstvo pripada zgolj osebi, in pripada ji povsem neodvisno od vse živiljenjske in socialne koristnosti.¹

Šele ko kdo to prezre in le, kdor to prezre, lahko meni, da je evtanazija upravičena. Kdor pa se zaveda dostojanstva, brezpogojnega dostojanstva vsake posamezne osebe, goji tudi brezpogojno strahospoštovanje do človeške osebe – tudi do bolne osebe, tudi do neozdravljivo bolne osebe, in prav tako tudi do neozdravljivega duševnega bolnika. V resnici namreč »duhovnih« boleznih sploh ni. Kajti »duh«, sama duhovna oseba, sploh ne more zboleti in je tudi za psihozo še vedno tu, četudi komaj »vidna« celo psihiatrovemu pogledu. To sem nekoč označil za psihiatrični credo: to vero v trajni obstoj duhovne osebe tudi še za površinsko simptomatiko psihotičnega obolenja; če temu namreč ne bi bilo tako, sem dejal, potem ne bi bilo nobenih zadržkov, da bi kot zdravnik psihofizični organizem spravil v red, ga »popravil«. Seveda: kdor ima pred očmi le ta organizem, ne ohrani pa tudi pogleda na osebo za njim, mora biti pripravljen, da organizem, ko enkrat postane nepopravljiv – zato ker nima nobene uporabne vrednosti več –, evtanazira: od tega neodvisno dostojanstvo osebe mu je povsem neznano. Podoba, ki jo o tem, kaj pomeni biti zdravnik, predstavlja tako misleči zdravnik, je podoba *médecin technicien-a*; ta tip zdravnika, namreč *médecin technicien* pa s takšnim razmišljanjem kaže le, da je bolan človek zanj zgolj *homme machine*.

Zgolj psihofizičnega organizma pa ne doseže le obolenje, ampak tudi obravnava. To je bilo izrečeno z ozirom na vprašanje levkotomije. Tudi nevrokirurgov – ali, kot mu danes pravijo, psihokirurgov – skalpel se ne more dotakniti duhovne osebe. Levkotomija lahko izravna (ali naravna) samo in edinole tole: lahko vpliva na psihofizične pogoje, pod katerimi se nahaja duhovna oseba – in kadar koli že je bila omenjena operacija sploh indicirana, so bili ti pogoji à la *longue* izboljšani. Tako indikacija tega posega navsezadnje ni nič drugega kot tehtanje manjšega ali večjega zla, vsakokrat je treba pretehtati, ali je hendikep, ki bi lahko nastal z operacijo, manjši od tistega, ki je posledica bolezni. Samo in šele takrat je poseg upravičen. Navsezadnje se vsega zdravniškega delovanja drži neobhodna nujnost, da žrtvuje, da torej z manjšim zlom plača in odkupi omogočenje pogojev, pod katerimi se lahko oseba, nič več zožena in omejena zaradi psihoze, izpolni in uresniči.

Ena naših bolnic je trpela za najhujšo obliko prisilne nevroze, zaradi česar je bila dolga leta obravnavana ne le psihoanalitično in individualno psihološko, temveč tudi z inzulinskimi, kardiazolskimi in elektrošoki – brez učinka.² Glede na vse to smo po brezplodnih lastnih psihoterapevtskih poskusih predlagali levkotomijo, ki je porajala popolnoma presenetljiv uspeh. Pa prepustimo besedo kar sami bolnici: »Gre mi dosti, dosti bolje; spet lahko delam tako, kot takrat, ko

sem bila zdrava; prisilne predstave so tu, vendar se jih lahko ubranim; prej od same prisile npr. sploh nisem mogla brati; vse sem morala prebrati po desetkrat; zdaj mi ničesar več ni treba ponavljati.« Kako pa je bilo zdaj recimo z njenimi estetskimi zanimanji – nekateri avtorji govorijo o njihovem umanjkanju: »Za glasbo se zdaj končno spet zelo zanimam.« Kaj pa njeno etično zanimanje? Bolnica kaže živo sočutje in prav iz tega sočutja izraža eno samo željo: da bi tudi drugim, ki trpijo, kot je nekoč trpela sama, pomagali tako kot njej in to po enaki poti! Zdaj pa jo povprašajmo še o tem, ali se počuti kako spremenjena: »Zdaj živim v drugem svetu; z besedami se tega niti ne da povedati; tisto prej zame pač ni bil noben svet; bilo je le životarjenje na nekem svetu, nikakršno življenje; preveč sem trpela; zdaj tega ni več; tisto malo, kar se še pojavi, pa lahko hitro premagam.« (Ali ste ostali »vi sami«?) »Postala sem drugačna.« (V kolikšni meri?) »To zdaj je le spet življenje.« (Kdaj ste bili oz. postali bolj »vi sami«?) »Zdaj, po operaciji; to je vse bolj naravno kot takrat; takrat je bila vse prisila; zame je obstajala samo prisila; zdaj pa je vse bolj tako, kot naj bi pravzaprav bilo; spet najdem nazaj; pred operacijo sploh nisem bila človek, ampak nesreča za človeštvo in zase; zdaj mi tudi že drugi ljudje rečejo, da sem čisto drugačna.« Na neposredno vprašanje, ali je izgubila svoj jaz, pa odgovarja takole: »To sem imela zgubljeno; z operacijo pa sem se spet vrnila nazaj k sebi, k svoji osebi.« (Temu izrazu smo se pri vseh zastavljenih vprašanjih namerno izogibali!) Ta človek je torej prek operacije postal bolj človek – bolj »on sam«.³

Vendar ni samo fiziologija tista, ki ne doseže osebe, ampak tudi psihologija to ne uspe – vsaj ne takrat, ko zapade psihologizmu; za pošten ali vsaj kategorialno pošten pogled na osebo bi bila namreč potrebna noologija.

Kot je znano, je nekoč obstajala »psihologija brez duše«. Seveda je že zdavnaj presežena; današnji psihologiji pa ne more ostati prihranjen očitek, da je dostikrat psihologija brez duha. Ta psihologija brez iskre duha kot taka pa ni le slepa za dostojanstvo osebe in za osebo samo, temveč je slepa tudi za vrednote – slepa za tiste vrednote, ki so daljnosežen korelat k osebnemu bivanju: za svet smisla in za vrednote kot kozmos – za *logos*.

Psihologizem projicira vrednote iz prostora duhovnega na raven duševnega – kjer postanejo večpomenške: na tej ravni, bodisi psihologije, bodisi patologije, se še zdaleč ne da razlikovati med videnji neke Bernadette in prividi katere koli histerične ženske. Med predavanji se trudim, da bi bilo študentom to kar najbolj razumljivo, s tem, ko jih opomnim na dejstvo, da se iz enakega dvodimenzionalnega okroglega tlorisa tridimenzionalne krogle, stožca in valja ne da razbrati, za kaj vsakokrat gre. V psihološki projekciji iz vesti nastane nadjaz oz. »introjekcija očetove podobe«, iz Boga pa »projekcija« te podobe – čeprav v resnici ta psihoanalitični pomen sam predstavlja projekcijo, in sicer psihologistično projekcijo.

5.

Oseba je bivajoča; to pomeni, da ni faktična, da ne sodi v fakticiteto. Človek kot oseba ni faktično, temveč fakultativno bitje; obstaja kot lastna možnost, za katero ali proti kateri se lahko odloči. Biti človek, kot je to označil Jaspers, pomeni biti »odločujoče« bitje: vsakokrat se šele odloča, kaj bo v naslednjem trenutku. Kot odločujoče bitje je v diametralnem nasprotju s tistim, za kar ga predstavlja psihoanaliza: kot nagonsko bitje. Biti človek, sam to vedno znova izpostavljam, je biti najgloblje in do konca odgovoren. S tem je tudi že jasno povedano, da je to več kot le biti svoboden: v odgovornosti je že zaobsežen tisti »čemu« človekove svobode – to, čemu je človek svoboden – za kaj ali proti čemu se odloča.

V nasprotju s psihoanalizo tako oseba v pogledu bivanjske analize, kot sem jo skušal zasnovati, ni določena z nagoni, ampak je usmerjena k smislu; v nasprotju s psihoanalitično optiko v optiki bivanjske analize ne stremi k ugodju, ampak k vrednotam. V psihoanalitični koncepciji spolne sle (libido!) in v individualno-psihološki koncepciji socialne navezanosti (občutek za skupnost!) vidimo le vsakokratno pomanjkanje modusa nekega izvirnejšega pojava: ljubezni. Ljubezen je vselej povezava med nekim Jaz in nekim Ti – od te povezave v psihoanalitičnem pogledu ostane le »ono« – spolnost –, medtem ko v individualno psihološkem pogledu preostane le ubikvitarna socialiteta – reči hočem: »človek«.

Če psihoanaliza vidi človekov obstoj kot nekaj, kar obvladuje želja po ugodju, individualna psihologija pa kot nekaj, kar določa »volja do moči«, ga bivanjska analiza dojema kot nekaj, kar opredeljuje »volja do smisla«. Ne pozna le »boja za obstanek« in onkraj tega kvečjemu še »vzajemno pomoč« (Peter Kropotkin), temveč tudi prizadevanje za »smisel bivanja« – in vzajemno podporo v tem prizadevanju. Bistveno pri taki podpori pa je to, kar imenujemo psihoterapija: v svojem bistvu je *médecine de la personne* (Paul Tournier). Iz česar sledi, da v psihoterapiji navsezadnje ne gre za afektno-dinamične in nagonsko-energijske odzive, temveč za bivanjsko naravnost.

6.

Oseba je navdana z jazom, ne z onim: ni izpostavljena diktatu onega – diktaturi, ki jo je nemara imel v mislih Freud, ko je trdil, da jaz ni gospodar v svoji hiši. Osebe, Jaza, se ne le v dinamičnem, ampak tudi v genetičnem oziru ne da izpeljati iz Onega, iz nagonskosti: pojem »gon po jazu« je kot na sebi protislovnega treba popolnoma izločiti. Čeprav je oseba – tudi ta – tudi nezavedna: in sicer prav tam, kjer je zakoreninjeno duhovno, – prav na mestu svojega izvora ni le fakultativno, ampak obligatno nezavedna. V izviru, v temelju je duh nereflektirana in v tem oziru torej nezavedna čista izvršba. Zelo natančno moramo torej razlikovati med Onim – nagonsko nezavednim, s čimer je imela opraviti zgolj psihoanaliza, in duhovno neza-

vednim. K temu, k nezavedni duhovnosti, pa spada tudi nezavedna vernost, nezavedna religioznost – kot nezaveden, neredko potlačen vrojeni odnos človeka s presežnim. Zasluga, da je to pojasnil, velja C. G. Jungu; napaka pa, ki jo je pri tem zagrešil, je bila v tem, da je to nezavedno religioznost umestil tja, kamor je treba umestiti nezavedno spolnost: v nagonsko nezavedno, v to, kar je navdano z Onim. Toda k veri v Boga in k Bogu samemu nisem gnan, ampak se moram zanj ali proti njemu odločiti; religioznost je vezana na »jaz«, ali pa je sploh ni.

7.

Oseba ni le enovitost in celovitost (glej pod 1. in pod 2.), ampak oseba enovitost in celovitost tudi ustvarja: ustvarja telesno-duševno-duhovno enovitost in celovitost, ki jo predstavlja bitje »človek«. To enovitost in celovitost ustvari, utemelji in zagotovi šele oseba. Mi ljudje duhovno osebo nasploh poznamo le v sožitju z njenim psihofizičnim organizmom. Človek tako pomeni presečišče, križišče treh plasti obstoja: telesnega, duševnega in duhovnega. Te plasti obstoja ne morejo biti dovolj čisto ločene druga od druge (prim. Jaspers, N. Hartmann). Vendar pa bi bilo napak trditi, da je človek »sestavljen« iz telesnega, duševnega in duhovnega: saj je vendar enovitost in celovitost – a znotraj te enovitosti in celovitosti se duhovno v človeku »razhaja« s telesnim in duševnim. To pa tvori, kar sem nekoč poimenoval noo-psihični antagonizem.⁴ Medtem ko je psihofizični paralelizem obligaten, pa je noo-psihični antagonizem fakultativen: vselej je le možnost, zgolj moč – vsekakor pa moč, na katero se je vselej znova mogoče sklicevati, in sicer na katero se je zlasti treba sklicevati z zdravniške strani: vedno znova velja, da je treba proti le navidezno tako mogočnemu psihofizisu poklicati »kljubovalno moč duha«, kot sem jo sam poimenoval. Ravno psihoterapija se temu klicu ne sme odpovedati, in to sem označil kot drugi, kot psihoterapevtski *credo*: vero v to duhovno zmožnost človeka, da se je zmožen v vsakih pogojih in razmerah od njih odmakniti in zavzeti rodovitno distanco do psihofizisa v sebi. Ne gre – zaradi prvega, psihiatričnega creda – »popravljati« psihofizičnega organizma, če te obnove ne pričakuje kljub obolenju celovita duhovna oseba, saj potemtaka – skladno z drugim credom – sploh ne bi bili zmožni duhovnega v človeku pozvati h kljubovalni moči zoper telesno-duševno v njem, če noo-psihičnega antagonizma ne bi bilo.

8.

Oseba je dinamična: prav zato, ker se je zmožna distancirati in odvrniti od psiho-fizisa, se duhovno sploh pokaže. Duhovne osebe zaradi njene dinamičnosti ne smemo hipostazirati, in zato je tudi ne moremo opredeliti kot substanco – vsaj ne kot substanco v običajnem pomenu. Ob-stajati pomeni stopati ven iz sebe in sebi naproti, sebi naproti pa lahko človek prihaja, kadar kot duhovna oseba prihaja naproti samemu

sebi kot psihofizičnemu organizmu. To samo-distan- ciranje od samega sebe kot psihofizičnega organizma sploh konstituira duhovno osebo kot tako, kot duhov- no. Šele ko se človek s seboj razdruži, se razloči duhov- no in telesno-duševno.

9.

Žival že zato ni oseba, ker se ne more postaviti nad samo sebe in ne sebi nasproti. Zato žival tudi nima korelata k osebi, zato nima sveta, ampak le okolje. Poskusimo ekstrapolirati iz relacije »žival – človek« oz. »okolje – svet« in prišli bomo do »nad-sveta«. Če želimo opredeliti razmerje (ožjega) živalskega okolja do (širšega) človeškega sveta in od tega še naprej do (oboje obsegajočega) nad-sveta, se nam kot podoba ponuja zlati rez. Iz njega je razvidno, da se manjši del do večjega vede enako kot večji do celote. Vzemimo primer opice, ki prejme bolečo injekcijo, da bi prišli do seruma. Ali lahko opica kadar koli dojame, zakaj mora trpeti? Iz svojega okolja ni zmožna slediti razmišljanju človeka, ki jo vpenja v svoje poskuse; kajti človeški svet, svet smisla in vrednot, zanjo ostaja nedostopen. Ne more ga doseči in ne poseči v njegovo razsežnost; ali pa ni nujno predpostavljati, da tudi človeški svet sam presega neki tokrat človeku nedostopni svet, katerega smisel, katerega »nad-smisel« bi šele lahko osmislil njegovo trpljenje? Prav tako malo, kot žival iz svojega okolja ne more razumeti presegajočega jo človeškega sveta, tudi človek ne more dojeti nad-sve- ta, razen v hrepeneči slutnji – v veri. Udomačena žival ne pozna namena, čemu jo človek vpenja. Le kako naj bi torej človek mogel vedeti, kakšen nadsmisel ponuja svet kot celota?

10.

Tudi oseba samo sebe lahko dojame šele v presež- nosti. Več kot to: človek je tudi samo človek v tolikšni

meri, kot samega sebe razume v presežnosti – samo oseba je torej le v tolikšni meri, kot je v njej posee- bljen: prežet s tonom in z zvenom klica presežnosti. Temu klicu presežnosti prisluškuje v svoji vesti.

Za logoterapijo je religija (in je zanjo lahko) le pred- met obravnave – ne pa stališče. Logoterapija se mora torej gibati zunaj razodete vere in odgovoriti na vpra- šanje smisla znotraj dometa po eni strani teističnega in po drugi ateističnega svetovnega nazora. Če torej pojem vernosti dojema tako – ne kot vero v Boga, temveč kot pomensko širšo vero v smisel, potem je povsem legitimno, da se ukvarja s pojmom vere in se mu posveča. Tako je uglasena z Albertom Einsteinom, ki je dejal, da že samo zastavljanje vprašanja o smislu življenja, pomeni, da smo religiozni.⁵

Smisel je zid, za katerega se ne moremo več uma- kniti, ampak ga moramo vzeti v zakup: ta poslednji smisel moramo sprejeti zato, ker po njem ne moremo vpraševati nazaj, in sicer zato ne, ker že sam poskus, da bi odgovorili na vprašanje o smislu bivanja, pred- postavlja obstoj smisla. Skratka, človekova vera v smi- sel je, kakor jo razumeva Kant, presežna kategorija. In enako, kot od Kanta vemo, da si je nekako nesmiselno zastavljati vprašanja o kategorijah, kot sta prostor in čas, preprosto zato, ker ne moremo razmišljati in zato- rej tudi vpraševati ne, ne da bi ob tem že predposta- vljali prostor in čas, prav tako je človekov obstoj vedno že obstoj za smisel, pa če ga še tako slabo pozna: tu je, kot nekakšno predznanje o smislu, slutnja smisla pa je tudi osnova za tisto, čemur v logoterapiji pravimo »volja do smisla«. Naj hoče ali ne, naj prizna ali ne – človek verjame v smisel vse dokler diha. Še samomori- lec verjame v smisel, če že ne življenja ali nadaljnega življenja, pa vsaj v smisel umiranja. Ko bi resnično ne verjel v noben smisel, v nikakršen smisel več – potem pravzaprav ne bi mogel niti s prstom migniti in že zato ne napraviti samomora.

1 Dostojanstvo človeku ne pripada na osnovi vrednot, ki jih nemara še poseduje, temveč na osnovi vrednot, ki jih je že uresničil. Tega dostojanstva seveda tudi ne more več izgubiti. In prav to terja spo- štovanje do starosti – torej do že uresničenih vrednot! Vendar ne od vseh. Ne od mladine, ki na pozna spoštljivosti do starosti, nena- zadnje zato ne, ker se starost nagiba k temu, da bi bila videti čim mlajša – in se s tem smeši. Žal pa mladina, ki ne spoštuje starosti, ko se bo enkrat sama postarala, tudi samospoštovanja ne bo pre- mogla in jo bo mučil zaradi postaranosti občutek manjvrednosti.

2 »Po teh šokih sem pozabila vse, celo svoj naslov – le prisile ne.«

3 Prim. Beringer: »Morda lahko prav zaradi bolezenskih simptomov, ki bolezen omilijo ali odpravijo, pride do vnovičnega razcveta prvotnih plati osebnosti, spet lahko prideta do izraza odgovornost in vest, kar pod gospodstvom psihoze ni bilo več mogoče. Po mo- jih izkušnjah je mogoče, da se osebna odločitev po levkotomiji ne zmanjša, ampak poveča ... Razširjena, samozavestnejša stopnja

jaza, ki je bila pod delovanjem psihoze ali nenehnimi anankaz- mi uklenjena in nezmožna delovanja, se z omilitvijo bolezenskih simptomov tako rekoč osvobodi vezi ... Ostanku še zdravega člo- veka spet uspe priti do samouresničitve, ki pod urokom boleznj zanj ni bila mogoča.« (Medizinische Klinik 44, 854 oz. 856, 1949.)

4 Prav tako kot o »plasteh« bi tu lahko govorili o »razsežnostih«. Če je duhovna razsežnost najprej lastna človeku in je lastna samo njemu, je prav ona dejanska razsežnost človeškega obstoja. Če bomo človeka iz prostora duhovnega, v katerem v svojem bistvu »je«, projicirali na raven zgolj duševnega ali celo telesnega, potem ne bomo žrtvovali le ene, temveč bomo žrtvovali človeško razse- žnost. Prim. Paracelsus: »Samo človekova višina je človek.«

5 Po vsem tem bi lahko rekli, da je religija oziroma vera v smisel ra- dikalizacija »volje do smisla« in sicer v tem, da gre za »voljo do po- slednjega smisla«, pravzaprav za »voljo do nad-smisla«.

Sebastijan Kristovič

Človek – trpeče bitje

Če se vprašamo, kje je človek najbolj edinstven, subjektiven, nenadomestljiv in sam, dobimo en sam odgovor: v trpljenju. In kaj je človek, ki je v trpljenju najbolj sam in prav v tem najbolj edinstven? Lahko bi dejali, da je človek »experimentum crucis«, kot je Viktor Frankl poimenoval tiste, ki so doživeli strahote koncentracijskega taborišča. Kdo bolje pozna človeka kot tisti, ki ga je videl neznosno trpečega in ki je tudi sam grozljivo trpel?

Govor, ki ga je imel Frankl 25. marca 1949 na Dunaju v spomin na člane Družbe zdravnikov, umrle v letih od 1938 do 1945, je začel s temi besedami: »In memoriam ... V spomin ... 'Kaj je človek, da se ga spominjaš?' Tako se je glasilo vprašanje, ki ga je psalmist zastavil Bogu. Danes pa tu zastavimo to vprašanje sebi« (Frankl 2005, 72). V nadaljevanju govori Frankl o pokončnem trpljenju. Gre za situacije, v katerih prihaja do nekakšne ločitve: ali človek postane še bolj človek, človeški, bolj to, k čemur je poklican, ali pa se začne degradirati na raven živali. Izkušnje nam kažejo oboje. Preizkusni kamen je prav trpljenje. Trpljenje najbolj loči ljudi med seboj. Prav to je »experimentum crucis«. Če želimo karkoli povedati o trpljenju, si moramo najprej odgovoriti na vprašanje: Kaj je človek? Frankl pravi v govoru :

»Kaj je torej človek? Spoznali smo ga na način, kot ga ni verjetno še nobena generacija pred nami; spoznali smo ga v koncentracijskem taborišču – v taborišču, kjer se je z ljudi stalilo vse, kar je bilo nebistvenega; kjer je odpadlo vse, s čimer smo ljudje obsedeni: denar, moč, slava, sreča – in kjer je preostalo le tisto, česar človek ne more 'imeti', torej tisto, kar mora 'biti'. Kar je ostalo, je bil človek sam; ožgan od bolečine in razžarjen od trpljenja se je pretalil v svoje bistvo, v človeškost (das Menschliche)« (74).

Resnično, človek se najbolj razodene in razgali v trpljenju, ko odpadejo maske in vse nebistveno. Po Franklu je trpljenje »talilnica« za človeškost. Kaj pa trpljenje naredi iz človeka, ali ga naredi boljšega in plemenitejšega ali slabšega, je odvisno od njega samega. Gre za to, kako se naravna na trpljenje oz. kakšne »duhovne« odločitve sprejme:

»Človek je bitje, ki vedno znova odloča, kaj je. Bitje, ki v sebi skriva také zmožnosti, da se spusti na raven živali, kot tudi zmožnost, da se povzdigne v svetniško življenje. Človek je tisto bitje, ki je sicer izumilo plin-

sko celico, a je hkrati tudi tisto bitje, ki je s pokončno držo in z očenašem ali z judovsko molitvijo za umira-joče na ustnicah vkorakalo prav v to plinsko celico« (74).

Verjetno je najboljša definicija ravno ta, da je človek bitje, ki vedno samo odloča, kaj je. Ali bo dostojanstvo, ki mu je podarjeno kot človeku, varoval in plemenitil ali pa ravno obratno, ga poteptal in se ponižal na raven živali ali celo še niže.

Človek se je sposoben dvigniti nad sebe, tj. nad trpljenje, in do trpljenja zavzeti ustrezno stališče, odnos. Tako človeku uspe najti smisel tudi v brezupni situaciji. Prav v tem lahko vidimo njegovo »neskončno« dostojanstvo in veličino. Najti smisel v brezupni situaciji, uvideti smisel trpljenja, najti smisel svojega življenja, ko ni več nobenega upanja preživetja, narediti ta bivanjski obrat je verjetno ena najtežjih nalog, kar jih postavi življenje človeku. Ta »kopernikanski« obrat nazorno vidimo pri Franklovem primeru iz taborišča, ki ga je opisal v svojem znanem delu *Kljub vsemu reči življenju da*:

»Spominjam se, da se mi je nekoliko pozneje zdelo, da bom v bližnji prihodnosti umrl. Toda v tem kritičnem položaju me je skrbelo nekaj drugega kot večino mojih tovarišev. Njihovo vprašanje je bilo: 'Bomo preživeli taborišče? Kajti če ga ne bomo, potem vse to trpljenje nima nobenega smisla.' Mene pa je obsedalo vprašanje: 'Ali ima vse to trpljenje, to umiranje okrog nas kak smisel? Če ga namreč nima, potem navsezadnje nima smisla, tudi če preživimo; kajti življenje, katerega smisel je odvisen od takšnega srečnega naključja – da kdo uide ali ne –, konec koncev sploh ne bi bilo vredno živeti« (Frankl *Kljub vsemu reči življenju da*, 2013, 147).

Smisel trpljenja¹

Človek je sposoben in zmožen marsičesa – velikokrat neverjetnih stvari, ki se nam včasih zdijo nemoogoče. To nam dokazujejo mnogi primeri, katerih se ne da ovreči. Dokazujejo nam človeško trdoživost, ki »se lahko zavihti nad vso svojo pogojenost in se postavi po robu tudi najhujšim in najtršim razmeram in okoliščinam, se jim upre z močjo tistega, čemur pravim kljubovalnost duha« (Frankl, Zdravnik in duša, 1994, 41). Frankl imenuje to človeško trdoživost, ki je v obzorju svobode, »kljubovalnost duha«. Gre za to, da je človek v svojem ravnanju, odločitvah, dejavnostih, ljubezni, zavzemanju stališč ... in – končno – v trpljenju »neskončen«. Ob vsem povedanem do sedaj lahko rečemo, da se človeško življenje osmišlja, raste in zori tudi v trpljenju. Brez trpljenja bi mu nekaj manjkalo, nekaj bistvenega. Pojavi se skoraj predzno vprašanje: Ali ne bi ravno z odvzemom trpljenja človeku ohromili tudi smisla? Ali nima trpljenje prav posebnega, nepogrešljivega mesta v človekovem življenju?

Logoterapevtsko gledano je možno trpljenje osmišliti ne samo v sedanjem trenutku in v prihodnosti, ampak tudi za nazaj. Za ponazoritev navaja primer iz Tolstojevе zgodbe *Smrt Ivana Iliča*, o človeku, ki je šele tik pred smrtjo doživel smisel svojega življenja. Človeško življenje ima smisel kljub zunanji neuspešnosti. Človek je zmožen svoje življenje tudi za nazaj posvetiti v smiselno:

»Toda s pogledom na to nesmiselnost ta človek še v zadnjih urah življenja daleč preraste sam sebe do notranje veličine, ki vse njegovo dotedanje življenje – kljub njegovi navidezni jalovosti – za nazaj posveti v smiselno. Je že tako, da – kot pri junaku – življenje lahko dobi zadnji smisel ne samo s smrtjo, ampak tudi v smrti. Torej človeku daje smisel ne samo to, da žrtvuje lastno življenje, ampak se lahko življenje izpolni, tudi če spodleti« (Frankl 1994, 124).

Dejstvo je, da človek ni na svetu zaradi užitka, to ni njegov poslednji smisel. Življenjsko gledano vemo, da večina ljudi iz svojega preteklega življenja ne bi hotela izrezati določenih težkih trenutkov, trpljenja in razočaranj – preveč se zavedajo njihove vrednosti (zaradi spoznanj in zorenja). Ni nujno, da je trpljenje nekaj slabega. Odsotnost užitka nikakor ne pomeni odsotnosti smisla.

Frankl govori tudi o »immanentnem smislu« trpljenja. V tem, kako in kaj človek pretrpi, uresničuje vrednote stališča; obstaja napetost med tem, kar je, in tem, kar naj bi bil: »Trpimo zato, ker tistega *ne moremo trpeti* – torej zato, ker pač nočemo, da bi tisto obveljalo. Spopadanje z usodno danostjo je zadnja naloga in pra-

vi namen trpljenja. V trpljenju zaradi kakšne reči se notranje odmikamo od nje, ustvarjamo razdaljo med svojo osebo in to rečjo« (125). Frankl povedano utemeljuje s primerom človeka, ki obupa nad samim seboj. S tem, ko človek obupa, prav zaradi dejstva samega obupa nima več razloga zanj – svojo realnost (to, kar dejansko je) namreč meri po nekem idealu oz. po tem, kako naj bi bilo:

»Dejstvo, da je vrednote (ki so ostale neuresničene) sploh opazil, že pomeni določeno vrednoto v tem človeku. Saj ne bi mogel soditi sam sebi, če bi že bil posvečen in povzdignjen v sodnika – kot človek, ki zna opaziti to, kar naj bi bilo, proti temu, kar je. *Trpljenje torej ustvarja plodno, rad bi rekel: revolucionarno napetost*, ker človeku omogoča, da tisto, česar naj ne bi bilo, sploh občuti kot tako. Kolikor se nekako poistoveti z danim, odstrani razdaljo do danega in izključi *plodno napetost med tem, kar je, in tem, kar naj bi bilo*« (125).

Dejansko je življenje nenehen boj, človek se neprestano z nekom in za nekaj bori, in trpljenje ima v boju posebno vlogo. Frankl navaja Schopenhauerja, ki je trdil, da človeško življenje venomer niha sem in tja, med stisko in dolgčasom. Za Frankla imata oba globok smisel:

»Dolgčas je nenehen opomnik. Kaj pelje v dolgčas? Brezdelje. Vendar *delo ne obstaja mogoče za to, da bi ušli dolgčasu, ampak je dolgčas za to, da uidemo brezdelju in smo pravični do smisla svojega življenja*. Življenjski boj nas drži v *napetosti*, ker življenjski smisel stoji in pade z zahtevo po izpolnjevanju nalog; ta *napetost* se torej bistveno loči od tiste, ki jo iščeta nevrotična želja po senzacijah in histerična lakota po dražljajih« (126).

Prav tako je tudi stiska opomnik. Frankl pravi, da je, čisto biološko gledano, »bolečina smiselna paznica in svarilka« (125). Nadaljuje, da ima na duševno-duhovnem področju podobno funkcijo: »Trpljenje naj bi človeka posvarilo pred otopelostjo, duhovno mrliško otrplostjo. Dokler trpimo, ostajamo duhovno živi. Da, v trpljenju celo zorimo, z njim rastemo – postajamo bogatejši in močnejši« (125). Temu pa je treba nujno še dodati razloček med, kot pravi Frankl, boleznijo (tudi duševno) in trpljenjem. Šele v tem smislu lahko razumemo njegove besede, da »boleznijo dajejo človeku *priložnost za trpljenje*« (129). Kajti »obstaja trpljenje, ki presega vsakršno bolnost, naravnost človeško trpljenje, prav tisto trpljenje, ki po bistvu in smislu sodi k človeškemu življenju« (129). Frankl pravi, da šele sedaj lahko razumemo besede Dostojevskega, ki je dejal, da se boji samo nečesa: da ne bi bil vreden svojih muk (129).

¹ Analogno v knjigi: Kristovič, Sebastjan. 2014. *Reševanje krize smisla sodobnega človeka – Osnove logoterapije*. Celje: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba.

Zaključek

Vse, kar smo do sedaj povedali, lahko zaključimo z besedami, ki v bistvu najbolj temeljno povzemajo smisel trpljenja:

»V bivanjski analizi se namreč pokaže smisel trpljenja, pokaže se, da trpljenje smiselno sodi v življenje. Trpljenje, stiska sodi v življenje kakor usoda in smrt. Vse to se ne da ločiti od življenja, ne da bi naravnost porušili njegov smisel. Če bi stisko in smrt, usodo in trpljenje ločili od življenja, bi to pomenilo, da življenju jemljemo podobo, obliko. Šele pod udarci usode, v razbeljenosti trpljenja zaradi nje dobi življenje obliko in podobo. Usoda, ki jo prestaja človek, ima torej dvojen smisel: da jo oblikujemo – kjer je mogoče – in da jo nosimo – kadar je potrebno« (128).

O pomenu trpljenja bi lahko za Franklom ponovili besede, polne resnice, ki nazorno obelodanijo vpliv trpljenja na človeka:

»Trpljenje naredi človeka jasnovidnega in svet prosojen. Bit postane prosojna: človek vidi skozi, njemu, trpečemu, se odpre pogled na dno. Postavljen pred prepad se človek ozira v globino ter se na podlagi prepada zave tragične strukture bivanja. Ugotovi, da je človeško bivanje navsezadnje pasijon – bistvo človeka je, da trpi, da je: *homo patiens*« (Frankl, Človek pred vprašanjem smisla, 2005, 206).

V tem duhu lahko tudi razumemo Goethejeve besede, ki jih navaja Frankl: »Ni ga položaja, ki ga ne bi bilo mogoče oplemenititi bodisi z delom ali s prenašanjem« (128).

Sebastjan Kristovič: **MED SMISLOM IN NESMISLOM TRPLJENJA, Dostojevski in Nietzsche**,
Celjska Mohorjeva družba, Ljubljana–Celje, 2016, Uredil Jože Faganel

CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA in ALMA MATER EUROPAEA

vabita na simpozij

VIKTOR E. FRANKL, UPORABNOST IN AKTUALNOST LOGOTERAPIJE

ob 110-letnici rojstva Viktorja E. Frankla in izidu prenovljene izdaje njegovega temeljnega dela
ZDRAVNIK IN DUŠA

Ob robu Slovenskega knjižnega sejma bo simpozij potekal

v soboto, 28. novembra 2015, ob 11. uri

v Štihovi dvorani Cankarjevega doma.

PROGRAM:

Življenje in delo Viktorja Frankla – novost in aktualnost logoterapije

Dr. Alexander Batthyany, direktor Inštituta Viktorja Frankla Dunaj

Kriza sodobnega človeka je kriza smisla

Dr. Sebastjan Kristovič, docent na Alma Mater Europaea

Viktor Frankl in Slovenci

Dr. Jože Ramovš, predstojnik Inštituta Antona Trstenjaka

Razprava

Dr. Alexander Batthyany

Predstojnik katedre za filozofijo in psihologijo mednarodne akademije za filozofijo in psihologijo Mednarodne akademije za filozofijo, logoterapijo in eksistencialno analizo na Oddelku za psihoanalizo dunajske medicinske fakultete. Od 2012 je gostujoči profesor na Univerzitetnem inštitutu za psihoanalizo v Moskvi. Ureja zbrana dela V. E. Frankla v 14 zvezkih, objavlja knjige, znanstvene članke in predava s področja filozofije psihologije, eksistencialne psihologije in logoterapije.

Doc. dr. Sebastjan Kristovič

Koordinator študijskega procesa na Alma Mater Europaea – ECM, predavatelj Psihosocialne pomoči Fakultete za uporabne družbene študije, vodi Mednarodni inštitut za psihoterapijo in uporabno psihologijo, v okviru katerega deluje tudi Svetovalno-terapevtski center za družine, pare in posameznike. Avtor dveh znanstvenih monografij. Sodeluje na mednarodnih simpozijih in v radijskih ter televizijskih oddajah. Predava o vzgoji, duševnem zdravju, medosebnih odnosih in transparentni komunikaciji različnim ciljnim skupinam po Sloveniji.

Izr. prof. dr. Jože Ramovš

Kot socialni delavec in antropolog je doktoriral pri Antonu Trstenjaku, 4-letno specializacijo iz Franklove logoterapije pa je opravil pri dr. Elisabeth Lukas v Münchnu. Leta 1992 je bil soustanovitelj slovenskega inštituta za logoterapijo in antropohigieno. Njegova strokovna bibliografija obsega nad tisoč enot, od tega 28 samostojnih knjig. Njegova poljudnoznanstvena logoterapevtsko-antropohigienska knjiga *Sto domačih zdravil za dušo in telo* (1. in 2. del, Celjska Mohorjeva družba), je še danes med najbolj iskanimi knjigami.

Henri de Lubac

Na poteh k Bogu

O ISKANJU BOGA

Kaj je filozof? Kaj je mistik? V čem se bistveno razlikujeta z vidika njunega prvotnega »namen« in korenine njunega naravnega razvoja?

Ali je filozof nekdo, ki uporablja neko dialektiko, mistik pa nekdo, ki eksperimentira? Ali slednji preiskuje globine Biti, medtem ko filozof skuša videti, kako jo mišljenje poraja ali izraža? Je mistik človek zdajšnjega trenutka, filozof pa človek premišljevanja?

Vendar pri obeh najdemo dialektiko. Edina razlika je morda v tem, da je ena dialektika predvsem afektivna in vitalna, druga pa racionalna in pojmovna. V obeh primerih gre za izkušnjo, le da je filozofova izkušnja aktivna, izkušnja mistika pa je »pasivna«. Navsezadnje je najbolj značilna dialektika prav tista, ki se trudi mistično izkustvo – ali vsaj njegovo težnjo – prevesti v misel. Nikjer drugje ne opazimo vidnejšega, skoraj hipnega preobrata nasprotij ... Ali niso nekateri zagovarjali mnenja, da je najbolj dialektičen od Platonovih dialogov, Parmenid, hkrati tudi najbolj mističen?

Naj bi to pomenilo, da mistik na Bit gleda kot na nekaj osebnega, medtem ko jo filozof pojmuje kot neosebno?

Mnoga dejstva nam nakazujejo, da bi lahko trdili tudi obratno. Mar se dejansko ne zdi, da filozofija in mistika v približevanju svojim vrhovom težita k preseganju tega nasprotja?

Filozof izhaja iz potrebe po razlagi, ki je vsaj virtualno potreba po celostni razlagi. Filozof hoče združiti mnogotero in hkrati narediti Eno mnogovrstno. Potrebuje sistem odnosov, ki zajema vse stvari in vse dela umljivo. Njegova želja je razumeti vesolje. Če torej v svojem iskanju sreča Boga – kar mu ne more spodleteti – bo to kot podpora svetu, kot pojasnjevalno počelo sveta, kot Eno, ki združuje. Filozof nikdar ne postavlja absolutno absolutnega, temveč »absolutno v povezavi z njim«¹.

Filozofija je delo razuma, je »znanost«. A Bog sam v sebi naravnemu človeku ni predmet znanosti. Ne le da ga ne moremo razumeti, ne moremo ga niti poimenovati. Kakor pravi sveti Tomaž, ne vemo, »kaj je«: vemo le, »kakšen odnos vzpostavlja z njim vse

drugo«². »Če na Boga sklepamo na podlagi nastajanja« ali kakšnega drugega vidika sveta, »ne pomeni, da se s pomočjo nastajanja dvignemo do nekega neposrednega spoznanja Boga, ampak bolje prodremo v umljivo zgradbo samega nastajanja. Ali če hočemo, pomeni, da Boga spoznamo le do točke, kjer ga označuje »presežna« relativnost, ki je bistvena za metafizično nastajanje.«³ Na neki način je to dovolj za njegovo opredelitev. V vsakem primeru zadovolji filozofa v formalnem pomenu besede, kakršnega smo določili na začetku.

Kot tak ne zahteva več: *Felix qui potuit rerum cognoscere causas!*⁴

Vendar pa to ne zadovolji človeka in ne zadovolji duha. Mistična težnja je popolnoma drugačna od racionalne; je globlja, radikalnejša in bolj celostna.

Onkraj najvišjega vzroka ali Enega, ki združuje, ki ga išče filozof in je – če lahko tako rečemo – še vedno samo funkcija, mistik išče Eno samo. Išče Eno v njegovi biti in njegovi enosti. Najmanjše spoznanje o tem Enem je v njegovih očeh vredno več kot najgloblje in najširše spoznanje vsega drugega.⁵ Da bi to Eno našel in se z njim združil, je pripravljen izgubiti celotno vesolje.⁶

2 Sveti Tomaž, *De Potentia*, q. 7, a. 2, ad 2^m in ad 1^m.

3 Joseph Maréchal.

4 Vergilij, *Georgika*, 2, 490.

5 Sveti Tomaž, *De Veritate*, q. 10, a. 7, ad 3^m: »Minima cognitio quae de Deo haberi potest, superat omnem cognitionem quae de creatura habetur.«

6 To dvojnost je v že navedeni študiji *L'expérience mystique et le vide*, zbrani v *Quatre essais sur l'esprit dans sa condition charnelle*, str. 139–140 in 162 omenil Jacques Maritain: »Skušal bom pokazati, da lahko dobesedno vzeto obstaja naravna mistična izkušnja, ki podaljšuje in použiva metafizični zanos / ... / Toda – in to je tisto, česar šola p. Roussetota po mojem mnenju ne poudarja dovolj – to filozofsko preseganje filozofije, ta meta-filozofska kontemplacija ne sledi smeri naravnega gibanja filozofije ... Nasprotno, nezogibno predpostavlja neke vrste plavanje proti toku narave; in s tem vznik želje, ki zagotovo ni konstitutivna želja filozofije same,

1 Maurice Merleau-Ponty v interpretaciji Louisa Lavella, v *Eloge de la philosophie* (1953), str.12.

Ko je sveti Tomaž vzkliknil kot otrok, da bi rad razumel Boga, je iz njega govoril verski genij, kontemplativec, potencialni mistik, svetnik intelektualnega duha in ne toliko nadobuden filozof. In ko je tako skozi spekulacijo hotel zadovoljiti to željo, to ni bila toliko racionalna znanost, ki jo je uvedel na Zahod, kjer je začela dolgo kariero kot znova bolj vidik »umevanja vere«, katere ideal in metoda sta se prenašala skozi stoletja krščanstva.

Nasprotno: ko kasneje tako močno in poudarjeno pravi, da ne poznamo Boga, ampak le odnos vseh stvari do njega, govori kot čisti filozof. S tega konkretnega vidika ni ustrezno, da bi v stavku iskali podton obžalovanja ali nostalgije. Najboljši razlagalec angleškega učitelja tako pojasnjuje, da »v teodiceji v resnici ne gre za vprašanje Boga, da predmet znanosti ni Bog, ampak vesoljno bitje, ustvarjeno bitje. Na Boga se gleda in se ga dosega le kot prvi vzrok in ne v njem samem. Z drugimi besedami zunaj splošne metafizike ni naravne teologije«⁷. Bog filozofov »dopolnjuje formulacijo sveta«⁸ in na ta način popolnoma zadovolji njihov razum.

Vendar ali Tomaž ne poudarja enako, da »umevanje želi naravno spoznati Boga v njem samem«? Kaj je v resnici ta želja? Ali še izraža racionalno potrebo, na katero odgovarja filozofsko delovanje, ali na svoj način opredeli mističen zanos v svoji naravni korenini? Mar ne bi morali v tem videti temeljne enotnosti obeh?

Preden presodimo, ali gre za napačno analizo ali za globok uvid, povejmo, da sveti Tomaž, ko tako govori, meša oba vidika, ki smo ju ravnokar razločili. »Želja, da bi videl Boga«, ki je po njegovem del naše narave, je globoko v nas mistična. Ne moremo je enačiti z željo po razumevanju sveta. Kljub temu se sveti Tomaž trudi, da bi njeno resničnost vzpostavil po čisto racionalni poti, na podlagi učinkov, ki bi jih umevanje rado

umska želja po biti, temveč je globlja želja, ki se nenadoma sprosti v duši; je čisto religiozna želja; in ni umska želja po spoznanju Prvega vzroka / ... / . Želja, o kateri govorim zdaj, je za bitje radikalnejša kot naravna želja razuma in kot njegova naravna želja po Vzroku biti ...«; »... posredovanje naravne želje, ki je globlja in popolnejša od želje filozofskega umevanja po umskem usvajanju biti« (str. 162). Jacques Maritain se je k tej problematiki vrnil tudi kasneje, v peti od njegovih *Neuf leçons sur les notions premières de la philosophie morale* (1951), str. 89–108.

7 Sertillanges, *Les grandes thèses ...*, str. 75. Prim. Etienne Gilson, *Duh srednjeveške filozofije* (slov. prevod Janez Zupet, str. 266): »Naravna teologija svetega Tomaža dejansko upravičuje vsa pričakovanja krščanskega upanja, vendar je hkrati nad vse skromna.«

8 Sveti Tomaž, *Prima*, q. 32, a. 1. Pojmovanje metafizike je bilo, kar se tiče vidika, ki ga trenutno obravnavamo, takšno že pri Aristotelu. Prim. G. Ducoin, *Saint Thomas commentateur d'Aristote* (tipkopis doktorske disertacije na Papeški univerzi Gregoriana, Biennium, DJ, Rim, 1951): »Ko hoče Aristotel vzpostaviti svojo metafiziko, se ukvarja z drugimi sistemi izključno skozi zorni kot razlaganja narave. Tudi v točki, ko govori o nepremičnih substancah, trditve glede nepremičnih substanc sodi in obsoja glede na čutni svet, tako močno je njegova prva filozofija ukoreninjena v metafiziko in svet Narave ... (Platonske) Ideje niso sposobne razložiti gibanja ali sprememb, in iz tega razloga, ker niso vzroki, znanosti prav nič ne zanimajo.«

spoznalo v njihovem Vzroku, da bi jih tako v polnosti spoznalo. V svoji razpravi Proti poganom v ta namen razvije celo dokazovanje, ki mu ga navdihuje njegova vera in proti kateremu bi čisti filozof ugovarjal, da ne stoji na trdnih temeljih.⁹ Ravno zato so si nekateri Tomaževi razlagalci dovolili tezo, da je naravna želja, o kateri govori, želja, da bi Boga videli kot vzrok in da to ni v polnem pomenu besede želja, da bi Boga videli.

Če povzamemo, s svojim dokazovanjem skuša pokazati, da se človeški razum, ki je odgovoren za filozofsko delo, ne more zadovoljiti s poznavanjem učinka, dokler ne pozna njegovega vzroka. Od tod nenehno gibanje, večni nemir, dokler od učinka do učinka in od vzroka do vzroka ne pride do najvišjega vzroka, iz katerega vse izhaja in ki vse razlaga in vse združuje.¹⁰

Takšen razmislek je trden. Vendar ali dokazuje prav vse, kar se je bil namenil dokazati? Je njegov cilj formalno cilj, ki smo si ga bili zadali? Umevanje, ki želi razumeti vesolje, ne more nehati iskati, dokler ne najde prvega vzroka. Zato lahko po pravici rečemo, da je v njem prirojena želja, da bi ta vzrok spoznalo.¹¹ Vendar ali med tem in trditvijo – ki jo sveti Tomaž tudi izreče – da vzroka ne želi spoznati le kot vzroka učinkov, ki jih hoče spoznati – kot vesoljni *propter quid* –, ampak ga želi spoznati v njegovem bistvu¹², v njem samem, zaradi njega samega, ne glede na njegove učinke in neodvisno od odnosov, ki jih ima do njega vse drugo, ne zija prepada?

Nedvomno mistični zanos preskoči ta prepada z enim skokom. V vzroku, ki združuje, mistik razloči Eno in ko najde ta vzrok, se z Enim združi. Vendar ali lahko rečemo, da svojo moč črpa iz načela, ki je umevanje pognalo v iskanje »vzroka vzrokov«? Ali lahko sploh trdimo, da mistični zanos samo nadaljuje gibanje razuma? Da gre samo malo dlje v isti liniji? Ali ne bi morali priznati, da se pod filozofovim razmislekom skriva anagogična dialektika, katere gibalo je drugačno od splošne želje po znanju?

Tako se zdi, da je Tomažu spodletela težnja, da bi vzpostavil neko kontinuiteto med filozofijo in mistiko, se pravi med dinamizmom umevanja in željo duha. Nauk o »naravni želji, da bi videli Boga« ima v njegovi misli osrednje mesto in ni mu ga uspelo popolnoma združiti.

9 Prim. Roland-Gosselin, O.P., *Béatitude et désir naturel*, v: *Revue des sciences philosophiques et théologiques*, 1929, str. 200: »Prvo prepričanje, ki usmerja analizo in ji daje popolno varnost, je vera v Božjo besedo, ki človeku obljublja blaženo gledanje / ... / Vero v blaženo gledanje je treba razumeti kot tako, ki blagodejno in odločilno vpliva na samo argumentacijo.«

10 Poleg dobro znanih besedil *Contra Gentiles* glej na primer *Expositio in Matthaeum Evangelistam*, c. v.: »Beatitudo hominis est ultimum bonum hominis, in quo quietatur desiderium ejus / ... / Istud ergo desiderium non quietabitur donec perveniat ad primam causam, quae Deus est, scilicet ad ipsam divinam essentiam.«

11 Prim. In *Psalmum* 2, v. 8.

12 Prim. *Compendium Theologiae*, 104.

A tudi nikomur drugemu ne bo uspelo. V strogem pomenu besede je to nemogoče. Če smo natančni, mistični zanos ne podaljšuje metafizičnega iskanja, ga ne podvaja niti ne nadomešča, čeprav ga lahko poživi in obratno v njem najde spodbudo. Njegova korenina je drugačna, njegov cilj tudi in nič manj njegov osnovni postopek. Filozofsko raziskovanje zaradi racionalne nujnosti analitično poteka od učinka k vzroku. Mistični zanos se dviga z učinka, ki je prepoznani kot znamenje, k temu istemu vzroku z gibanjem, ki ga ne moremo čisto razumsko upravičiti. Če bi namreč šlo za razmislek, bi bilo več v »sklepu«, kot je bilo v »premisah«. To gibanje pa izhaja iz zahteve duha, ki je enako odločna kot logična zahteva oziroma natančneje iz privlačnosti Biti skozi njene znake. Filozof se bo spočil od svojega iskanja v kontemplaciji učinka, ki ga bo odslej v polnosti razumel; mistik bo na koncu zavrnil vsa znamenja – vendar tega nikdar ne bo mogel dokončno storiti – in se bo spočil v kontemplaciji Boga samega.¹³

Kljub vsemu moramo priznati, da je v vzpostavljenem razlikovanju nekaj umetnega. Ne glede na njegovo utemeljenost, »filozofa« in »mistika« postavlja kot dva ens rationis. Loči dve funkciji duha. Sicer je res, da poznamo različne funkcije duha, vendar ne smemo pozabiti, da je duh eden. Umevanje v njem plava in filozof, vreden svojega imena, ne bo nikdar ostal zaprt v svoji stroki, pa čeprav bi bilo to poznavanje in razlaga vseh stvari. Filozofija premika vse meje. Filozof presega samega filozofa. Ne moremo ga stlačiti v nobeno natančno opredelitev. Pri njem je spoznavanje sveta neločljivo ali vsaj postane neizogibno percepcija njegove nezadostnosti. Izgradnja umljivega predmeta ni brez »nostalgije po Biti«¹⁴.

13 O odnosu filozofije in mistike, še vedno razumljenih iz njenih naravnih korenin, preberimo še naslednjo stran Jacquesa Maritaina, *Les degrés du savoir* (1932), str. 477–478: »Naj bo usmerjeno k znanemu ali neznanemu Bogu, ljubljenu kot Bogu ali pa zaželenemu kakor poslednja resnica, katere ime nam ni znano, tako gibanje, tak mistični zanos žene vse velike filozofije, – pravim *ex parte subjecti*; kajti nisi filozof, če ne ljubiš absolutnega in se mu ne želiš pridružiti. Ta zanos včasih žene filozofijo, kot bi se nagibal k cilju, ki presega filozofijo in kot ne bi posegal v njeno specifičnost (ker je ta popolnoma odvisna od objekta, ki je tukaj čisto razumskega reda), spet drugič pa jo žene, kot bi se nagibal k njenemu imanentnemu cilju in kot bi posredoval za to, da bi vzpostavil njen lastni objekt in ga specifikiral. V prvem primeru čistost filozofije kot take – še zlasti v očeh ne-filozofov –, povzroči, da vrednost in učinkovitost tega zanosa morda ostaneta zakriti; vendar pa v svojem preseganju lahko vsaj ponese dušo k avtentični in čisti kontemplaciji. V drugem primeru bo zmeda, ki že sama trpi zaradi filozofije, naredila prisotnost zanosa v njej bolj očitno in bolj občutno, in prav zaradi tega lepega pričevanja večnim hrepenenjem bo, celo v porazu in ne glede na ceno, metafizik vedno častil Plotina ali mislece stare Indije. To pa bo – če predpostavljamo, da je tudi pojem gibanja preprosto naraven – odprlo praznino, ali pa vsaj, če v igro vstopijo višje sile /.../, novo zmedo, kjer bo imelo razočaranje velik delež.« Prim. str. 549–551.

14 Ta resnica se pokaže pri samem Descartesu, ki ga je Pascal tolikokrat obtožil, da se za Boga zanima le, kolikor mu to zagotavlja oblast nad svetom. Med drugimi besedili, glej slavno *Lettre à Chanut*.

Sveti Tomaž je to prepoznal in v tem je njegova veličina. S postopkom, ki ga čisti razum ne zmore opravičiti, a ki ga duh odobrava oziroma zahteva, je znal poglobiti naravno gibanje umevanja do te mere, da je v njem odkril duhovni apetit. V njegovi filozofiji se filozofski napor razvije v mistični zanos. Človeški duh se zave svoje celostne narave in višje poklicanosti. Raziskuje vse razsežnosti in skuša onkraj tehnike in specializacij, ki so ga tako rekoč primorale v to, da se je razdelil, najti preprostost svojega bistvenega deja.¹⁵ Formalne razlike in nasprotja težijo k ponovnemu izlitju v enost, čeprav tega nikdar v polnosti ne dosežejo.

Vse Tomaževo iskanje je iskanje Boga.

Zavračati Boga in religijo, ker je človek izkrivil njegovo podobo ali jo zlorabil, je posledica zaslepljene bistrovostnosti. Kako naj bi najvišji predmeti in najsvečnejše stvari ne bili najbolj izpostavljeni najhujšim zlorabam? Glede na to, da je Cerkev zrasla iz lastnega izvira, se mora nenehno prečiščevati. Vrh vsega se človek na tak ali drugačen način vselej vrača k čaščenju. Poleg njegove bistvene naloge je to najgloblja potreba njegovega bitja. Ne more je izkoreniniti, lahko jo le skvari. Bog je pol, ki človeka nenehno privlači, in vsi, ki kljub tej privlačnosti mislijo, da ga zanikajo, še vedno pričujejo zanj.

Bog je Presežni, a hkrati ves drug. Je onstran hierarhičnega vesolja, a hkrati nepogojen in nekoordiniran. Nobeno zaporedje pogojev nam ga ne približa in nobena mreža odnosov ga ne postavlja. K Njemu – do praga njegove skrivnosti – se dvignemo po »stopnjah biti«, kajti On je »bit vseh biti«. Vseeno pa se mu z nobenim vzponom zares ne približamo. Če namreč o Njem pravimo, da je, potem o nobenem ustvarjenem bitju ne moremo zares reči, da je.¹⁶ Pred njim so vsa enako ničeva.

Vesolje je »kozmos«, katerega lepa urejenost je odsev njegovega Stvarnika. Nebesa pojejo Božjo slavo – in kljub temu ta Slava ugasne vse zvezde in vse povrne v prah¹⁷: samo tišina jo lahko opeva.

Pred Tvojo dvigajočo se svetlobo je vse puščava.¹⁸

»V primerjavi z Božjo lepoto je vsa milina in lepota ustvarjenih bitij največja grdost.« Strogi mislec, ki mu dolgujemo ta neprizanesljivi izrek, je tudi občudova-

15 Prim. Etienne Gilson, *L'Être et l'Essence*, str. 81–83.

16 Sveta Katarina iz Genove, *Vita*, 14. poglavje: Naj nekaj, kar je ustvarjeno, »ocenimo za še tako lepo, dobro in uporabno na tem svetu, v resnici ne moremo reči, da to tudi je.« Prim. Sveti Klemen I., *Klemenovo pismo Korinčanom*, 27. poglavje, št. 4: »Bog je po besedi svojega veličastva vse ustvaril, in po tej isti besedi lahko vse tudi izniči.«

17 Prim. Sveti Avguštin, *Izpovedi*, 11. knjiga, št. 6.

18 Paul Claudel, *Vers d'exil*.

nja vreden pesnik, ki opeva milosti, ki jih je Stvarnik raztrosil nad vse stvarstvo:

Prelesti je tisoč razsipal,
Ko naglo je šel skozi gaje,
Da jih je le pogledal,
Da le obličje je dvignil,
Lepota jih vse je odela.¹⁹

Prehod od sveta k Bogu stalno zagotavlja dvojna dialektika.²⁰ Ena je dialektika zanikanja, druga dialektika gradnje. Prva je zatiralna, druga napredna.²¹ Prva zavrača in razdira, druga obdaja in dviguje.²² Njuni gibanji se prepletata in nikdar ne moreta biti drugo brez drugega.²³ Nikdar ne moremo izbrati le ene ali druge in nobena nikdar popolnoma ne dokonča svoje naloge. Če se jima ne odpovemo, nobena mistična lestev ne pride do konca. Duša, ki išče Boga, prehodi celoten krog stvarjenja, od materije do čistega duha, od utripov veselja do teka zgodovine, vendar jo na vsaki stopnji njenega dvigovanja čaka vrsta zavrnitev, kajti bitja, ki jih sprašuje, ji vsakokrat odgovarjajo: »Mi nismo Bog, ki ga iščeš.«²⁴

Boga ni mogoče resnično misliti ne spoznati brez nekega *sursum*, ki ga ne more spodbuditi noben dokaz. Zato je neverniku pomembneje odpirati oči kot dokazovati Boga. Zagovorništvo je pričevanju to, kar je pridiga primeru.

19 Sveti Janez od Križa, *Vzpon na goro Karmel*, slovenski prevod Breda Cigoj - Leben, Družina, 2001, 1. knjiga, 4. poglavje, str. 47: »Vsaka bit ustvarjenih stvari je v primerjavi z neskončno Božjo bitjo nič; zato je tudi duša, ki v ustvarjeno polaga svojo ljubezen, pred Bogom nič in še manj kot nič.« *Duhovna pesem*, 5. kitica (slovenski prevod Breda Cigoj-Leben, Družina, Ljubljana, 1991, 5. kitica, str. 66).

20 V skladu s to dvojno dialektiko ločimo dve duhovni poti: po znamenjih in izven znamenj. Kakor dve dialektiki sta ti dve duhovni poti prej združeni kot ločeni. Vendar pa enkrat prevladuje ena, drugič druga. Opisal ju je p. Jules Monchanin, *De l'esthétique à la mystique* (1955), str. 105–112.

21 Prim. Sveti Avguštin, *De vera religione*, 29. poglavje, št. 52.

22 Sveti Anselm, *Proslogion*, 14. poglavje: »An invenisti, anima mea, quod quaerebas? Quaerebas Deum, invenisti eum esse quiddam summum omnium, quo nihil melius cogitari potest« (*P. L.*, 158, 234 D). O »anagoških posredovanjih«, ki jih je uporabljal Rihard od Svetega Viktorja: G. Dumeige, v: *Dictionnaire de Spiritualité*, fasc. 18-19 (1954), col. 326.

23 »Medtem ko je med začetno kontemplacijo duša na najvišji stopnji pripisovala Bogu to, kar je našla dobrega pri ustvarjenih bitjih, pa od sedaj naprej skuša vse to izločiti kot občeznano, nezadostno za izražanje Božje popolnosti in motriti Boga v temi nevednosti / ... /.«

Prim. Gustave Thibon, *Nietzsche ou le déclin de l'esprit*, str. 279: »Da bi odkrili globoko simboliko čutnega sveta, je potrebno prečkati vse puščave zanikanja.«

24 *Izpovedi*, 10. knjiga, 6. poglavje, št. 9 (*P. L.*, 32, 783). Prim. *Sermo* 53, št. 12 in 14.

Dovolj je ozka reža strelne line v najdebelejšem zidu najtemnejše ječe, da izpriča sonce. Tako je v tem težkem in zamegljenem svetu dovolj le bežno srečanje s svetnikom, da nam izpriča Boga.

Ko ponoči pomislim na nekatere lepe trenutke, v katerih se mi je resnica mojega potrjevanja pokazala v izkušnji, me spomin ne vara, ker ni spomin na neko prijetno občutje, ampak je spomin na zaznano vrednoto. Ni spomin na izpolnitev neke vrednote, katere merilo sem nosil sam v sebi, ampak je spomin na novo odkrito bivanje, ki vključuje, ureja in sodi vse človeške vrednote.

Rekli so mi, da je siv pokrov na nebu le tenka zavesa oblakov in da se za njimi skriva sonce. Postregli so mi z domiselnimi in celo prepričljivimi dokazi. To je pojasnilo veliko stvari in lep izračun je bil točen. Moj razum ni mogel oporekati. A njegovo gibanje se ni ustavilo. Moj duh je ostal zmeden. Nekega dne se je pretrgal oblak in videl sem, kako se je prikazalo sonce. Njega samega nisem mogel zreti, a njegovi žarki so me zadeli. Ožarili so moj obraz.²⁵ Odslej mi preizkušnja ne pomeni več pohujšanja. Nebo je znova neprosojno zaradi oblaka, vendar zaradi njega ne morem več dvomiti v sonce.

Morda, če se ujamem v mreže razumnežev, bo dovolj, da srečam človeka, pred katerim se je oblak zares pretrgal. Morda bo dovolj, če bom videl nekoga, ki je videl, in bom verjel njegovemu pričevanju. Kajti to je čudo, ki se ponavlja vedno znova, iz generacije v generacijo in premaguje vse predsodke in nasprotne previdnosti. Zaradi njega raznese vse trdnjave kritike in zanikanja. Takšno pričevanje je drugačno od vseh pričevanj, ki jih srečamo v vsakdanjem življenju. Skozi njegovo pričevanje, skozi človeka, ki je videl, resnično vidim ali vsaj slutim, kar je videl. Zven njegovega glasu v meni prebudi odmev. Moja noč ostaja noč, vendar je razsvetljena. Kar je psalmist govoril Bogu, to lahko rečem »Božjemu možu«: *in lumine tuo videbimus lumen*.

Svetniki so učinkoviti pričevalci Boga v naši sredi.²⁶

25 Prim. sveti Janez od Križa, *Cantique spirituel*, 14. poglavje, št. 20: »/ ... / kakor tisti, ki spi, po dolgem spancu odpre oči in zagleda nadejano svetlobo.«

26 Glej Léonce de Grandmaison, DJ, *La religion personnelle*, str. 177–179, in lep članek Gabriela le Maitra, v *Etudes*, september 1950, str. 216–226: *Choisir l'espoir*.

Dr. Igor Škamperle,
sociolog kulture in pisatelj

Človeštvo je osamljeno
na tej Zemlji, kljub
zaneseni mobilizaciji

Igor Škamperle (1962), po rodu Tržačan, predava na ljubljanski filozofski fakulteti, kjer je diplomiral iz primerjalne književnosti in sociologije kulture, magistriral na temo družbenih in kulturnih sprememb v renesansi in doktoriral iz kozmoloških inovacij v misli Giordana Bruna. Študijsko se je izpopolnjeval v Perugii, Firencah in Benetkah. V pogovoru je beseda tekla o njegovih dveh leposlovnih delih *Sneg na zlati veji* (1992) in *Kraljeva hči* (1997) ter zbirki esejev *Endimionove sanje* (2013), s katero je bil nominiran za Rožančevo nagrado. Pri pisanju esejev ga je navdihovalo zaupanje v človeka in v bogastvo, ki ga premore človekov ustvarjalni nagib; v zmožnost ustvarjati imaginativne svetove. Kritičen je do svojih kolegov sociologov zaradi ostre diskreditacije, ki jo doživljata tako narodna kultura s svojo zgodovino kakor tudi vse, kar je povezano s Cerkvijo na Slovenskem. Nad ideološko ekskluzivnostjo, ki vlada Sloveniji, je razočaran. »Predvsem zmagovalec, ki ga je legitimirala koalicija mednarodnega antifašizma, bi lahko bil po sedemdesetih letih dovolj pogumen in odkrit, da bi razumel in sprejel, zakaj se je njegov nasprotnik med vojno odločil za brezizhodno obrambo in sodelovanje z okupatorjem, v kar so ga revolucionarji sami potisnili.«

Spoznala sva se pri Slovencu, časniku, ki je prvič izšel na dan, ko je Slovenija postala neodvisna država. Kaj ti je pomenila tvoja prva zaposlitev?

K Slovencu me je skupaj s sodelavko Katarino Mahnič povabil zdaj upokojeni ravnatelj škofijske gimnazije Jože Mlakar. Urejali smo sobotno prilogo in ji dali ime *Sobotna branja*. Kako leto dni sem v skrajno zanimivih, intenzivnih tednih osamosvojitve pripravljaj članke, intervjuje, recenzije, predvsem na kulturne pa tudi družbene teme. Zelo lepa izkušnja, če govorim kot takratni novinar, pisec tudi občin kulturoloških prispevkov. Imel sem priložnost se izoblikovati, pridobiti veliko novega znanja in novinarskih veščin. Skoraj vsi sodelavci smo bili mladi, pred novimi izkušnjami, kar je delovnemu okolju dajalo posebno energijo. Ko sem se zaradi priložnosti odločil za akademsko kariero, delo na fakulteti, se je razkrilo, da se moje predstave glede novinarstva oziroma poglobitve medijske pluralizacije niso uresničile. Ob tem razočaranju, ki nekako še dandanes ne pomenja, sem vendar vesel, da nekateri kolegi iz tistih časov vztrajate v čedalje bolj degradiranem novinarstvu in dobro delate.

Si želel ostati v Ljubljani? Rojen si bil v Trstu. Si imel tudi kako drugo možnost?

Kot diplomirani sociolog kulture in primerjalne književnosti bi se lahko vključil v pedagoško delo na Tržaškem. Nekako bi se bil dolžan vrniti v Trst. Toda raje sem ostal sredi burnega, takrat za Slovenijo usodnega, zgodovinskega dogajanja. Močnejše me je nagovala dinamika osrednjega slovenskega prostora.

Kje so razlogi za tako zakrnel medijski pluralizem?

Zakaj se ni uresničila prava, tudi politična in nazor-ska demokratizacija? Najprej ne morem mimo naiv-

nosti podpornikov Demosa, njegove demokratične vlade, projekta osamosvojitve. Tudi sam sem verjel, da se bo, ne le politična, ampak tudi širša idejna in nazorska pluralizacija uveljavila kar sama od sebe. Zaradi naivnega zaupanja nismo upoštevali medijske, finančne in interesne moči kontinuitete starega režima. Ta je bila toliko bolj poudarjena zaradi notranje različnosti in konfliktov med strankami Demosa, med, kratko rečeno, krščanskodemokratsko in desnosredinsko liberalno usmeritvijo – kot se je pač oblikovala v tistem času.

Kakšni so obeti slovenskega žurnalizma? Zdaj najbrž nismo več naivni, a nam to kaj dosti ne pomaga.

Res nismo več naivni, še manj zaupljivi. (smeh) Kot rečeno, do demokratizacije in pluralizacije medijev ni prišlo. Imamo *Reporter*, *Demokracijo*, *Družino* s kakovostno mesečno prilogo *Slovenski čas*, vendar tedniki niti približno ne odtehtajo pomena dnevnega časopisa. Prevladujoča ideologija, kot rečemo sociologi, na Slovenskem v nasprotju z denimo Hrvaško in Srbijo, da ne omenjam Avstrije in Italije, ostaja enoznačna. Svetovni splet oziroma spletni mediji so gotovo pridobitev, ki je ne gre zanemariti. Vendar ta izredno široka mreža vsakršnih informacij bralce spravlja v skoraj nepremagljivo zadrego. Ni meril izbora, splet ne vrednoti. Dostopnost informacij je absolutno dobrodošla, vendar človek potrebuje izostrena merila, s katerimi lahko vsebinsko kakovostno izbira in vrednoti. Ta merila so danes so v rokah kapitala oziroma korporacij in drugih močnih interesnih skupin. Pri nas in v svetu.

Je z idejnim pluralizmom kaj bolje v akademskem svetu, natančneje na tvojem področju sociologije kulture in religije?

Načela sva široko temo spontane ideologije znanstvenikov. Ta deluje tudi v naravoslovju, čeprav je tam manj zaznavna. Družboslovje je že po naravi predmet poželenja takšne ali drugačne ideologizacije. Kot strokovnjaki, ljudje intelektualne kulture in drže, vendarle stremimo, kolikor je to mogoče, k refleksiji lastne drže, svojih vrednot in idejnih izbir. Te so velikokrat subjektivne, tudi pri strokovnjaku, zato se je tega treba zavedati in se o svoji idejni drži spraševati, ko nastopamo javno. Skeptičnost je edini način, s katerim se približamo objektivnosti svojih pogledov, mnenj, analiz, ocen in pisanja. Na »svojem« področju sociologije oziroma sociologije kulture sem, predvsem ko gre za slovenski intelektualni prostor, kritičen in nad mnogimi kolegi tudi razočaran. Premoremo nekaj dobrih strokovnjakov, ki objavljajo tehtne prispevke, v četrstoletnem obdobju po osamosvojitvi pa so me prav sociologi nemalokrat razočarali. Kjer pričakujemo objektivno analizo o zapletenih procesih tranzicije, mnogi, žal, nastopajo ostro ideološko in velikokrat sprto z zdravo pametjo. Prav tam, kjer pričakujemo vsaj do neke mere objektivno in strokovno pomoč pri odgovorih na vprašanja, kaj se dogaja z družbeno dinamiko, ki je danes postala zelo zapletena, z neenakostjo in razzslojevanjem, z oblikovanjem identitet in novimi zadregami demokracije, naša veda o družbi obnavlja Marxovo kritiko kapitalizma in upravlja s tabelami, da bi zbudila vtis »znanstvenosti«. Do slovenske države nima konstruktivnega odnosa, raje izraža nostalgijo po Titovi Jugoslaviji. Svoje nacionalne državnosti noče vzeti resno v obzir in verodostojno analizirati vzroke za njene razvojne težave. Ostra diskreditacija, ki sta jo doživela tako narodna kultura s svojo zgodovino kakor tudi vse, kar je povezano z religijo in Cerkvijo na Slovenskem, dejansko bibe v oči in je po moje znak določene družboslovne patologije, ki vlada pri nas. Priče smo razcvetu razprav o tematsko omejenih temah – feminizmu, vprašanje Romov, begunci in podobno. Vse to je treba vzeti v obzir, ne sme pa manjkati celovita slika dogajanja v slovenski družbi in sodobnem razvitem svetu. Študentom ne dajemo realne kritične slike o bližnji preteklosti in vpogleda v pluse in minuse procesa tranzicije. Žal o tem ne znamo povedati kaj pametnega. Se pa lahko hvalimo, da sta Slavoj Žižek in Tomaž Mastnak postala svetovna ikona ter prostovoljni izseljenec.

V spominu mi je ostal tvoj zapis v reviji Tretji dan, v katerem si razkril skoraj že tesnobna občutja ob svojem nastopu na sociološkem srečanju. Kaj te je zmotilo?

Znotraj sociološkega društva imamo religiološko sekcijo. Kot si lahko mislimo, je najhujši trn v peti pri družboslovcih krščanska religija oziroma Cerkev – Katoliška cerkev na Slovenskem, seveda. Razumem raziskovalno kritičnost, uprto nanjo, saj je ne nazadnje verska skupnost z največ vpliva v družbi. Prav zato

bi pričakoval manj apriornih ideoloških vrednostnih sodb, polnih predsodkov, že kar jeze ali celo gneva pri nekaterih, ki se s tem strokovno ukvarjajo, ter več relevantne, smiselne in strokovno utemeljene obravnave. Na shodu religiološke sekcije se je usul pravi plaz napadov izključno na versko ustanovo, ki ji med religijami na Slovenskem večinsko pripadamo. Podvomil sem, ali je na takšnih srečanjih sploh še smiselno nastopati. Tega mi je žal, saj gre za pomembno temo in za vpliv oseb, ki se z religijo ukvarjajo raziskovalno in pedagoško. Ne vidim težav v tem, da se univerzitetni profesor sociologije religije navdušuje nad hinduizmom, niti, da kot vodja Urada za verske skupnosti javno zagovarja ustanovitev »Čezvesoljske zombi cerkve blaženega zvonjenja«, ki je potekala na velikem odru v Cankarjevem domu v Ljubljani. To razumem. Vsaka religija ima v sebi nekaj eksotike. Čudim pa se in me tudi zmoti, da se na strokovnem simpoziju kolegi in kolegice zaganjajo v stavke, ki jih lahko preberemo v verskem tisku ali cerkvenih oznanilih, kakor da bi šlo za nedopustno ideologizacijo slovenske družbe. Včasih res ne vem, v katerem živalskem vrtu živimo.

Drago Ocvirk, nekdanji profesor na teološki fakulteti, meni, da smo v nasprotju s preteklim enoumjem zdaj sicer v stanju, ko se formalno dopuščata živeti drugače mislečim in alternativnim rešitvam, vendar se naredi vse, da to ne pride v javnost. Na trgu idej je ena sama, druge nimajo stojnice. Enoumje, odeto v plašč demokratičnosti.

Spominja me na pisanje cerkvenega očeta sv. Avguščina v zgodnji dobi krščanstva (4. stoletje). Ob svojem sprejetju krščanske vere je napisal tudi knjigo *Proti akademikom* (v slovenščino prevedel Primož Simoniti, Slovenska matica, 2006). Strnjeno lahko rečemo, da navidezna akademska liberalna drža zagovarja možnost obstoja mnogih nazorskih izbir in parcialnih resnic, ob predpostavki, da je ta naša drža edino pravilna in o njej ni moč dvomiti. Skratka: vi kar mislite, vsak malo po svoje, ne morete pa dvomiti o moji drži, ki druge načelno dopuščata in je zato – navidezno – edina demokratična in pravilna. Tega protislovja, ki po analogiji velja tudi za sodobno družbo, se je Avguštin dobro zavedal.

Ideološko enoumje, ki prevladuje tudi znotraj strokovnih krogov družboslovcev, nam daje vedeti: dopuščamo vse ideje, a le naša pozicija je edina prava in upoštevanja vredna. Navidezna pluralizacija, brez pripravljenosti na resnično soočenje in priznanje legitimnosti drugačnih izbir, kljub obilici besed o enakopravnosti ne dopuščata, da bi se razvila dejanska demokracija. Tudi znotraj lastne hiše je treba dopustiti drugačnost in se z njo soočiti. Žena vidi to, česar jaz morda ne vidim.

Leta 1992 je izšel tvoj romaneskni prvenec Sneg na zlati veji. Kakšne priprave so potrebne za vstop v steno in vstop v literaturo? Kako se ju lotiti?

Zanimiva primerjava: pisanje knjige in vstop v steno. Hm, kaj naj rečem. Malo se je treba pripraviti, se zavedati, v kaj se spuščáš. Ko gre za pisanje, najprej jezikovno, vsebinsko in tematsko. Dobro je imeti načrt, kam se odpravljáš, kaj bi rad dosegel in sporočil. Mogoče bi ti dve izkušnji primerjal z iniciacijskimi obredi. Ko vstopiš v steno ali daljše besedilo, ki ga ustvarjáš, zapustiš vsakdanji svet. Ko pišeš roman, kar traja nekaj mesecev, lahko leto ali več, se prestaviš v drugačno stanje bivanja. To je dragoceno in ustvarjalno obdobje, giblješ se v domišljijem oziroma posebnem stanju, ki te scela nagovarja. Pri tem doživljáš zgoščene trenutke spremenjenega stanja zavesti. To doživlja tako umetnik med ustvarjanjem kakor tudi človek v gorski steni. Srečuješ se z ovirami, ki so lahko ustvarjalne ovire pri pisanju, jih premaguješ, razrešuješ, skušáš nekaj smiselnega narediti, ustvariti, rešiti, povedati. Vse te »rešitve«, naj gre za iskanje pravega izraza, besede in stavka, za napisano misel ali pa za preplezano skalo po njenih razčlembah, te sicer vodijo po njihovi lastni logiki, toda vedno ima to neposredni stik s tvojo intimnostjo, so tako rekoč njeno neposredno udejanjenje, pa čeprav te hip zatem že zapustijo in jih nimaš več v živi posesti. Toda človek ima vtis, naj gre za dobro potezo pri slikanju, za konec poglavja v knjigi ali za preplezani zahtevni raztežaj vrvi v gorski steni, da je prišel v stik s trajno bitjo stvarstva. Takšnega stanja se ne da fiksirati in ga imeti v posesti, lahko ga le »obhajamo«, kakor lepo pravimo za krščansko obhajilo.

Z vrha stene se spustiš v dolino; ko končáš knjigo, sledi vrnitev. Kam? V običajni svet. Če si z izzivom dobro opravil, te navdaja občutek zadoščenja. Vrneš se drugačen. To je tretji korak iniciacije, ki ga poznajo tudi šamani – vrnitev v običajno stanje ljudi. Tudi to ni preprosta naloga. Toda na delu je – to je vloga umetnosti – transfiguracija, spremenitev realnosti in samega človeka, ustvarjalca, ki naj bi to moč in znanje posredoval drugim, v njihovo duhovno pomoč in zdravilo.

V romanu dvakrat omenjaš misel: »Sopotniki so pomembni.«

Naj jo še tretjič: sopotniki so v resnici pomembni! Lahko se ozremo naokrog, na to, kako Slovenci ustvarjamo politiko (smeh); pa od majhnih človeških izkušenj do širših, kolektivnih. Sopotniki so lahko povsem konkretni, osebnosti iz mesa in krvi, prijatelji, kolegi, osebe istega ali različnega ranga, šefi ali pomočniki. Ko govorimo o kulturi in umetnosti, so to lahko fiktivni avtorji, osebnosti preteklega časa, navzoči prek našega umevanja, zgledov, intelektualnih doživetij. S sopotniki, ki jim zaupaš, dosežeš več. Ne nazadnje lahko varno preplezaš steno. Poleg naštetega pa se lahko vprašamo,

kakšne družbene in kulturne osebnosti oziroma javne medijske »ikone« smo danes navajeni srečevati in sprejemati v kolektivni komunikaciji, ki nam ustvarja družbeni vsakdan. Te »ikone« niso le zvezdniške figure na svojem področju (film, gledališče, glasba, televizija, politika, priljubljene tedenske revije, šport), ampak imajo veliko moč vplivanja in sooblikovanja naših idej in vrednot. V preteklosti so v Evropi to vlogo opravljale figure svetnikov in svetnic, pa veliki literarni avtorji in umetniki, ki so pomenili srž nekega jezikovnega naroda. Vse to so bili neke vrste sopotniki, do katerih pa danes žal nimamo več odnosa. Mnoga slikarska dela, ki jih občudujemo v naših cerkvah, postajajo nema. Nadomestili so jih filmski in glasbeni zvezdniki, tudi družbene popikone, ki so pogosto sporne in spadajo v patologijo. A takšni »sopotniki« pritegnejo pozornost in so medijsko zanimivi!

Zdelo se je, da tvoj drugi roman Kraljeva hči napoveduje pisateljsko kariero. Kritiki ga niso spregledali, kot se dogaja zdaj, v času množične produkcije romanov, a tvoja pisateljska pot se je ustavila.

Prvi roman je avtobiografska povest o plezalnih izkušnjah, pa tudi roman odraščanja. Osebne izkušnje so predelane in postavljene v enovito pripoved. *Kraljeva hči*, moj drugi roman, je težji, tudi meni samemu se zdi zapleten, obremenjen z mnogimi podatki iz kulturne zgodovine 15. in 16. stoletja. Pisal sem ga dve ali tri leta, vzporedno s pripravami na doktorat, v katerem sem se ukvarjal s filozofijo narave v dobi renesanse. Nekaj mesecev sem bil intenzivnejši pisatelj, druge mesece raziskovalec. Roman se navezuje na takratne teme, alkimijo denimo, hkrati poteka v sodobnosti, zadeva novo evropsko politično geometrijo, v njem ne manjka niti ljubezenska zgodba. Ta je pomembna, po svoje ključna. Vse to me je nekako posrkalo. V besedilo sem vključil veliko strokovnih in zgodovinskih tem ter duhovne ideje avtorjev, zato je zgodba obtežena. Zanimivo se mi zdi, da se nekateri dogodki, predvsem družbene strukture – roman sem pisal sredi devetdesetih let – danes udejanjajo. V mislih imam prevlado Nemčije. Ker se roman odvija v Pragi, sem fantazijsko vključil tudi Nemčijo; državo, preveliko za Evropo in premajhno za svet. Danes spet, v dobri, pa tudi v bolj sumljivi obliki, na stari celine prevzema vlogo prvega glavarja.

Ena pripovedna plast romana zajema sodobni trenutek, ki je posredno političen, druga in pomembnejša pa je ljubezenska, prepletena s tem, kar sem tedaj intenzivno prebiral. Šestnajsto stoletje je začetek novega veka, ko se je dejansko spremenil stil mišljenja. Kar smo v devetdesetih letih dvajsetega stoletja doživljali tudi mi. Pozna renesansa, ko je v Pragi vladal habsburški cesar Rudolf II., kar sem opisoval v knjigi, je bila prav tako zelo zanimiv čas, ko se je v Evropi se-

stavljala nova družbena in kulturna šahovnica. Ni šlo le za konec srednjega veka in oblikovanje nove znanosti, ki je vpeljala eksperimentalno metodo in racionalni pristop, posebej pri preučevanju narave; šlo je tudi za iskanje ravnotežja, ki ga zahteva nova idejna paradigma, in za izbruh ekscesov, ki jih sprožijo takšni procesi. Takrat so bili na dnevnem redu upori kmetov, verske vojne in obsodbe čarovnic. Skozi te izkušnje se je rojevala novoveška Evropa. V romanu sem želel vnovič premisliti to nasprotje med razumom, imaginacijo in njunimi ekscesi. Zanimalo me je, kaj se je s prevlado racionalne znanosti morebiti zgubilo: na primer pojmi, ki jih približno označujemo kot empatija, sinergija in prenos povezovalnih moči. O tem je zanimivo knjigo napisal Ioan P. Couliano, ki sem ga odkril pozneje: *Eros in magija v renesansi*. Trdil je, da so imaginativne vede tistega obdobja (15. in 16. stoletje) predhodnice sodobne komunikologije, sociologije, delno tudi psihologije, medijskih študij in podobno, saj so raziskovale prenos moči in idejnega vplivanja na množico. To danes opravljajo različni mediji. Gre skratka za strategijo, kako obvladovati dinamiko ljudskih množic! Kako (po)ustvarjati njihove želje, jih nadzorovati in usmerjati! To me je zanimalo. Ugotavljam, da je danes to spet prvenstvena tema.

Zakaj je zastalo moje pisateljstvo? Namesto v pisateljsko kariero me je zaneslo, kot se lahko razbere iz povedanega, na spoznavno raziskovalno pot.

Kritiki so imeli kar nekaj težav z interpretacijo naslova Kraljeva hči. Hčere nikakor niso našli ...

Naslov je kajpada prisposoda, tako kot pri romanu *Sneg na zlati veji*. Gre za iskanje eliksirja, grala, kamna modrosti, panaceje, zdravila za vse, tistega predmeta želje, ki bo človeka obogatil, mu ohranjal mladost, vitalnost in ustvarjalnost. V resnici gre za samo željo. Danes bi dejal, potem ko sem ta roman napisal in oddal od sebe, da gre v resnici za iskanje smisla. Prav tu se danes kaže problem, ko smo na religioznem in umetniškem področju priča krizi, izgubi tistega, kar človeka presega, a mu hkrati prav zato daje smisel bivanja. Govorimo o nihilizmu. Številke, denar in kozmetični preparati so za podelitev smisla človekovi eksistenci premalo.

Pater Pavle Jakob, moj sogovornik v zadnjem Zvonu, je prepričan, da simbolna govorica, prisposode v poeziji sežejo miselno tudi tja, kjer teološka pojmovna govorica odpove. Naj torej še nekoliko povrtam. Zakaj torej raje razprave in eseji o oblikah imaginacije in simbolnih tvorbah, kot si podnaslovlil knjigo Endimionovo sanje, in ne literatura sama?

Menim, da sta si obe obliki izražanja, racionalna in znanstvena na eni ter umetniška, poetična, intuitivna oblika na drugi strani – komplementarni. Ni ena boljša od druge, sta le drugačni, morali bi sodelovati, tako v

osebnem življenju posameznika kot v skupnosti. Sobivali naj bi druga ob drugi, se podpirali in dopolnjevali. Ko govorimo o ljubezni in lepoti, kot ju čuti človek, nam je racionalna pot včasih v pomoč, ko pravimo, da vera potrebuje oporo razuma: *fides quaerens intellectum*. A to ni vse. Polje racionalnosti moramo znati razširiti, kar je bil naslov mednarodnega simpozija v Rimu, ki ga je pred nekaj leti, za časa Benedikta XVI., organiziral rimski vikariat. Prav najvišjim pojmom, kot so Bog, lepota, ljubezen, se najlažje približamo s prisposodo oziroma prek poetičnega in umetniškega jezika. To je znano že od Platona. Ko želi govoriti o najvišjih stvarih, vpelje mitsko prisposodo. Kaj je duša? O tem lahko razpravljamo do onemoglosti. Lažje bo, če rečemo, da je duša, kakor bi bila ... In ponudimo prisposodo. Duša je kakor voz, ki ga vodijo dva konja, bel in črn, ter kočijaž. To so strast, občutljivost in razum. Tako se najvišjim pojmom lažje približamo.

Za roman Kraljeva hči sem nekje prebral, da je profesorski. Približuje se Ecovi koncepciji romana. Je šlo pri tvojem pisanju za zavestno uporabo principov postmodernističnega pisanja?

Nedvomno. Umberta Eca sem bral z zanimanjem, predvsem *Ime rože*. Moje generacije študentov v poznih osemdesetih letih se je postmodernizem močno dotaknil. Študentje in umetniško literarna področja so izstopili iz modernističnega, akcijskega zagona. Postmodernizem je vnovič ovrednotil heterogenost zgodovine, pluralnost stilov in idej. Presegel je uporniško akcijo moderne, dobili smo kolaž, stapljanje različnih stilov in pristopov, kar mi je bilo takrat pisano na kožo. Postmodernizem se izteka, ker smo vstopili v novo paradigmo mišljenja. Zaznamuje ga planetarna kultura, ki še nima jasnih določil, v osemdesetih in devetdesetih letih, tja do leta 2000, pa je bila izkušnja postmodernizma, vsaj za literaturo, pomembna – in seveda tudi zame.

Eco me je nagovoril zaradi svoje široke izobrazbe. Na plan mu je uspelo pripeljati nov pogled na zgodovino. Na tej točki mi je bil blizu, zato sem tudi sam posegel po njej. Privlačila me je tudi poudarjena konspirativnost njegovih zgodb. Še danes ne vem, koliko se iz tega norčuje, koliko pa želi med vrsticami sporočiti kaj resnejšega. S tem se inteligentno poigrava, težko ga je ujeti. Njegove zgodbe so konstrukcije, pa vendar ...

Kaj pa če je to vse res? Ostaniva torej še malo pri konspirativnosti. So te vabili v ložo?

(smeh) Čakal sem, da me bodo, pa se me očitno nekoliko bojijo ...! Če se kot sociolog vprašam o ciljnih združbah prostozidarjev, je to homogenizirati človeštvo, če se želimo izogniti konfliktom, novim vojnám, epidemijam in podobno. Vpeljati model strpnosti in tolerance. Toda zahodna demokracija tega sama ne

bo zmogla. Treba bo poiskati novo formulo, s civilizacijami, ki se čedalje bolj uveljavljajo, kot so Kitajska, Rusija, Latinska Amerika, prebuja se tudi Afrika. Razvojna smer, ki zagotavlja mir na svetu, bi torej bila: homogenizirati prebivalstvo, preseči nacionalna nasprotja, omogočiti družbo strpnosti in uveljaviti razsvetljeno svetovno vlado. To pa je načrt prostozidarjev že tristo let. Nova tehnologija in veliki bazeni informacij, t. i. big data, bodo to morda pomagali uresničiti.

Nisi vključen med prostozidarje, si pa del, naj temu rečem, literarnega sistema, član novega upravnega odbora Slovenskega centra PEN. V strokovni komisiji za literarno nagrado Svetlobnica spodbujaš izvirno slovensko leposlovje. Kaj pogrešaš v sodobni umetnosti oziroma literaturi?

Prvo svetlobnico smo pred meseci že podelili. Umetnost naj bi s svojo govorico, literarno, likovno, arhitekturno, gledališko, glasbeno ... ustvarjala lepoto, nagovarjala ljudi, oblikovala nove prostore duha, spodbujala pozitivno domišljijo, hkrati pa prek tega pričala o resnici človeka in sveta. Resnico sveta in samega sebe človek vedno doživlja v konkretnem okolju. Čeprav smo danes vpeti v svetovni splet, imamo svoj dom, čutimo potrebo po pripadanju svoji skupnosti in domovini. Kot evropski ljudje pa želimo gojiti tudi možnost upanja, verovanja v nekaj, kar nam daje smisel in nas v najvišjem presega. Ali je to božje, ali gre za zaupanje v naravo ali kaj drugega, danes prepuščamo človeku. Pa vendar prav transcendenca človeka bogati, nas ohranja trezne, nas pomirja in nam daje smisel. Vse prevečkrat pogrešam tovrstne nagovore v sodobni umetnosti. Kakor bi se še vedno čutila podložna oblikovnemu, jezikovnemu in sploh vsakršnemu preigravanju, ne pa tistemu, kar je izvirna moč in zmožnost umetnosti: nagovarjanje človekove duše.

Če se še vrneva k esejem Endimionove sanje. Čudovito potovanje po naši preteklosti, iz katere vznika naša sedanjost, je zapisal kritik v Sodobnosti. Nič manj ni bil navdušen kritik Literature. Izpeljave, je zapisal, so suverene in prepričljive. Odlikujeta jih občudovanja vredno poznavanje kulturnozgodovinskih tradicij in zmožnost sinteze. Prešernoslovec akademik Boris Paternu zanje pravi, da so veliko delo. Če bi bilo napisano v italijanščini, bi šlo po svetu. Ni važno, če se strinjate z avtorjevo metafiziko ali ne, jedro knjige je neverjetno konstruktivno, dodaja.

S prevodom bi moje delo gotovo lažje stopilo ob bok drugim, podobnim. Nanj še nisem pomislil, čeprav pišem tudi v italijanščini, saj nastopam tudi v Italiji. Ob tako laskavih besedah eminentnega profesorja sem zelo počaščen, bil sem vesel pozitivnih kritik. Pri pisanju me je navdihovalo zaupanje v človeka in v bogastvo, ki ga premore človekov ustvarjalni nagib; v zmožnost ustvarjati imaginativne svetove. Prav to je

jedro moje knjige. To sem skušal opisati na izbranih primerih analize literature in mitov. Namesto strukturalistične interpretacije simbolov sem skušal razviti drugačen antropološki pristop.

Simbolne tvorbe, ki jih podajajo literatura, umetnost, religija in popularna kultura, lahko tipološko uvrstimo v tri temeljne modele. Ne glede na različnost kultur in civilizacij. Prva težnja simbolnega izražanja je navzgor, to so vertikalne linije, drevesa, zvoniki, stebri, žezla, meči, želja po višjem, preseči pritlehnost, se dvigniti, telesno in duhovno. Druga tipološka oblika teži navzdol, navznoter, vezana je na prebavni trakt in digestivno cev. V konkretnih oblikah so to skrinje, vrči, kripte v svetiščih, nasploh oblike notranjosti. Prva (vertikalna) forma nastopa bolj racionalno, teži k razlikovanju in s tem k ločevanju in hierarhiji. Nosilni vzvišen, distanciran pogled. Druga oblika sega v intimnost, namesto ločitve so zanjo značilni viskozno, mešanje, stapljanje, nerazlikovanje. Prva je logična, druga mistična. Tretja skupina zajema ritmično krožne simbolne forme, mozaične tvorbe, mandale, labirinte ... Ta je vezana na utrip srca in dihanje, je najbolj dinamična, spodbuja ples in je tudi zelo erotična. S tovrstno analizo sem se skušal približati nekaterim izbranim temam iz svetovne kulturne zgodovine.

Kako bi lahko akademika potolažili glede njegove pripombe o metafiziki?

Mislím, da ga ni treba. Ali metafiziki, presežnemu, tistemu onkraj snovnega sveta, damo neko ime ali ne, je odvisno od človeka. Ali za tem imenom vidimo Boga stvarnika, je človekova izbira, del njegove kulture, vzgoje in vere.

Če so simboli in miti trajni, nenadomestljivi, čeprav so nastali zgodovinsko, se večno vračajo in učinkujejo nadzgodovinsko, kaj prinaša oziroma odnaša sekularizacija? Tudi demitologizacija? Ali pa je mit kar sekularizacija sama? Mit seveda v običajnem slabšalnem pomenu.

O tem je pisal in še vedno piše italijanski avtor Umberto Galimberti, ki je bil poročen s Slovenko iz Gorice. Dve njegovi knjigi imamo tudi v slovenščini, *Grozljivi gost: nihilizem in mladi* in *Miti našega časa* (Modrijan, 2011). Mladost, sreča, trg, tehnika, moda, globalizacija ... so sodobni miti. Profesor, ki je dvakrat nastopil tudi v Ljubljani, je zelo kritičen zaradi brisanja relevantnosti sporočil mitov, da religij niti ne omenjam. Področja duha, ki so človeka stoletja nagovarjala, ga spodbujala pri oblikovanju lastne identitete in mu nudila upanje, danes puščamo za seboj, kakor bi bila brez vrednosti. Nekako lakonično in resignirano spremljamo, kako se naša ladja človeštva, predvsem evropska civilizacija, potaplja v širokem morju. Ker je voda dokaj zmerna, se delamo, da nas nič ne skrbi. Ne znamo ustvarjalno ukrepati, dokler je čas.

Jacques Attali je v *Kratki zgodovini prihodnosti* (Pariz, 2006) predvidel dva črna scenarija. Po prvem nas čaka svetovni spopad in konec človeštva, po drugem človeka v propad pelje pomehkuženost, realni svet pa nam bodo nadomestili stroji. Tudi ta pot vodi h koncu človeka. Po optimističnem scenariju pa se bo v »vodnarjevi« dobi človek duhovno razvil, postal bo eterično bitje in dosegel svetovno harmonijo. Avtor trdi, da se najbrž ne bo uresničil nobeden od teh scenarijev in nas čaka nekakšna mešanica vseh treh. Kakor koli že, prepričan sem, da doživljamo radikalno preobrazbo človeštva in da so pred nami zelo sporne oblike bivanja, ki vodijo v posthumano dobo. Soočeni smo z globoko transformacijo samorazumevanja človeka, kaj bo prinesla prihodnost, pa ne vemo. Prav zato bi morali že zdaj – kakor Odisej na plovbi mimo siren, o katerem sem pisal v svojih esejih – predvideti stvari in pametno ukrepati že zdaj. To seveda velja tudi za naš slovenski jezik in kulturo.

Lani si pri svetem Jožefu nad Celjem predaval o socioloških vidikih sprave. Za nami je vrsta takšnih ali drugačnih dogodkov, s katerimi smo zaznamovali 70. obletnico konca druge svetovne vojne. Si razočaran?

Sem. Nedvomno je bila obletnica konca druge svetovne vojne priložnost za premislek! Ob proslavitvi zmage nad fašizmom in nacizmom, ki je Evropi prinesla demokratični razvoj v drugi polovici 20. stoletja in slovenskemu narodu omogočila in zagotovila njegov obstanek, bi se lahko odkrito soočili s temnimi stranmi, ki so povezane z revolucijo na Slovenskem v času druge vojne in po njej. Slovenci, od okupatorja zasedeni in ponižani, so morali plačati strašanski davek tudi zaradi nasilne ideološke revolucije svojih lastnih ljudi. O tem se še vedno ne znamo pogovarjati. Razočaran sem nad ideološko ekskluzivnostjo, ki vlada v Sloveniji, nad odsotnostjo razmisleka in nezmožnostjo zmagovite, vladajoče komunistične strani in njenih naslednikov, da bi kritično spregovorili in priznali, kaj se je res dogajalo, od vosovskih umorov do strahotnih zločinov maja in junija 1945. S priznanjem bi s svoje strani pomagali k ovrednotenju slovenskega upornega duha proti okupatorju. Idealistično mislim, da bi s tem morda lahko ločili narodnega duha NOB od nasilne in zločinske revolucije. Tudi drugi strani bi s tem dali legitimnost in priznanje, da se je v zelo težkih razmerah odločila braniti svoj nazor, najprej svoje vasi in življenje, nato pa je oblikovala domobransko vojaško formacijo. Glavni kolovodje revolucije, narodni heroji, Tito, Kidrič, Kardelj, Maček, Ribičič in drugi, so bili revolucionarji in tudi krvniki.

Njihovi privrženci se sklicujejo na to, da druga stran v spopadu noče priznati zločina izdaje.

Razmere med vojno in revolucijo so bile izredno kompleksne. Več razlogov vidim, zakaj do pomiritve, kot se izražajo v zvezi borcev, ne pride. Narodne sprave ne razumem v poenotenju, da partizani oziroma komunisti prevzamejo stališča domobrancev oziroma protikomunistov. Ne! Tega nihče ne more zahtevati, niti ne pričakuje. Prav tako verni katoliški človek ne bo nikdar sprejel boljševidične revolucionarne ideje. To ni sprava. Sprava pomeni, da razumem legitimnost tvoje države in odločitve, čeprav sem se sam odločil drugače. Da si verjel v boljše človeštvo in privolil v revolucijo, ki zahteva tudi žrtve, in da so poveljniki NOB zaradi tega zagrešili številne zločine. In, na drugi strani, da razumeš moje domobransko stališče, ko sem se znašel v položaju ogroženosti s tvoje strani in sem bil v težki notranji stiski pripravljen od Italijanov, nato pa od Nemcev vzeti orožje in braniti tisto, za kar sem čutil, da sem dolžan. Sprava naj bi pomenila, da smo pripravljeni priznati legitimnost drugemu stališču, pa čeprav je bilo to v širšem okviru zgrešeno. To pri nas ne gre.

Zakaj ne?

Komunizem z revolucionarno ihto je bil domač proizvod. Kolega zgodovinar Božo Repe je o tem napisal knjigo z zgornjim naslovom *Rdeča Slovenija* (Sophia, 2003). Letos je izšel tehten zbornik razprav, ki ga je uredil dr. Lovro Šturm, *O vzponu komunizma na Slovenskem*. To je prvi razlog. V povojnem obdobju se je duh revolucije, prek medijev, šol in vzgoje, ohranil in se prenesel v podobe socializma »s človeškim obrazom« ter s tem dobil domačo obliko. S številnimi materialnimi privilegiji se je ohranil do danes. Cerkev, ki je bila ob redkih meščanih in podjetnikih edini relevantni nasprotnik revolucije, pa so vsilili nalepko narodnega izdajstva. Drugi razlog je obsežnost nasilja, zlasti takoj po vojni. Slovenska pokrajina je kontaminirana s prikritimi morišči in grobišči, če parafraziram avstrijskega pisatelja in publicista Martina Pollacka, avtorja esejev *Kontaminirane pokrajine*. Veliko je ran in prav toliko zanikanja. Jože Mlakar je v *Slovenskem času* napisal dober članek, kako nam o teh hudih časih in dogajanju očetje in matere, ki so bili njegove žrtve ali pasivni spremljevalci, niso hoteli govoriti. Bilo je toliko nasilja, da so o njem raje molčali. Tako ravnamo še danes. Naslednji razlog je interesna povezanost, ne le politike, temveč predvsem podjetniške sfere, moč povsem konkretnih interesnih skupin, lobijev, tranzicijskega državnega gospodarstva, pravne sfere, medijev in tudi velikega dela izobražencev in šolstva. Na začetku pogovora sva se spominjala časov pri *Slovincu* ob osamosvojitvi, ko se nismo zavedali obstoja kontinuitete in se vedli, kot da je starega sveta za vedno konec. To naj bi bilo razumljivo vsem! A ni bilo tako. Četrtri dejavnik, zakaj na Slovenskem ne pride do sprave in pomi-

ritve ideoloških strani, pa po moje leži v dejstvu, da je ob koncu druge svetovne vojne, prav zaradi partizanov in komunistov, Slovenija ozemeljsko pridobila Primorsko, od Bovca do Kopra in dela severne Istre. Partizanska zmaga je kljub strašnemu nasilju vendarle prinesla tudi te pridobitve. To moramo vsi priznati. Zaradi tega pri nas vztraja pravi partizanski mit NOB, ki ga v drugih delih Jugoslavije ni več. Slovenski človek se je zaradi tega znašel v svojevrstni zadregi, ko mora priznati, da so bili ljudje, ki so za državo pridobili pomembne dele narodnega ozemlja, hkrati izvajalci krvave boljševistične revolucije. Svojo oblast so ohranjali do konca. To nam je težko priznati. Res je, da moramo gledati v skupno prihodnost, kljub temu je odkrit in suveren pogled na preteklost pomemben, ker nas pomirja v naši sedanosti.

Lahko spomenik žrtvam vseh vojn na južnem delu Kongresnega trga pripomore k temu, da bosta ta zadrega in molk manjša?

Vidimo, da je prostor, na katerem naj bi stal spomenik, predmet izživljanja in provokacij. Kar razočaran sem nad slovenskim človekom. Ob vsem njegovem opevanem uporništvu in herojstvu, tudi naših revolucionarjev. Kakšna omejenost vztraja pri naših ljudeh! Tega si kot tržaški Slovenec nisem mislil in sem žalosten. Da tudi tisti, ki smo rojeni po vojni in z njo neposredno nimamo nič, nismo pripravljeni sprejeti tedanjega narodnega idejnega spopada, ga razumeti ali vsaj priznati!

Tudi nekatere javnomnenjske ankete kažejo na resne zadrege slovenskega človeka pri soočenju s preteklostjo in zločini. Denimo raziskave Igorja Bahovca. Kaj meniš o zasnovi in sporočilnosti spomenika, ki naj bi bil postavljen? Dva stebra, povezana s skupnim temeljem, naj bi izražala enotnost v dvojnosti. Prepričljiva simbolnost?

Nagovor simbola je lahko močnejši, kakor je zgolj deklarativna izpoved. Arhitekturna stvaritev pa lahko le bolj ali manj učinkovito nakaže, za kaj ji gre. Mislim pa, da bo do sprave in pomiritve obeh strani, preprosto in neposredno rečeno med partizani in domobranci oziroma njunimi mlajšimi zagovorniki, moralo priti. Ob vzajemnem priznavanju resnice dogodkov. Če tega ne bo, bomo Slovenci še naprej izgubljali legitimnost kot narod, svojo moč in vitalnost kot družbeni korpus. Spravni proces vključuje večjo idejno občutljivost in spreminjanje stilov mišljenja. Zato smo odgo-

vorni vsi: od staršev, učiteljev, profesorjev do medijev. Predsednik republike Borut Pahor je dal dober zgled, ko je v Veliki Karlovi pri Velikih Laščah govoril pred novim spomenikom, na katerem so zapisana imena padlih domobrancev in partizanov. Žal so se nanj prav z »njegove« strani usuli očitki, da povzroča razdor. Nastopil je tudi v Rovtah, kjer je bila pred dvema letoma navzočnost navadnega vojaškega kaplana še sporna. Občutljivost se morda povečuje. Vsi so padli za domovino, vsak s svojim prepričanjem, s svojo dolžnostjo, ki jo je čutil, da jo mora izpolniti. Predvsem zmagovalec, ki ga je legitimirala koalicija mednarodnega antifašizma, bi lahko bil po sedemdesetih letih dovolj pogumen in odkrit, da bi razumel in sprejel, zakaj se je njegov nasprotnik med vojno odločil za brezizhodno obrambo in sodelovanje z okupatorjem, v kar so ga revolucionarji sami potisnili.

Upaš, si dejal, da boš imel priložnost še kaj napisati. Kaj snuješ?

Rad bi dokončal svojo drugo knjigo razprav in esejev, tokrat o področju, ki sem ga v zadnjih desetih letih zavzeto raziskoval, to je kultura renesanse in v njenem okviru razmah idej hermetičnega izročila, s poudarkom na treh sklopih. To so dostojanstvo človeka, kraljestvo narave ter stremljenje po doseganju božanskega vira in človekova deifikacija. Mislim, da so te ideje tudi danes zanimive. Čeprav živimo v dobi globalne povezanosti – zadnjič sem bral, da je Facebook v enem dnevu obiskala milijarda prebivalcev – se po drugi strani mnogi počutijo osamljene. Za človeštvo nasploh se zdi, da je osamljeno na tej Zemlji, kljub zaneseni mobilizaciji, ki nas vse prežema. Duhovni nauki, s katerimi se istovetim, pa trdijo, da človek v tem vesolju ni sam in nekdo ve zanj, tudi če skromno živi v svoji izbi. O tem bi rad še kaj pisal.

Boš objavil tudi kak del dnevnika, ki ga, kot si povedal za Sodobnost, pišeš od dvanajstega leta?

Pišem dnevnik, a to je bolj osebne narave, kot oblika pisave in refleksije doživete stvarnosti, s katerima vzpostavljamo primerno distanco do sprotnega čustvenega dogajanja. Mislim, da šele odmaknjen pogled in razmislek omogočata razumevanje in s tem tudi celostno doživetje obstoja. Takšna pisava hkrati človeka pomirja. A to je, kot rečeno, le za osebno rabo.

Pogovarjal se je **Ivan Puc**

Jože Snoj

Mrak v luči

Zupetov »Križev pot« – freske v kapelicah k cerkvi Svetega križa na Gradišču pri Vipavi, kakor jih je v knjižni izdaji posredovala založba Math – me nagovarja na dveh ravneh, na spominski in teološki.

Spomin mi kliče pred oči Ivana Mraka – spominu nanj in njegovo ženo Karlo Bulovčevo ga je v knjigi posvetil sam freskant –, teološka pa na pojem absurd križa, kot ga je ubesedil drugi vatikanski koncil v prvih šestdesetih letih prejšnjega stoletja pod, po mojem prepričanju, epohalno prelomnim pontifikatom Janeza XXIII.

O freskah Krištofa Zupeta – v Christophorosa, Nosilca/Prinašalca Kristusa, ga je iz Frančiška Asiškega prekrstil Mrak, njegov ‚duhovni oče‘, menda že ob prvem srečanju – v prvi navdihujoči in seveda podvojeni laični sapi – ne likovnik ne teolog nisem – samo tole:

so slogovno koherenten izraz v miselne, čustvene in predvsem videnjske globine dozorelega umetnika, ki zavrača akademizem in se prepušča spontanim deformacijam, te pa nikakor niso bolezenske, ampak oblikovno-izpovedno ukročeno bolečinske.

Postava Križanega jih od postaje do postaje doživlja v različnih, na prvi pogled včasih popolnoma nasprotujočih si potezah obliča in drže.

In v opazovalcu se na videz upravičeno oglasi vprašanje: le kaj jih v en lik veže, te pregajžlane, opljuvane, zbrcane, zmaličene etc. etc. uboge kristuše.

In tako vse do trinajste postaje, ko umrlega Jezusa snamejo s križa in se znajde v naročju matere Marije:

telo uplahlo in uvelo, z bledico gole stene in s profilom, nezmotljivo individualiziranim profilom Ivana Mraka!!!

Notranja vez Zupetovih Kristusov je potemtakem Ivan Mrak, dramatik, premišljevalec in pričevalec človeškega dejanja in nehanja predvsem v prelomnih, prevratnih in revolucijskih časih novodobne evropske grškorimsko-judovsko-krščanske civilizacije, karizmatično pričevalska in preroška osebnost predvojne, medvojne in povojne ljubljanske boheme.

On je v freskantovih mislih, srcu in na slikarski paleti, prežetih z globoko vernostjo, tisti kristusovsko odrešenjski lik, ki mu, obdan z gručico zvestih in tudi sam poosebljenje križevega pota življenjskih preizkušenj in tegob, pomaga skozi inferno tedenskega vsakdana v nedeljsko jutro poplačanega in poveličanega trpljenja.

In zdaj je čas, da v podkrepitev teh zapažanj po-

vem, da sem tega izjemnega človeka tudi sam osebno poznal – na začetku opazoval od strani, kasneje stopil z njim večkrat v stik in se imel pri tem priložnost v marsičem obogatiti z njegovo človeško in umetniško držo.

Bilo je konec novembra devetnajstotriinštiridesetega, ko sem se še ne desetleten znašel v Ljubljani na Rimski tri, v nasproti gostilne »Pri Mraku« stoječi in iz linije obuličnih stavb štrleči stari, sivi enonadstropnici. Sorodniki so nas nastanili v opuščeno pritlično trgovinico z rolojem tako čez vhodna vrata kot tudi prek izložbene šipe. S kavljastim drogom smo ju potem zjutraj dvigali in zvečer spuščali kot dve zarjaveli ropotajoči zastavi.

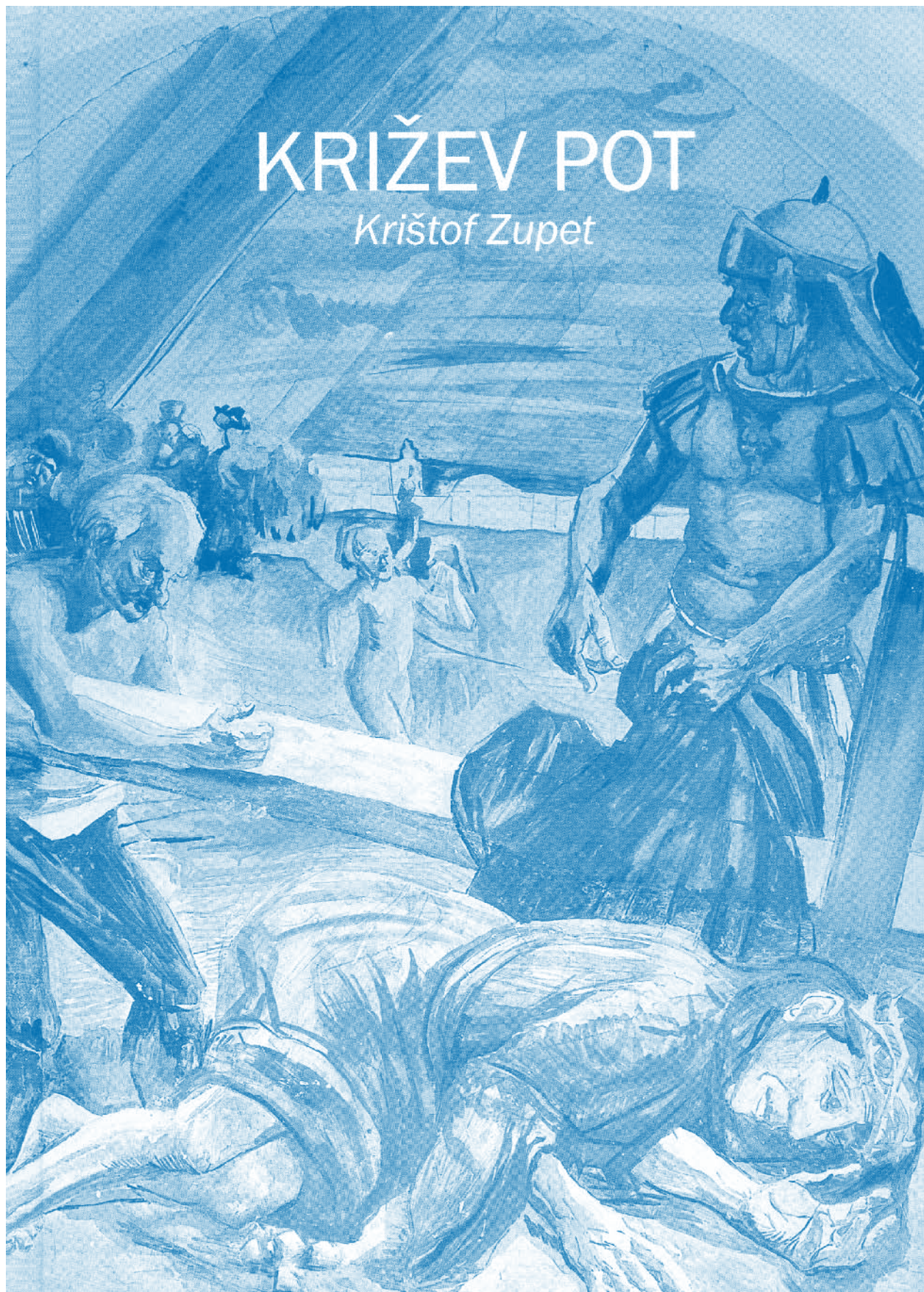
Moja družina je namreč že vdrugo doživela begunstvo. Prvič smo iz Maribora bežali pred nacisti, drugič iz Mokronoga pred komunisti, določneje zato, da se je oče ognil partizanski mobilizaciji, saj bi ga tam – kot toliko domoljubnih, a hkrati nezlomljivih kristjanov – zagotovo čakala taka ali drugačna smrt.

In sem – ves v vnovični depresiji zaradi vnovič spremenjenega okolja, v hrepenenju po naravi, pa četudi smrtonosnem prizorišču spopadov in bojov, pokopanih in nepokopanih mrtvecev, bombnih lijakov in nepričakovanih rafalov, ves v šolskem zaostanku, pa hkrati ves v knjigah in sanjarijah, ki so mi jih izvaljali Erjavec, Finžgar, Sienkiewicz, Haggard, pa Janez Jalen, ves in posebno s svojimi »Bobri«, pa celo kak Steinbeck z begunskimi »Sadovi jeze« – začel z očmi in koraki slediti človeku, ki je prihajal iz hiše nasproti naše stežaj čez cestišče.

Velik, upognjen, v petek in svetek v ponošenem oblečenem ali ogrnjenem plašču, s štrenami zane-marjenih las do ovratnika – nezgrešljivimi tudi na Zupetovi freski!!! –, z večno cigareto v ustih, našobljenih zoper kdove kaj v upadlem licu, je v velikanskih, sho-

KRIŽEV POT

Krištof Zupet

jenih in čolnasto privihanih čevlji stopal počasi, pol pretehtano in pol oprezno kot kak usločen vodni ptič čez močvaro, in ob njem je drobila ženskica kakor s platnic kake izdelane knjižice v kateri od starinarnic za Ljubljano tam okrog Tranče, kamor sem hodil občudovat na prodaj ponujane, pa meni nedosegljive tamburice, mandoline in ptičje kletke.

Suhcena suhcena, preščipnjena v pasu ko osa, v zvončasti krinolini in čevljicah s prepletom vezalk tja pod rob tega starinskega krila, v bluzi z naborki ali sukničju z oguljenim pelcem, z dolgim dolgim, večno kadečim se cigaretnim ustnikom v desnici – taka je bila v petek in svetek na pogled gospa, o kateri so mi povedali, da je Bulovčeva Karla in žena Ivana Mraka.

Povedali, da sta umetnika – on dramatik in ona klparka in slikarka.

In zdelo se mi je, kot da sta pravkar stopila iz kake Dickensove povesti in ne iz gostilne, nad katero sta stanovala, kjer sta torej prebivala za dvema oknom, za katerima so se drenjale mačke, in pred kateri so na polici, očitno posipani z revnimi in od ust pritriganimi krušnimi drobtinicami, priletavali golobi.

Posebno – in glasno gruleč – navsezgodaj, ko jih še niso plašile mačke za umazanimi stekli.

In zdela sta se mi kot dve tuji prikazni, o katerih nihče ne ve, kam sta namenjeni in kaj nameravata, čeprav vsem na obeh dan na dan brezbrizno ponosno nekam gresta in se od nekod vračata.

Pa tak lep fantek je bil, se še spomnim, je o Mraku rekla moja mama, ki je nekaj dekliških let preživela na Rimski tri pri svoji sèm priženjeni in ovdoveli teti, po pokojnem možu trgovki v trgovinici z moko, in je poznala tudi še njegove starše.

In zdaj pred našimi očmi stradata tadva reveža, je še nemočno zavzdihnila ženska usmiljena.

In v prvih povojnih letih ne z nami ne z Mrakom in njegovo Karlo ni bilo dosti boljše.

Bila in ostajala sta prezrta obstranca, okrog katerih pa so se počasi le začeli zbirati posamezniki posebne videza in ponašanja – Ivan Mrak jih je enkrat kaseje poimenoval *lučni bratje*.

Mrakova ‚zavračena‘ luč pa se je, tenja kopneč za tenjo, jela počasi odstirati tudi zame, čeprav se nisem – nisem pač človek kolektiva – nikoli pustil zvabiti med njegove učence in čeprav me je moja malomeščanska sestrična že med vojno dražila z vzdevkom *Mrak numara cvaj* ne le, ker sem že koval verze, ampak verjetno tudi zato, ker sem grdo maščobno bulo za levim ušesom kar dolgo zakrival z dolgimi mrakovskimi lasmi.

Prvo, kar me je pri njem prevzelo, je bila njegova – malo manj opazno seveda tudi Karlina – manifestativna neodvisnost, katero je plačeval – sta plačevala – z uboštvom in vsakršno družbeno izločenostjo.

In za začetek sem to Mrakovo nevsakdanje in sproti kaznovano individualistično ponašanje doživel na takrat najbolj vsakdanji in navaden način.

Bili so časi, ko je pomenil obisk nedeljske maše pogumno in nepredvidljivih posledic polno dejanje. In ob vsem, kar me je gnalo v upor zoper to in zaradi česar sem vse do osamosvojitve/osvoboditve od nedelje do nedelje to počel, mi v spominu na samem začetku stoji Ivan Mrak:

sedimo v klopi nedeljske dopoldanske uršulinske cerkve ne ravno boječi in zbegani, a tudi povsem sproščeni ne, kar se z dna cerkve dvigne Ivan Mrak in se po prazni sredini ladje počasi in slovesno napoti proti glavnemu oltarju, in v meni se ob pogledu nanj revolt utrdi še bolj, še bolj zacementira.

Hodim – naslednja scena – po nedeljsko popoldanski, pod poletno pripeko kot puščava izumrli Vegovi. Sem šele tam pod eno izmed bronelih glav, Mrak pa že vzdolž ograje univerzitetnega dvorca. In vidim:

sklonil se je upognjeni človek k tlom, vso svojo upognjenost kot pri kakem povzdigovanju spet zavrnil in nekaj položil na stebrič v ograji.

In sem videl, ko sem prišel bliže:

na stebriču je ležala utrgana uvela roža.

Dobil sem poduk, kako se ponižno streže minljivo krhkemu, v večnih pogubah večnemu, strašno lepemu Stvarstvu, in Ivan Mrak mi je stopil v pesem, ta pa kot sklepna v mojo prvo, leta preprečevano pesniško zbirko.

In zdaj še k *absurdu križa*.

Krištofov Križani, čista neskaljena nedolžnost, me zavezuje, da razložim, kako ga – skaljenost čistega in vice versa – pojmujem.

Narajeni smo v absurden svet in izpostavljeni pogubnemu sevanju nihila.

Ampak hkrati smo nagovorjeni od nauka, ki prav tako temelji na absurdu, na navidez nesmiselni odrešenjski zmagi v porazu, na večnem življenju v smrti, zato je že v samem začetku nepremagljiv.

Absurdu se je, skratka, mogoče zoperstaviti le z absurdom – in kje na vsem božjem svetu bi našli večjega od križa!!!

Vsak s svojo golgoto ga zmaguje, na tem svetu nikoli premaganega, a v tem donkilotstvu – v svojem imenu za imena vseh – tudi nikoli do kraja razčlovečenega.

Zaverovan v prihodnost Kristusovega nauka in zglêda, v njeno strašno lepoto, zasanjarim o tem, kakšna sveta obliča si bo umišljal in oblikoval kak freskant recimo takole čez kakih tisoč let.

In zagledam ga v starem brezupu, mladega v starem upanju.

Justin Stanovnik

Slovenski razpis za očeta Browna

Ko sem sredi septembra prejel vabilo na »tiskovno matinejo«, ki jo je pripravila Celjska Mohorjeva družba ob priliki njene izdaje Chestertonove knjige Modrost očeta Browna – poleg nekega romana kanadske nobelovke Alice Munro – me je obšla vznemirjenost, ki bi ji lahko rekel tudi veselje ali, bolj skromno, zadovoljstvo.

Pisatelja Chestertona nisem ne vem koliko poznal, a me je nanj vseeno že dolgo vezal nek spomin, ki ni zadeval toliko mene kolikor svet, v katerem sem živel, se pravi tedanji, če pa pomislim, bi to bil lahko tudi sedanji slovenski svet.

Chesterton je v svoje pripovedi uvajal svet, ki ga je, pa najsi se ga je dotaknil kjerkoli, bilo treba predvsem razložiti. V zgodbah, ki jih je pisatelj risal pred nami, je vedno nastopal neznani nekdo, ki je poskrbel za zaplet – za kako največkrat zločinsko intrigo. Na kraju samem pa je bilo vedno tudi nekaj po tem ali onem izstopajočih oseb, ki so dajale znamenja, da se jim nekoliko svita, kdo od nastopajočih ali nenastopajočih bi utegnil biti storilec, pa tudi kako je bilo dejanje storjeno. Za zanimivost in napetost so torej zgodbe poskrbele same: vse ali skoraj vse, najsi so bile kratke ali dolge, so govorile o zagonetnem zločinu in zato nujno zahtevale strokovnjaka, ki je za reševanje teh reči poklicno pripravljen. Pisatelj je to vprašanje reševal tako, da se je vsakič prej ali slej – dostikrat brez pravega razloga – tako rekoč nepojasnjeno od nekod pojavil oče Brown, katoliški duhovnik, ki si je med prvo službo v neki kaznilnici pridobil izkustvo, ki ga zahteva razumevanje takih dogodkov in ljudi, ki skrbijo, da jih ne zmanjka.

Ko sem na začetku tega pisanja govoril o spominu, sem mislil ravno na vtis, ki ga je naredil name Chestertonov oče Brown. Ne vem več, katera je bila tista posebna reč, ki me je tako prevzela. Ali je bila to skromnost, ki jo je oče Brown v svoji osebi nosil po svetu; ali so bili to besede in stavki, taki, da se jim je videlo, da jih ne bi bilo, ko ne bi nastali iz pristne stvarnosti njegovega uvida; ali pa je bila to njegova vsakokratna bojazen, da bo z vprašanjem, ki ga je pravkar nekomu postavil, zadel ob nekaj, česar v človeku, s katerim je govoril, nikakor ne bi hotel najti. Včasih bi človek že mislil, da sta bili tisto, ob čemer si

obstal, njegovo skrito znanje in spretnost v besedovanju, ko je na primer pri razlaganju kakega primera razpletal svoje umetelno razmišljanje, ki pa na koncu ni prineslo nobenega pojasnila. Z dolgim razpredanjem je izrinil iz prostora vse, razen tega, kar se je pozneje izkazalo, da je tisto, kar so iskali, res. A to ni bila nobena pridobljena učenost. Bilo je delo naravnega in dobrega človeka, ki s konico prstov čuti bodisi resničnost bodisi neresničnost snovi, iz katere je nezgrešljivo narejen njegov enkratni svet.

Chestertonov oče Brown nas je tako preprosto poučeval, kaj pomeni razumeti osnovna dejstva svojega časa in svoje zgodovine, v njihovi osnovni, vsakdanji fakturi in v njihovi splošni veljavnosti. V obliki, v kateri jih je, v podobi rečeno, povedal Sokrat, in v obliki, v katero jih je potem prevedel Platon. Biti v stanju povedati sebi – in če je treba, tudi drugemu – kje si in zakaj si, kjer si, je tista izhodiščna možnost, da človek, če se kdaj tako odloči, lahko ravna kot človek. To pa ni nič manj kot človekova svoboda.

Iz povedanega sledi, zakaj so v času, ko sem se seznanjal s Chestertonovimi intervencijami očeta Browna, te tako zelo prevzele, ne samo mene, ampak slovenskega človeka sploh. To je bilo zato, ker je slovenski človek, podobno kot nekoč oče Brown, takrat že nekaj let hodil po poteh, na katerih ga je zdaj s tihim in skrivnostnim šepetom, zdaj s presunljivimi kriki, zdaj z neznano in skrivnostno zahtevnostjo kaj ustavljalo in zahtevalo, naj se posveti zločinu, ki je tam skrit. To je eden od poglavitnih razlogov, zakaj oče Brown ne zapusti slovenskega človeka še dolgo potem, ko knjigo odloži.

A tu je še nekaj drugega, nekaj, kar mnogi raje spregledajo, ker jim, tudi v Sloveniji, ni veliko do tega, da bi se ubadali s stvarmi, ki se jim je posvečal oče Brown. Ta preprosti človek z načinom svojega raziskovanja bralcu kar naprej dopoveduje, da za njegovo početje ni treba imeti nobenih poverilnic in nobenih dokumentov, ki jih dajejo visoke akademije, kraljeva društva in znamenite univerze. Vsak primer, ki ga obravnava katera od Chestertonovih pripovedi, dokazuje ravno nasprotno. Ko ljudje iz takega ali drugačnega visokega sveta, potem ko se poizkusijo z reševanjem določenega primera, onemoglo odnehajo, stopi v igro skromni katoliški duhovnik in spovednik v osebi očeta Browna in pove, da je opazil neke stvari, ki bi utegnile celotno družbo pripeljati do razrešitve zagonetnega primera.

Nakazana okoliščina pa hoče sporočiti nič manj kot to, da je bitje, ki se ga drži oznaka slehernik, to se pravi vsak človek, v stanju postati oblikovalec družbenega samozavedanja. V slovenskih razmerah ima ta okoliščina izjemen pomen. To je bil namreč čas, ko smo bili Slovenci brez avtentičnega izdelovalca te zavesti, ki je vedno in povsod prvenstveno narodova elita. Tradicionalna narodova elita, ki je s pristankom na zgodovino narodovo samozavedanje vzdrževala v kontekstu Evrope – se pravi v kontekstu civilizacije – ta elita je bila po boljševiškem atentatu ali fizično eliminirana ali pregnana v tujino. Njena tradicionalna družbena vloga je bila sedaj izročena etatizirani nadomestni eliti. S kakšno osebno samostojnostjo in s kolikšno osebno pokončnostjo je ta elita razpolagala, kažejo nekoliko utrinki njenega jezika, se pravi politični esperanto, s katerim so kompetentni za ta položaj sredi maja 1945 v Ljubljani pozdravljali novi čas. Oton Župančič je na primer izjavil, da je oblast po dolgem času spet prišla v »neomadeževane roke«. Edvard Kocbek je iz Beogra-

da čestital slovenskemu narodu, ki je »danes prišel na Akropolo, da si položi na glavo venec zmagoslavja«. Kako obstojna in neuničljiva je bila in je še ta uslužnostna drža, kaže nekoliko tudi podpora, ki jo je še nedavno doživel predlog kontinuitete, da se v Ljubljani postavi spomenik »žrtvam vseh vojn«. To je zamisel, ki ne more skriti vtisa, ki se skriva na njeni hrbtni strani, kjer stojijo besede: »spominski izbris velikega boljševiškega zločina nad Slovenci«.

Z nekoliko razširjenim opisom možnosti, ki jih je Chesterton s podobo očeta Browna pokazal tudi slovenskim ljudem, smo nakazali prostor, ki se je za družbo, kot je slovenska, odpiral včeraj in se odpira danes in se bo mogoče odpiral tudi v prihodnosti, in je pravzaprav slovesna umestitev slehernika, izklic njegovega statusa in apel na njegovo prisebnost. Kar je mišljeno s temi besedami, je izdelava, ne sto in sto, ampak tisoč in tisoč osebnih in skupinskih programov za sanacijo totalitarne poškodovanosti, ki smo jo Slovenci akumulirali v obdobju totalitarizma in izločenosti od odgovorne tradicionalne elite. Stanje je tako izostreno, da se – kljub vsemu – ne moremo načuditi, da se katera od visokovalentnih kulturnih in raziskovalnih narodovih ustanov – na primer SAZU – ne odloči in razišče, od kod tolikšna vda-

ja pred nasiljem zdaj brutalne, zdaj rafinirane ideologije.

Bolezen milenijskega značaja je z izgonom iz zgodovine napredovala v narodu tako daleč, da z določeno trditvijo, pa najsi vam jo je izjemoma uspelo izdelati tudi z evklidsko razvidnostjo, ne boste uspeli, če ni že po sebi v skladu s stanjem v sogovornikovi preponi.

Barbarin rov, na primer, je boljševiški izum, za katerega včasih pomislimo, da mogoče presega vse svetovne dogodke te vrste. In čeprav je bil uresničen v območju jezika, ki ga vsi govorimo, ne morete poka-

zati¹ niti enega samega romana, ne ene same črtice, ne ene same pesmi, ne ene same balade; nobenega filma, niti začetniškega dokumentarca, ki bi izhajal iz nečesa, kar bi bilo od daleč podobno usmiljenju. Ali ne bi bila to tema za doktorat ali vsaj za seminarsko nalogo? Mogoče teološka fakulteta lahko pokaže kaj takega, saj zgodba o Barbarinem rovu dosega presežnost nepresegljivega.

Tudi ne bi bilo nenaravno, če bi se človek kdaj vprašal, ali je mogoče predsednik RS Borut Pahor, premišljujoč dimenzije svoje visoke službe, kdaj pomislil na to, da bi si nabavil šotor, ga postavil pred vhodom v Barbarin rov in tam vztrajal, dokler ne bi državni zbor Republike Slovenije sprejel izjavo o slovenskem 20. stoletju, v kateri bi obsodil atentat, ki so ga ljudje naše krvi in našega jezika, pohujšani od »tuje učnosti«, izvedli nad ljudmi, ki so bili na tisoče in tisoče neizbrisnih načinov njihovi bratje. Nad ljudmi, ki so s svojo krvjo in s svojim znojem svoj napadani narod vzdrževali v stanju samosvojesti tisoč let. Mogoče bi se gospodu Pahorju ta misel zdela tuja in nenavadna. Toda če bi se mu od kod pritihotapila še misel, da je predsednik, prvi človek države, ki deli pravico, ne samo morilcem, ampak tudi vsem tistim, ki si prisvojijo kaj tujega, razor kake njive ali kako smreko v gozdu, da se vse to godi in počne v strašni in neizbrisani senci velikega umora – velikega zločina. Ena sama kmetija ne vzdrži v taki senci tisoč let, kaj šele država! Ob tem predsedniku predlagana misel mogoče ne bi bila več tako tuja. Pa tudi predsednikova nagrada za to državniško dejanje ne bi bila majhna. Kdo od pozneje izvoljenih predsednikov pa bi si upal sesti na njegovo mesto? V zgodovini bi obveljal za predsednika nečesa, kar ima slednjič pravico, da se po njegovi zaslugi imenuje država. Po njegovi zaslugi! Nekdo bo moral nekoč narediti nekaj podobnega. Z državo, kakršna je sedaj, ne bomo obstali v zgodovini. Povejte to vsem, ki jih poznate.

A iz te moke – to lahko rečemo že sedaj – iz te moke ne bo nobenega kruha. Vendar našega spoznanja zato še ne moremo postaviti ad acta, vsaj dokler ne vknjižimo ene njegovih nujnih konsekvenc. Povedano namreč pomeni, da je nujnost vstopa očeta Browna toliko bolj urgentna. Če smo že rekli, da bo moral nadomestiti slovensko kulturno elito, recimo sedaj še to, da bo moral bolj trdno in bolj zvesto stati

tudi tam, kjer smo kljub vsemu pričakovali prispevek postboljševiške politične elite.

Dve stvari sta trenutni takšni, da bi morali slovenskega človeka, ki razpolaga z duhovno naravnano-stjo in občutljivostjo očeta Browna, toliko skrbeti, da ne bi več vzdržal v udobni razdalji gledalca.

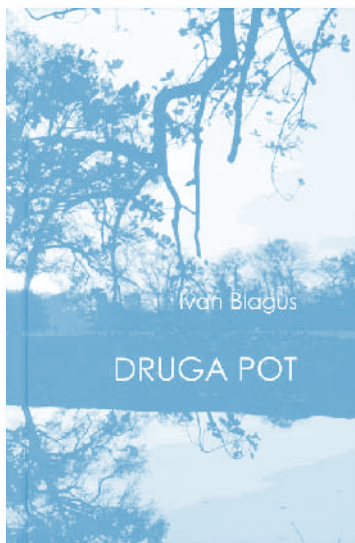
Najprej je tu usoda Slovenije. Trenutno sta Sloveniji naloženi dve zgodovinski nalogi. Ena zadeva izhod iz polstoletne boljševiške okupacije. Druga je zavestna odločitev za vrnitev k sebi v zgodovino. Za nobenega od teh zgodovinskih procesov ne smemo verjeti, da se bo uresničil zgolj z našim obstajanjem. Za vsakega je potrebna smotrna odločitev in smotrno trasirana pot. Vsaka odločitev in vsako dejanje mora biti pretehtano v luči tega, koliko, če sploh, prispeva za končni cilj. Drugič pa je tu neodložljiva nujnost dograditi in postaviti državo. Pri tem bi morali vseskozi imeti pred očmi Böckenfördovo ustavnopravno zahtevo, da država ni samo moč, ampak sobivanje reda in svobode, torej ne samo reda pa tudi ne samo svobode, ampak reda in svobode ali svobode in reda. Taka država je v dostojanstvenem sosodstvu polisa. Neranljiva!

Toliko o Sloveniji. To je naš prostor. Zanj smo odgovorni sami ali v prvi vrsti sami. Druga stvar pa je Evropa, v kateri si delimo odgovornost z drugimi članicami Unije, pri čemer pa ne bi bilo nesmiselno reči, da je naša odgovornost večja od drugih, saj je Evropa politično dejstvo, ki nam, dvomilijonskemu narodu z največjo gotovostjo zagotavlja civiliziran obstoj v zgodovini.

Zato nas bi moralo vsako dogajanje, ki vzbuja evroskepticizem, skrbeti. Že na začetku nas bi moralo zelo vznemiriti tudi vsako površno razumevanje Evrope. Evropa niso, kot se zdi, da veliko ljudi misli, kohezij-ska sredstva in podobne reči. Tudi to, seveda, tudi to. Toda Evropa je Evropa zaradi edinstvenega, duhovnega, kulturnega in političnega vzgona Aten in Rima. O tem vzgonu je treba tudi reči, da se je do sedaj izkazalo, da ga je še najbolj zanesljivo vzdrževalo krščanstvo – da se je edino krščanstvo moglo helenizirati, ne da bi izgubilo spomin nase. Da je torej zaradi teh razmer in te zgodovinske sukcesije Evropa prostor civilizacije.

Tudi to stoji v analih naše zgodovinske izkušnje, da je edina, a neizprosna alternativa tako postavljene in zgrajene civilizacije barbarstvo. In kaj lahko rečemo ob tem? Videant patres Brown. Sint quam plurimi.

1 Op. lekt.: vendarle M. Alič; Nihče; T. Ferenc, Jamnik: Huda jama.

Sprememba v strukturi avtobiografije

Ivan Blagus: DRUGA POT

Samozaložba, Rakitna 2015

243 strani

Druga pot je Blagusova druga knjiga. Kot prva, *Vrnitev v večnost* (2014), je avtobiografska, pisana z nezadržno vneto prvoosebnega pripovedovalca. Druga knjiga se praviloma najde pod natančnejšim pogledom: prva je pač prva, druga pa lahko pove že marsikaj. Pokaže, iz kakšnega pisateljskega testa je avtor, ali napreduje in kaj si od njega lahko obetamo v prihodnje. Pri Blagusu gre za nadaljevanje popisovanja lastnega življenja, obdobja, ko preneha z mornarskim poklicem in se poda v druge vode, kar napoveduje že naslov dela. Na začetku si postavi zanimivo vprašanje, ali je morda zgrešil pravo življenjsko pot in ali še ima možnost, da začne ponovno, drugače. Naj takoj izdam, da je pričujoči roman slogovno in jezikovno enak prvemu, sprememba pa je v strukturi. Skozi celoten roman se prepleta vzporedna zgodba, zgodba pripovedovalčeve matere, prav tako zapisana v prvi osebi ednine z veliko avtorefleksijami. Lahko rečem, da se v materini zgodbi avtor potrudi z bolj izbranim jezikom, dvigne slog pripovedi, kot bi hotel sporočiti, da je materino življenje vrednejše od njegovega.

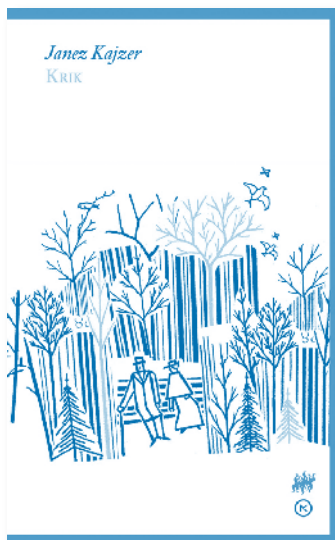
Morda je prav odnos mati – sin srčika romana. Morda se mi je zapisalo zgolj zato, ker si ob prebiranju siceršnjih avtorjevih »junaštev« in dogodivščin kar ne moremo predstavljati, da lahko tak »pravi dedec« premore srce, ki prične ob misli na mater utripati v patološko cankarjanskem pulsu. A z eno razliko: Cankar vedno nekaj zagode in se zato počuti krivega, Blagus pa je z občutkom krivde že rojen. Kljub vsemu pa zgodba o bolni materi, ki jo obiskuje, in njenem vračanju k drobcem preteklosti pričujočemu delu dobro dene; avtor prek nje vendarle splava na površje in se zaradi nje ne utopi v banalnosti bifejskega pripovedovalca.

Blagusova življenjska zgodba je zgodba neštetiških iskalcev samega sebe, neštetokrat videna. A enkratna, nepovnljiva in vznemirljiva je predvsem v avtorjevih očeh. Potem ko zapusti mornarski poklic, zamenja več služb, v katerih mu ne manjka težav in razočaranj nad ljudmi, ki jih ob tem spoznava. Pri branju se ne moremo znebiti občutka, da je pred nami zapis precej narcisoidne osebe, ki se prek razbitih arkad in gobcev, z iznajdljivostjo, ki je že na robu možnega, in z življenjskimi spoznanji pravzaprav hoče bahati bralcu. Zato ni slučaj, da junak pokaže iskreno spoštovanje, če izvzamemo mamo, samo do dveh mož na začetku knjige, in ta dva nista nič manj kot boksarska prvaka v absolutni kategoriji po vseh mogočih verzijah – brata Kličko. Pripovedovalec v njunih očeh presenečen odkrije milino. Če pustimo ob strani dejstvo, da na mestih, kjer je pela avtorjeva pest, niti trava ne raste več, in se posvetimo njegovim duhovnim in filozofskim dognanjem, ostanemo rahlo razočarani. Saj ne da bi kdo pričakoval novega Aristotela ali Platona, kaj več od naposlusanih posplošenih kavarniških modrosti (... »*Resnica, do katere sem se z leti pretolkel, je drugačna. Moški seks ponujamo, a odločajo ženske in so pri tem zelo preračunljive.*« ...) pa se od človeka, ki napiše dvesto štirideset strani in ima tako bogate življenjske izkušnje, le pričakuje. Vendar moram v istem hipu stopiti avtorju v bran. Resnice, do katerih se je »pretolkel«, so v svojem bistvu, pa čeprav ali ravno zato posplošene, že kar boleče realne, še posebej v Blagusovem miljeju.

Nečesa pa avtorju, obenem glavni pripovedni osebi, in romanu ne moremo očitati: pomanjkanja iskrenosti. Iskrenost je predvsem v dejanjih in njihovem opisu. Sicer nam pripovedovalec prav gotovo prikriva lastne miselne procese, ampak to za tovrstno delo ni pomembno. So dejanja, ki štejejo, je pogum, ki je neizogiben, pest je čvrsta, fizično delo je nedvomno težje od intelektualnega, avtorja nihče ne pretepe in če ga življenje v svoji kruti igri vrže na tla, se junak z iznajdljivostjo, močjo, trpežnostjo in z lastno sposobnostjo vedno znova postavlja na noge. Kot pri boksu, ki ga ima avtor rad. Štejejo mu lahko, tudi borbo lahko izgubi, a konec sleherne bo dočakal na nogah.

Druga pot bo zagotovo našla svoje bralce. Za kakovostnejšo izvedbo pisanja in s tem za večje število bralcev pa avtorju primanjkuje ironije. Predvsem samoironije. Ni rečeno, da je ni, a kjer se pojavlja, samoironija namreč, je neiskren fragment pisanja. Škoda. Vendar pa, če boste knjigo brali ali ne, ne sodite avtorja prehitro, še posebej pa ne sodite roke, ki je razbila marsikatero arkado in gobec, potem pa nekega dne prijala za pero. Sprva okorno, kot je okoren prvi boksarski udarec, ki z vajo vendarle postaja vse zanesljivejši.

Jernej Terseglav

Razkošno pripovedovanje, blag posmeh

Janez Kajzer: Krik

Mladinska knjiga, 2015

Krik je lahko naslov, povzet po eni izmed petnajstih pripovedi v knjigi (*Krik sredi mojega mesta*), lahko pa povzema odziv na razpoloženje, ki ga ustvarjajo nekatere trpko zasnovane Kajzerjeve kratke zgodbe, sicer razporejene po približno podobni zvrsti v tri razdelke: *Dvojina*, *Sredica* in *Čez rob*. Ti nakazujejo tematsko raznoterost knjige tega pisatelja, prevajalca, časnikarja in urednika.

Prvi del prinaša tu in tam s socialnim čutom napisane pripovedi o življenju ljubečih se dvojic, z različnimi zapletmi in razpleti potisnjenih v pretežno žalostne usode. To so dogajanja v domačem okolju, kakor jih riše vsakdanje življenje, ki jim poudarja živost pisateljeva pripoved v prvi osebi in njegovo sprti se zarisujoče razmerje do njega.

Najobsežnejši je srednji del knjige; v njem sledimo zgodbam, v katerih se pisatelj z blagim posmehom, tu in tam kdaj tudi z zadržano pikrostjo loteva človeških narobe vrlin, kot so pohlep, povzpetnost, poniglavost, domišljajavost. Na videz gre za konstrukte, ki pa učinkujejo malone dokumentarno in zato povsem verodostojno. Seveda so taki prijemi nemalokrat izčrpno sredstvo za ustvarjanje humorističnih učinkov. Janez Kajzer se je kot humoristični pisatelj uveljavil že s svojim odmevnim prvencem *Mimo dnevnega načrta*, pravcatim brevirjem šolske mladine pred dobrega pol stoletja, ki je pozneje izšel še v ponatisu. Da ne govorim o tem, kako je književnik že kot najstnik objavil svoje humoristično glasilo. To, da je Janeza Kajzerja zanašalo tudi v šegavost, dokazuje med drugim tudi njegova knjiga *Prava moška družba*. V posameznih zgodbah drugega dela knjige *Krik*, nekaterih zasnovanih z rahlim detektivskim nadihom, nastopajo resnične osebnosti, kak nekdani politik, kar učinkuje satirično, navidezno verjetnost pa jim sem ter tja dajejo navedbe resničnih podatkov. Pisateljska domišljija

ja se ponekod dvigne do nesmisla, brezumnosti, kar samo še poveča zabavnost in zabavljivost (na primer v zgodbi o železnici na Triglav).

Zadnji del knjige obsega tri kratke pripovedi, ki so na meji s fantastičnostjo, a ne brez osti. Mogoče jih je brati tudi kot odmev nekaterih zgodb iz ene izmed Kajzerjevih prejšnjih prozskih zbirk. Bralca zavedejo v pričakovanje in negotovost, ki se izteče v prividnost. Ali je v njih zaznati globlje sporočilo, pa si lahko odgovori vsak sam.

V večini zgodb v tej knjigi prvoosebni pripovedovalec nastopa kot znanec opisovanih, denimo v svetu časopišnih stolpcev ali na primer v literarnem okolju. Kdaj pa s svojim vedenjem ostaja tudi na razdalji in občasno menja perspektivo pripovedovanja. Dialogi so v drugem planu, bolj mimogredni. Pomembnejše je izčrpno, a ne nezanimivo opisovanje okolja in okoliščin dogajanja. Vsekakor se pisatelj pojavlja kot skrben in pozoren opazovalec. Zasnubi z razkošnim pripovedovanjem – ne brez naslonil ali vsaj preoblikovanih odmevov na lastna resnična doživetja ("kanadski" zgodbi, pripetljaja pri zdravniku ali frizerju ...). Včasih pa kot da ga pripoved prehiti in jo z vzvratnim prebliskom osvetli in pojasni za nazaj.

Samo zaradi natančne izdelanosti zgodb in ne zaradi dlakocepljenja za vsako ceno morda pade v oči kaka zelo redka nepazljivost ob spregledani navedbi različnih imen za isto osebo ali netočnem navajanju izvornega kraja, a to si skoraj ne zasluži omembe. Sicer pa je nekaj zgodb iz te knjige izšlo že v revijalnih objavah.

Ob prebiranju privlačno in z veliko intuicije napisanih zgodb v knjigi *Krik* se skoraj ni mogoče ogniti vprašanju, kje je izkušeni pisatelj tudi tako odmevnih knjig, kot sta poleg nekaterih omenjenih še vsaj odmevni roman *Macesen* ali zgodovinsko-dokumentarna knjiga *S tramovi podprto mesto*, namreč kje ga je mogoče opaziti. Pomisliti bi mogli, kako je uveljavljen tudi v takoimenovani strokovni javnosti, koliko pa občila preplavljajo precej pogosto in na gosto predstavljani pisci s skromnim umetniškim dosegom in nezatno ali s komaj kakšno odmevnostjo med bralstvom. To je sicer bolj vprašanje za sociologa, a naj bodo zadnje vrstice tega prispevka zgolj drobna opomba pod črto, opomba, ki naj z drugega vidika opozori na književnika iz prve lige.

Hrabroslav Lokošek

»Kar delajo vsi, se mi ne zdi zanimivo«
Janez Suhadolc: STOLI/CHAIRS 4

Celjska Mohorjeva družba, 2015, 164 strani

To je četrta knjiga z naslovom STOLI/CHAIRS. Knjige s podobnim naslovom so izšle leta 1997, 2004 in 2009. Z načrtovanjem in izdelavo stolov in podobnega se ukvarjam od leta 1987, ko sem nabavil prvi stroj za obdelavo lesa in sem si uredil delavnico v hiši, kjer stanujem. Na vprašanje, koliko stolov in drugih kosov sem do sedaj zasnoval, težko odgovorim, saj je včasih meja med novim izdelkom in varianto prejšnjega težko določljiva. Nekoliko bolj širokogrudno naštevanje bi se ustavilo okrog številke 350. Večkrat sem že povedal in napisal, da se pri svojem delu zgledujem po slovenski umetniški tradiciji, pri čemer posebej izpostavljam delo arhitekta Jožeta Plečnika in njegov slovenski ustvarjalni slog. Skušam ustvarjati v slovensko razpoznavnem slogu. Jaz sicer na svoje slovenstvo nisem čisto nič ponosen. Tega dejstva ne doživljam kot kakšno posebno milost. Vendar, če sem že Slovenec in ne Perzijec, Nemec, Hotentot ali Brazilec, in govorim po slovensko, potem se mi zdi samo po sebi umevno, da se tudi v svoji umetnosti izražam po slovensko. Lahko da so moji izdelki staromodni, lahko da so kičasti, domačijski kot glasba ansambla Avsenik, nepripravni za vsakdanjo rabo, za industrijsko proizvodnjo. Vse to in še kaj zraven je lahko res, vendar naj pripomnim, da so razpoznavni. Razlikujejo se od tega, kar prinašajo revije, knjige in druga občila s celega sveta. Večina mojih kolegov arhitektov prisega na moderni, internacionalni in globalni arhitekturni stil. Jaz sem do vseh teh mednarodnih arhitekturnih usmeritev zadržan. Vse večja pozidana nemarščina v moji domovini in drugod po svetu me v tem prepričanju zmeraj bolj potrjuje. Sploh pa: to, kar delajo vsi, se mi ne zdi zanimivo.

Drugače povedano: »Kjer vsi enako mislijo, nihče mnogo ne misli«.

Sem arhitekt. Ukvarjam se z izdelki malega formata. Domišljam si, da so moji izdelki arhitekturne miniaturre. Domišljam si, da je kakšen moj izdelek večja arhitektura, kot je kakšna vulgarna donebesna stolpnica. Ni mi bilo dano, da bi se ukvarjal z večjimi projekti. Veliki projekti trajajo leta in leta, pogosto sploh niso realizirani, tisto, kar nastane, je velikokrat v opreki z avtorjevimi zamislimi. Meni je vse to prihranjeno. Ideja za kakšen izdelek je običajno trenuten preblisk v glavi. Za skico na papirju potrebujem nekaj minut. Načrte rišem običajno v naravni velikosti. Za posamezen načrt potrebujem nekaj dni, saj jih delam na roko in se pri videzu načrtov precej potrudim. Nekateri moji kolegi in znanci nekoliko posmehljivo pripominjajo, da so načrti lepši od kasnejših izdelkov. Za realizacijo izdelka v moji delavnici potrebujem dva do tri tedne, včasih še več. V mojem arhivu skoraj ni načrta, ki ne bi bil realiziran.

Včasih za-čutim in za-držim v sebi oddaljeni občutek, da bi nehal. Potem, počasi in natančno premislim, zaprem oči in vidim te neskončne skladovnice lesa, ki se spreminjajo v nikomur-mar predmete, v civilizacijsko steljlo, se zarečem: ah, saj je vseeno, če še kaj postorim, mogoče naredim še en stol, tak manjši ... ne posebno velik, tak za abšid ... in tako dalje in tako naprej.

Nekoliko se že oziram nazaj in delam po malem bilanco svojega življenja. Mislim, da je bilo vsakršno in v splošnem še kar zanimivo. Od vsega bi hotel vendarle posebej poudariti sorazmerno svobodo in neodvisnost v delu in hotenju, kakor sem ju lahko praktical v svojem življenju. »Svoboda je hrana duha in je od vseh sladkosti najslajša. Hlapec naj ne bo, kdor je lahko sam svoj gospod,« poje renesančni poet. V življenju sem imel skoraj zmeraj veliko časa in sem zato lahko tudi kaj naredil. Mnogi bi z veseljem kdaj pa kdaj kaj naredili, pa kaj, ko nimajo časa. Prijatelji in znanci me pomenljivo sprašujejo, če bo izšla tudi peta knjiga o stolah. Težko odgovorim, saj ne vem, če bodo takrat tiskane knjige še v modi in kakšna bo nemara takrat nadomestna elektronska komunikacija. In če bo, ko bo, kakor že bo: kje bo izšla: v nebesih ali na zemlji?

Samorecenzent